

ביטאון
המורים
לערבית
ולאסלאם

45

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף שפות
הפיקוח על הוראת הערבית והאסלאם

ירושלים, התשע"ז - 2017

Editor

Dalit Selzer

עורכת

דלית זלצר

Editorial Board

Sigalit Shoshan
Prof. Eliezer Schlossberg
Moshe Zaafrani
Prof. Eyal Zisser
Dr. Shlomo Alon
Dr. Naama Ben Ami

חברי המערכת

סיגלית שושן
פרופ' אליעזר שלוסברג
משה זעפרני
פרופ' אייל זיסר
ד"ר שלמה אלון
ד"ר נעמה בן עמי

Graphics

Studio Scorpio 88

גרפיקה

סטודיו סקורפיו 88

Copy Editor

Meira Hass

עריכה לשונית

מאירה הס

**Arabic Language
Advisor**

Nimer Namareh

ייעוץ לשוני בערבית

נימר נמארנה

הוצאה לאור

מח' הפרסומים, משרד החינוך

Editorial Address

Journal of The Teachers
of Arabic and Islam
Ministry of Education
2, Devora Haneviah St.
Jerusalem 9510402

כתובת המערכת

ביטאון המורים לערבית ולאסלאם
משרד החינוך,
הפיקוח על הוראת ערבית ואסלאם,
בניין לב רם, רח' דבורה הנביאה 2
ירושלים 9510402

Tel: 02-5603597

Fax: 02-5603596

E-mail address:

טל: 02-5603597

פקס: 02-5603596

דואר אלקטרוני:

Sigsh5@education.gov.il

ISSN9985

תוכן העניינים

פתח דבר | 11

מהנעשה בשטח / סיגלית שושן | 19

אופקים - מאמרים ודברי עיון

פְּחָא, עֲמִינָה, פְּחָאמְנָה: המהפכה הסגנונית בכתיבה הספרותית במצרים /

פרופ' גבריאל מ' רוזנבאום | 29

מחאת צעירי תחריר בתום שלוש שנים לנשיאותו של עבד אל-פתאח

אל-סיסי / ד"ר מירה צורף | 47

לבנון – ממלחמת לבנון השנייה למלחמת האזרחים בסוריה /

פרופ' אייל זיסר | 53

העלווים – פרק ב': עלייתם ונפילתם / ד"ר ירון פרידמן | 57

האקדמיה ללשון הערבית בישראל - המטרות והחזון / ד"ר שלמה אלון | 75

אל-נסואן (הנשים) – ויכוח ביניהן מי יפה יותר בשיר "אבדע בך אדעיך יא רב

סידיי" / ד"ר נעמה בן עמי | 77

מורה דרך - הוראת הערבית והאסלאם

עלי סאלם: האיש, הסופר ולוחם השלום / פרופ' גבריאל מ' רוזנבאום | 101

'הכובע' מאת הסופר המצרי עלי סאלם – יחידה להוראת הסיפור /

דלית זלצר | 107

בסימן קריאה - ביקורת ספרים

המרכז האקדמי הישראלי בקהיר / ד"ר שלמה אלון | 125

פרק מהספר 'עלה טרף' – סיפור המרכז האקדמי הישראלי בקהיר'

מאת פרופ' שמעון שמיר | 126

סימנייה - ספרים שנתקבלו במערכת

"ערבית ספרותית בכיף"- סדרת הספרים / דן שובל | 135

מבזקים - מידע למורה

שאלונים של בחינות הבגרות בערבית, תשע"ו 2016 | 145

קווים מנחים לבדיקת תשובות לבחינות הבגרות בערבית, תשע"ו 2016 | 179

שאלונים של בחינות הבגרות בעולם הערבים והאסלאם, תשע"ו 2016 | 191

קווים מנחים לבדיקת תשובות לבחינות הבגרות בעולם הערבים והאסלאם,

תשע"ו 2016 | 195

רשימת הכותבים

מפמ"ר ערבית ואסלאם לשעבר	ד"ר אלון שלמה
מרצה לשפה וספרות ערבית וראש המסלול להכשרת מורים לערבית באוניברסיטת בר אילן	ד"ר בן עמי נעמה
סגן הרקטור, אוניברסיטת תל אביב	פרופ' זיסר אייל
מדריכה ארצית לחטיבה עליונה ורכזת ערבית בתיכון עירוני ג' על שם מוטה גור במודיעין	זלצר דלית
מרצה במחלקה ללימודים הומניסטיים בטכניון, ומרכז לימודי הערבית בתיכון אורט קריית ביאליק	ד"ר פרידמן ירון
חברת סגל בכיר בחוג להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל אביב וחוקרת מצרים במרכז דיין	ד"ר צורף מירה
פרופסור אמריטוס בחוג לשפה וספרות ערבית באוניברסיטה העברית בירושלים, מנהל המרכז האקדמי הישראלי בקהיר ועמית אורח בוולפסון קולג', אוניברסיטת קיימברידג', אנגליה	פרופ' רוזנבאום מ' גבריאל

الفهرست

مقدمة | 11

نشاطات وفعاليات تعليمية / سيجليت شوشان | 19

مقالات ودراسات

فصحى, عامية, فصحاوية: الثورة الأسلوبية في الكتابة الأدبية في مصر /
بروفيسور جبرائيل م. روزنباوم | 29

احتجاج شباب التحرير بعد مرور ثلاث سنوات على رئاسة عبد الفتاح السيسي /
د. ميرا تسوريف | 47

لبنان – من حرب لبنان الثانية إلى الحرب الأهلية في سوريا /
بروفيسور إيال زيسر | 53

العلويون – الجزء الثاني: الصعود والانحدار / د. يرون فريدمان | 57

مجمع اللغة العربية في إسرائيل – الأهداف والرؤيا / د. شلومو ألون | 75

النسوان – المفارقة بينهن في القصيدة "أبدع بك يا رب سيدي" / د. نعمة بن عمي | 77

تعليم اللغة العربية والإسلام

علي سالم: الرجل، الكاتب والمكافح من أجل السلام /
بروفيسور جبرائيل م. روزنباوم | 101

"البرنيطة" لعلّي سالم - وحدة تعليمية / داليت زلتسير | 107

زاوية الكتب

المركز الأكاديمي الإسرائيلي في القاهرة / د. شلومو ألون | 125

فصل من الكتاب: "غصن الزيتون: قصة المركز الأكاديمي الإسرائيلي في القاهرة"

للبروفيسور شمعون شامير | 126

كتب على مكتب هيئة التحرير

تعلم وتمتع – سلسلة الكتب / دان شوغال | 135

معلومات للمعلمين

امتحانات البجروت – اللغة العربية عام ٢٠١٦ | 145

الأجوبة لامتحانات البجروت – اللغة العربية عام ٢٠١٦ | 179

امتحانات البجروت – عالم العرب والإسلام عام ٢٠١٦ | 191

الأجوبة لامتحانات البجروت – عالم العرب والإسلام عام ٢٠١٦ | 195

قائمة المشتركين في كتابة هذا العدد

المفتش العام السابق للغة العربية وعالم العرب والإسلام	ألون شلومو (دكتور)
محاضرة في قسم اللغة العربية ورئيسة قسم تأهيل المعلمين للغة العربية في جامعة بار-إيلان	بن عمي نعمة (دكتورة)
محاضرة في قسم تاريخ الشرق الأوسط وأفريقيا في جامعة تل-أبيب وباحثة في الشؤون المصرية في "مركز ديان"	تسوريف ميرا (دكتورة)
مرشدة قطرية في وزارة التربية ومركز اللغة العربية في مدرسة "عبروني ج" الثانوية في موديعين	زلتسير داليت
نائب المدير الأكاديمي في جامعة تل-أبيب	زيسر إبال (بروفيسور)
محاضر في قسم الآداب في معهد "التخنيون" للعلوم التكنولوجية ومركز تعليم اللغة العربية في مدرسة "أورط كريات بياليك" الثانوية	فريدمان يرون (دكتور)
بروفيسور متفرغ في قسم اللغة العربية في الجامعة العبرية في القدس، مدير المركز الأكاديمي الإسرائيلي في القاهرة وأستاذ زائر في وولفسون كوليغ، جامعة كامبريدج، إنجلترا	روزنباوم م. جبرائيل (بروفيسور)

פתח דבר

הגיליון ה-45 יוצא לאור במהלך שנת הלימודים תשע"ז, במטרה לחשוף בפני המורה חידושים בהוראת המקצוע, ומחקרים אקדמיים בתחום הלשון הערבית ותרבותה ובחקר המזרח התיכון.

על רקע התהפוכות שעברו על שכנתנו מדרום בשנים האחרונות, כללנו בביטאון מאמרים ויצירת ספרות השופכים אור על מצרים ועל תרבותה, מכמה היבטים.

את הגיליון פותח מאמרו של פרופסור גבריאל מ' רוזנבאום, המתאר את השתנות הנורמות הלשוניות בספרות המצרית ואת הפיכתה של העאמיה לשפת כתב ולשפת ספרות לגיטימית במצרים לצדה של הפֶּצְחָא, במהלך שהוא בבחינת מהפכה לשונית של ממש בתרבות הערבית. ד"ר מירה צורף, מעלה את השאלה לאן נעלמו צעירי כיכר תחריר, שהובילו את המהפכה במצרים, בשלוש השנים שחלפו מאז עליית עבד אל-פתאח אל-סיסי לשלטון.

פרופסור אייל זיסר מתאר את הסיבות שהביאו להישארותה של לבנון מחוץ למעגל הדמים שהצית האביב הערבי ברחבי המזרח התיכון, סוקר את מעורבותו של ארגון חזבאללה בסוריה ובזירה הפנים-לבנונית ודן במעמדו של הארגון בעיני הלבנונים כיום.

בחלקו השני של המאמר על העלווים, סוקר ד"ר ירון פרידמן את ההיסטוריה המודרנית של העדה העלווית, מראשית המאה ה-20 ועד ימינו, ומתאר כיצד התאפשרה השתלבותו של מיעוט זה בחברה הסורית בימי המנדט הצרפתי, כיצד עלו העלווים ותפסו את השלטון וכיצד איבדו את הלגיטימיות לשלוט בסוריה.

ד"ר שלמה אלון מספר על האקדמיה ללשון הערבית בישראל, הפועלת ממקום מושבה בנצרת, לחיזוק מעמדה של השפה הערבית בישראל. ברשימתו מוצגות מטרותיה ופעולותיה. כן הוא סוקר אקדמיות נוספות ללשון הערבית הפועלות בעולם הערבי.

ד"ר נעמה בן עמי חושפת את הקורא לאחד מהסגנונות הידועים בשירה הקלאסית – שירת ויכוח, ומתמקדת בשיר ויכוח בין נשים, הלקוח מתוך דיוואן של רבינו שלם שבזי.

את הפרק **מורה דרך** הקדשנו לסופר ולמחזאי המצרי, עלי סאלם, אשר הלך לעולמו בספטמבר 2015. פרופסור גבריאל מ' רוזנבאום כותב על סאלם מנקודת מבט אישית, ושופך אור על דמותו הצבעונית ועל פועלו של מי שתמך בשלום עם ישראל ולחם למענו. בהמשך הפרק מופיעה יחידה, שחברה בעבור המורים והתלמידים, להוראת הסיפור 'הכובע' של סאלם.

בפרק **בסימן קריאה** מספר ד"ר שלמה אלון על המרכז האקדמי הישראלי בקהיר: מטרת הקמתו, פעילותו והמנהלים שעמדו בראשו לאורך השנים. בפני הקוראים מובא קטע מתוך הספר 'עלה טרף' – סיפורו של המרכז האקדמי הישראלי בקהיר, מאת פרופסור שמעון שמיר, העוסק בלימודי העברית ב"מרכז".

בפרק **סימנייה** מוצגים ספרי לימוד להוראת הערבית בחטיבה העליונה בבתי הספר העבריים.

נסיים בתודות לחוקרים שהשתתפו בכתיבה בביטאון, אלה הרואים חשיבות גדולה בתרומה להוראת הערבית ועולם הערבים והאסלאם בישראל, ואשר שיתפו את המורים בפירות מחקריהם. ראו ברכה בעמלכם.

אנו מזמינים את ציבור החוקרים והמורים לשלוח תגובות, הצעות ורעיונות לכתובת הדואר האלקטרוני הבאה: sigsh5@education.gov.il.

דלית זלצר

עורכת

הביטאון

مقدمة

يصدر العدد الخامس والأربعون من مجلة المعلم خلال السنة الدراسية الحالية، ويعرض المستجذات والأبحاث الأكاديمية التي تتعلق بتعليم اللغة العربية وثقافتها وبشؤون الشرق الأوسط.

وفقاً للأحداث الدرامية التي تمرّ بها جارتنا الجنوبية خلال السنوات الأخيرة، تتناول هذه المجلة مقالات وقصة قصيرة تصف مصر من وجهات نظر مختلفة.

يتصدّر العدد مقال البروفيسور جبرائيل م. روزنباوم الذي يصف تغيير المعايير اللغوية في الأدب المصري، ويستعرض تحويل العربية العامية إلى لغة الكتابة ولغة الأدب الشرعية في مصر إلى جانب الفصحى، بحيث تعتبر هذه التغييرات ثورة لغوية في الثقافة العربية.

تسأل الدكتورة "ميرا تسوريف" أين اختفى شباب ميدان التحرير الذين قادوا ثورة ٢٥ يناير، خلال السنوات الثلاث التي مرّت منذ تولّى عبد الفتاح السيسي الحكم.

يصف البروفيسور "إيال زيسر" الأسباب التي أدت إلى بقاء لبنان بعيدة عن ويلات الحرب التي أشعلت الربيع العربي في أنحاء الشرق الأوسط، ويستعرض تدخل منظمة حزب الله في سوريا وفيما يجري على الصعيد اللبناني الداخلي. كما يبحث في مكانة هذه المنظمة في نظر اللبنانيين في وقتنا هذا.

في مقاله الثاني عن العلويين يعرض الدكتور "يارون فريدمان" التاريخ الحديث للطائفة العلوية منذ أوائل القرن العشرين وحتى أيامنا. كما يصف كيف تمكّنت هذه الأقلية من الاندماج في المجتمع السوري في أيام الانتداب الفرنسي، وكيف تولّى العلويون الحكم وأضاعوا الشرعية للسيطرة على سوريا.

ويتابع هذه النبذة الدكتور "شلومو ألون" وهو يستعرض في مقاله مجمع اللغة العربية في إسرائيل الذي يعمل من مقرّه في الناصرة من أجل تعزيز مكانة اللغة العربية في دولتنا. وتُعزّض في هذا المقال أهداف المجمع ونشاطاته ومجامع أخرى للغة العربية تعمل في العالم العربي.

يختتم هذا الفصل مقال الدكتورة "نعمة بن عمي" التي تبحث أحد الأساليب المعروفة في الشعر الكلاسيكي - شعر المفاخرة، وتتركّز في قصيدة مفاخرة بين النسوان أُنْتُسِّت من ديوان للحاحام "شالم شبازي".

يعرض الفصل "تعليم اللغة العربية والإسلام" بعض الوسائل والطرق الحديثة لمساعدة المعلمين والطلاب. نكرّس هذا الفصل للكاتب والمسرحي المصري عليّ سالم، الذي توفّي في أيلول ٢٠١٥.

يكتب البروفيسور جبرائيل م. روزنباوم عن عليّ سالم من وجهة نظر شخصية ويلقي الضوء على الرجل الذي كان من مؤيدي السلام مع إسرائيل وكافح من أجله.

تتبع هذا المقال وحدة تعليمية للطلاب والمعلمين عن قصة "البرنيطة" لسالم.

في الفصل "زاوية الكتب" يتحدث الدكتور "شلومو ألون" عن المركز الأكاديمي الإسرائيلي في القاهرة وعن أهداف إقامته ونشاطاته والمديرين الذين يترأسونه على مرّ السنين. فيما يلي أمامكم قطعة من الكتاب "غصن الزيتون: قصة المركز الأكاديمي الإسرائيلي في القاهرة" للبروفيسور شمعون شامير، التي تتناول تعليم اللغة العبرية في "المركز".

أما فصل "كتب على مكتب هيئة التحرير" فيعرض كتباً دراسية لتعليم اللغة العربية في المدارس العبرية صدرت مؤخراً.

وأخيراً نشكر الباحثين الذين ساهموا في كتابة هذا العدد وأشركوا المعلمين في نتائج أبحاثهم، حيث يعتبرون الكتابة في مجلة المعلم تبرعاً بالغ الأهمية لتعليم اللغة العربية وعالم العرب والإسلام في إسرائيل.

مزيد الشكر والتقدير.

ندعوكم ونلحّ عليكم، جمهور الباحثين وأساتذة اللغة العربية في المدارس العبرية بأن تكتبوا من وقتكم لإرسال تعليقات واقتراحات وأفكار لعنوان البريد الإلكتروني التالي: sigsh5@education.gov.il

مع أطيب التحيات،
داليت زلتسير
محزرة المجلة

מורים יקרים לערבית ולאסלאם,

קשה להגזים בחשיבות שיש ללימוד הלשון הערבית והתרבות המוסלמית במדינת ישראל. ידיעת השפה והתרבות של שכנינו חשובה בכל זמן ובכל מצב, הן בעתות מלחמה הן בעתות שלום, הן לצורכי הגנה הן לכינון יחסי שכנות טובה וקשרי מסחר, למניעת עוינות וחשדנות ולקירוב לבבות אמיתי.

זאת ועוד, הלשון העברית והלשון הערבית, כמו גם אחותן הארמית, קרובות זו לזו בדקדוקן, בתחבירן ובאוצר המילים שלהן. הבלשן היהודי בן המאה העשירית, ר' יהודה אבן קונין, עמד על כך בהרחבה בהקדמתו לספרו 'אלקסאלה' (האיגרת), הכתוב בערבית-יהודית, שהוא החיבור הראשון המשווה באופן שיטתי בין העברית המקראית לבין הארמית והערבית:

כל לשון הקודש המצויה במקרא, נפוצו בתוכה מילים ארמיות, נתערבו בה מילים ערביות ונפזרו בה מילים לועזיות וּבְרִבְרִיּוֹת, ובמיוחד הערבית... עד כדי כך שאין בין העברית לערבית בדבר הזה אלא החילוף שבין הצד"י לצ"אד, הגימ"ל לג"ם, הצד"י לט"א, העי"ן לגי"ן, החי"ת לכ"א, והזי"ן לדי"ל.

הגורם לדמיון הזה והסיבה להתערבות הזאת לא היו אלא קרבת השכנות של הארצות וקרבת היחש, שכן תָּרַח אבי אברהם היה ארמי, וגם לבן היה ארמי, ישמעאל וקָדָר היו דוברי ערבית מאז דור הפלגה בזמן הבלבול בבבל, ואילו אברהם, יצחק ויעקב, עליהם השלום, דבקו בלשון הקודש מאז אדם הראשון. ונדמתה הלשון על ידי ההתערבות, כפי שאנו רואים בכל ארץ שְׁנָה לארץ בעלת לשון שונה ממנה, את ההתערבות של חֵלֶק מן המילים ביניהן ושאלת הלשון זו מזו. וזוהי אפוא הסיבה לדמיון העברית לערבית > ולארמית < ... כי הנה העברית, הארמית והערבית טבועות בדבר הזה בתבניות שוות... (מהדורת דן בקר, תל אביב תשמ"ד, עמ' 116-118).

במילים אחרות, בין דוברי השפות השמיות קיימת קרבה משפחתית וקרבה גיאוגרפית, ואלה גורמות לדמיון בין הלשונות. לימוד הלשון הערבית יש בו, אם כן, גם כדי לסייע לידיעה טובה יותר של הלשון העברית ולהכרת התופעות הלשוניות המצויות בה.

תודה רבה לכל מי שתרם לחוברת מפירות עיונו ומחקריו.
תודה לכל מי שתרם להוצאת הגיליון המונח עתה לפניכם, ובראש ובראשונה
לעורכת הנאמנה, דלית זלצר, ולמפמ"רית, סיגלית שושן.
תודה לראש אגף שפות, משה זעפרני, על עידוד ותמיכה בלתי פוסקים.
ותודה וברכה לכם, ציבור המורות והמורים, השוקדים במסירות ובנאמנות על
הוראת הלשון הערבית ועולם האסלאם במשך כל ימות השנה.

פרופ' אליעזר שלוסברג

**יו"ר ועדת המקצוע לערבית
ולעולם הערבים והאסלאם**

עמיתיי המורים לערבית ולאסלאם,

ב'ספר הרקמה' של רבי יונה אבן ג'נאח (ריב"ג), שחי בתור הזהב בספרד, יש תיאור מקיף של הדקדוק המקראי, על פי תפיסתו. הוא גם מעיר מפעם לפעם על טעויות דקדוקיות וסגנוניות של פייטנים ומשוררים, בהם דונש בן לברט, יצחק אבן מר שאול ואחרים. ספריו נכתבו במקור ערבית יהודית, ותורגמו לעברית בידי רבי יהודה אבן תיבון. מכיוון שנכתבו ערבית, לא יכול היה רש"י, שחי אחרי אבן ג'נאח ולפני אבן תיבון, לקרוא את הספרים, ולכן ביסס את פירושו לתורה על שיטת הדקדוק המיושנת של דונש ומנחם בן סרוק. על חיבוריו של ריב"ג מסתמכים כל חכמי ימי הביניים, שעסקו בדקדוק ובפרשנות המקרא אחריו, ובראשם רבי אברהם אבן עזרא (שמכנה את ריב"ג "רבי מרינוס"), והוא אף מוזכר בספר מורה נבוכים של הרמב"ם. אבן תיבון עצמו כותב בהקדמה ל'ספר הרקמה': "והספרים האלה חיברם בלשון ערבית, בלשון העם אשר היה יושב בקרבם."

מן האמור לעיל מובן, כי ספרים וכתבים רבים, נכסי צאן ברזל של העם היהודי, כתובים בערבית יהודית. לפיכך, חובה עלינו ללמוד וללמד ערבית, ולשלוט בשפה הכתובה והמדוברת, שיש בה רבדים רבים.

אני מברך את הכותבים והקוראים בביטאון, ומאחל לכולנו שתלמידנו יאהבו את השפה וישלטו בה.

משה זעפרני

מנהל אגף שפות

מהנעשה בשטח

לכל מורי הערבית ועולם הערבים והאסלאם, שלום רב!

ביטאון המורים לערבית ולעולם הערבים והאסלאם מס' 45 יוצא לאור בשנת תשע"ז, שנה של התחדשות ושל יישום שינויים.

אסקור בקצרה את הנושאים המרכזיים שבהם נעסוק השנה:

א. תוכנית הלימודים החדשה לבתי הספר היסודיים:

המזכירות הפדגוגית במשרד החינוך אישרה תוכנית לימודים חדשה לבתי הספר היסודיים, לכיתות ה' ו'י, המבוססת על הוראת השפה הערבית המדוברת.

התוכנית תפעל בשנת הלימודים תשע"ח בכ-200 בתי ספר, כאשר במהלך שנת הלימודים הנוכחית, תשע"ז, המשרד יפעל להיערכות ולהכשרת מורים לערבית, להוראת התוכנית החדשה ולפיתוח חומרי למידה. אנו מדגישים, כי לימוד השפה הערבית מסייע להבנה טובה יותר בין אזרחי ישראל בפרט, ובין בני עמים בכלל; מסייע להבנת תרבותם, ומטפח סובלנות ורגישות כלפי אנשים בעלי אורח חיים שונה ובעלי רקע תרבותי שונה.

יצוין, כי התוכנית החדשה מתמקדת בשיח בערבית מדוברת בנושאים יום-יומיים, ובהכרת התרבות הערבית, וחושפת את הלומדים לאותיות ולמילים בערבית. הדגש בתוכנית הוא על פיתוח מיומנויות הדיבור בערבית של הלומדים: בשלב ההתחלתי הם ילמדו להגות מילים, לאחר מכן יעברו לצירופים ומשם לאמירת משפטים שלמים, וכן לרצף של משפטים פשוטים.

ככלל, הוראת השפה הערבית מוגדרת כחובה בכיתות חטיבת הביניים ומתמקדת בערבית ספרותית בשילוב השיח הבין-אישי. עם זאת, יש כ-200 בתי ספר יסודיים בכל רחבי הארץ, שבהם הערבית נלמדת כבר בכיתות ה' ו-ו'. התוכנית החדשה תוטמע תחילה בבתי ספר אלה.

בשנה הנוכחית, תשע"ז, המשרד נערך לקראת הטמעת התוכנית – פיתוח חומרי למידה והכשרות למורים.

יודגש, כי התוכנית החדשה מתאפיינת בלימוד חווייתי, אשר יתבצע בשפה הערבית המדוברת, יתמקד במיומנות ההבעה בעל-פה, וישולבו בו עד כמה

שניתן שירים, משחקים, סיפורים, סרטונים ועוד, במטרה להגביר את ההנאה מלימוד השפה. כמו כן, אוצר המילים ונושאי השיח הנלמדים בתוכנית זו נבחרו בקפידה רבה. כ-60% מן המילים הנלמדות בכיתה ז' בתוכנית הלימודים המעודכנת נכללות בתוכנית זו, המיועדת לבתי הספר היסודיים. כאשר יידרשו התלמידים בכיתה ז' להתחיל את צעדיהם הראשונים בקריאה, יהיה להם בסיס איתן של אוצר מילים, אשר יסייע להם גם ברכישת מיומנות הכתיבה בצורה קלה ומהירה יותר.

ב. דרכי ההיבחנות במבנה החדש:

בקיץ תשע"ז ייבחנו תלמידי ערבית בהיקף של 5 יח"ל על פי מבנה היבחנות חדש. התלמידים יוערכו בהערכה חלופית בהיקף של 30%, מתוך מגוון אפשרויות רחב:

1. פרויקט בתחום אקטואליה.
2. פרויקט בתחום העיתונות.
3. פרויקט בתחום הספרות.
4. פרויקט בתחום הדקדוק.
5. סקירת העיתונות הערבית בישראל.
6. האזנה, תמלול ותרגום סרטון/פרסומת/ידיעה.
7. שיח בין-אישי – שיחה בערבית ספרותית או מדוברת. בנוסף ייבחנו התלמידים בבחינת הבגרות בהיקף 70%. משך הבחינה שלוש שעות (180 דקות).

מבנה הבחינה כולל:

חלק א': "אנסיין" (44 נק'): התלמיד יבחר בטקסט בערבית קלאסית או בערבית מודרנית, בהיקף של כ-85 מילים. בטקסט הקלאסי יבוטל סעיף התרגום שהיה נהוג עד כה.

התלמיד יענה על 6 שאלות מתוך 7 (6 נק' לכל שאלה), ועל שאלת חובה בת שני סעיפים (4 נק' לכל סעיף, סה"כ 8 נק' לשאלת החובה).

חלק ב': פועל (15 נק'): התלמיד יבחר 4 פעלים מתוך 5, וינתח אותם בטבלה הכוללת שבז"ג (שורש, בניין, זמן וגוף).

התלמיד יבחר משפט אחד מתוך שניים ויסמן בהם את צורת הפועל הנכונה.
חלק ג': תחביר (16 נק'): סעיף זה כולל 6 משפטים: 3 משפטים של תרגום וזיהוי תופעה תחבירית, ו-3 משפטים הכוללים גלגול משפטים. התלמיד יבחר 4 משפטים מתוך 6.

חלק ד': עיתונות (15 נק'): התלמיד יבחר 3 סעיפים מתוך 5 (השלמת מילים, תרגום מעברית לערבית, המשך משפט, מודעה).

חלק ה': חיבור (10 נק'): התלמיד יבחר שאלה אחת מתוך 4, ויכתוב תשובה בת 35 מילים לפחות בתחומי הספרות, מאמרי המפמ"ר ואקטואליה.

בתחום הדעת עולם הערבים והאסלאם ההיבחנות החיצונית היא בהיקף של 40%.

להלן מבנה הבחינה: משך הבחינה שעתיים (120 דקות).

הבחינה כוללת את כל נושאי הלימוד מתוכנית הלימודים המעודכנת (שאלונים 019104 + 019105), כאשר כל שאלה צומצמה לסעיף והבחירה בפרק המושגים גדלה.

חלק א' – מבוא להכרת האסלאם: בפרק זה ארבע שאלות. על התלמיד לענות על שתי שאלות מתוך ארבע. משקל כל שאלה 15 נקודות – סה"כ 30 נקודות.

חלק ב' – מדינות האזור: בפרק זה ארבע שאלות. על התלמיד לענות על שתי שאלות מתוך ארבע. משקל כל שאלה 15 נקודות – סה"כ 30 נקודות.

חלק ג' – עידן האימפריות: בפרק זה חמישה מושגים. על התלמיד לענות על שני מושגים מתוך חמישה. משקל כל מושג 10 נקודות – סה"כ 20 נקודות.

חלק ד' – סוריה ולבנון או סעודיה ומדינות המפרץ: בפרק זה חמישה מושגים. על התלמיד לענות על שני מושגים מתוך חמישה. משקל כל מושג 10 נקודות – סה"כ 20 נקודות.

ההערכה החלופית היא בהיקף 60%.

ג. שאלות עומ"ר (ערכים, מעורבות, רלוונטיות) בתחום הדעת ערבית ועולם הערבים והאסלאם:

נוסף על היבטים מרכזיים של הבנה וחשיבה, הבאים לידי ביטוי בבחינות הבגרות, תיכלל בבחינת הבגרות הקרובה בערבית גם שאלת עומ"ר.

שאלת עומ"ר (ערכים, מעורבות, רלוונטיות) חשובה לעולמם של התלמידים ולעולמה של החברה, ואמורה להעסיק את כל מי שמתתף בחיי החברה. בצד יכולותיו האינטלקטואליות של התלמיד, שאלות מסוג זה מביאות לידי ביטוי גם את עולמו הפנימי, השיפוטי והערכי, וכוללות גם היבטים "משמעותיים" של רגש, מעורבות אישית ועמדה ערכית¹.

נושאים רבים הנלמדים בשיעורי הערבית מזמנים דיון בשאלות ערכיות הרלוונטיות ללומד: יצירות הספרות, מאמרי המפמ"ר, קטעי העיתונות המודרנית והטקסטים הקלאסיים.

בשנת הלימודים תשע"ז, במסגרת שאלות הבחירה בקטע האנסין המודרני/ הקלאסי, תשולב שאלת עומ"ר בהיקף של עד חמש נקודות.

שאלות לדוגמה חוברו על ידי צוות הפיקוח והועברו לידיעת המורים.

בנוסף, חובר מסמך המלצה בעבור צוות המורים, ומטרתו לסייע למורה לשלב את נושא הערכים **בהוראה** בכיתה. המסמך מכיל דוגמאות למילים ולביטויים בסיסיים שעל התלמיד להכיר בהקשר של שאלות העומ"ר, כמה ערכים מרכזיים שרצוי ללמדם, וכן שאלות לדוגמה לשם דיון בכיתה.

מקצוע הערבית בחטיבה העליונה כולל מגוון רחב של טקסטים. השאיפה היא כי בעת הלימוד בכיתה ישלב המורה את נושא הערכים הבאים לידי ביטוי **בכל סוגי הטקסט** שההוראה מזמנת, אם אלה מאמרי מפמ"ר, יצירות ספרות, טקסטים אקטואליים, טקסטים מודרניים או קלאסיים.

ד. ספרות מודרנית:

בהמשך להחלטת ועדת המקצוע להרחיב את מגוון הסיפורים המאושרים הנלמדים בחטי"ע, הוחלט בישיבה מיום 22.11.16 על אישורם של שלושת הסיפורים הבאים, ועל צירופם למאגר הספרות המודרנית המאושרת להוראה ולהיבחנות.

הסיפורים נשלחו למורים וכמו כן תורגמו לעברית.

לסיפור 'הניצחון' חוברת יחידת הוראה שפורסמה בביטאון 44.

לשני הסיפורים האחרים תחובר יחידת לימוד בהמשך.

1 ראה: וינשטוק, משה. 2016. **אגרת המזכירות הפדגוגית/ 1 שאלות לבגרות המשקפות את מטרות תכניות הלימודים.**

1. غميصة: استسلام / هيماء المفتي (سوريا)

2. الانتصار / زكريا تامر

3. البرنيطة / علي سالم

ה. תחרות עיצוב כרזות לעידוד לימודי השפה הערבית ותרבותה במסגרת שנת תשע"ז – "ירושלים פנים רבות לה":

אנו שמחים להמשיך את מסורת תחרות עיצוב כרזות/פוסטרים של תלמידים לעידוד לימודי השפה הערבית ותרבותה. במסגרת הנושא השנתי, תהא שנת הלימודים תשע"ז שנת **ירושלים**, בסימן 50 שנה לאיחוד העיר. בתי הספר יצינו את הנושא השנתי בדרכים שונות, כגון סיורים לבירה וטקסים (יום ירושלים). כמו כן, אנו בתחום הדעת ערבית ועולם הערבים והאסלאם משלבים את הנושא השנתי בפעילויות שונות בתחומי הדעת, ששיאן הוא תחרות הכרזות.

התחרות מיועדת לכל בתי הספר שבהם מתקיימים לימודי השפה הערבית ו/או עולם הערבים והאסלאם.

מטרות הכרזה / הפוסטר:

- למידה על נושא ירושלים: עיר הבירה של מדינת ישראל – בהלימה לנושא השנתי של משרד החינוך.
 - עידוד "גאוות היחידה" של הלומדים באמצעות חומרי למידה מגוונים (שפה ו/או תרבות). יש לכלול בכרזה גם כיתוב בערבית.
 - פיתוח חשיבה ולמידה מעמיקה, המאפשרות שימוש במכלול תכונות אישיותו של התלמיד; כושר היצירתיות והמקוריות – בהלימה לתוכנית עומ"ר (ערכים, מעורבות ורלוונטיות).
 - עידוד יצירת מרחב סביבתי-בית-ספרי בתחום הדעת.
- הכרזה הזוכה תפורסם ותייצג את תחומי הדעת ערבית ועולם הערבים והאסלאם, והכרזות הנבחרות תוצגנה באתר המפמ"ר.

1. תחרות עבודת החקר:

אנו שמחים להמשיך את המסורת של תחרות עבודות החקר. השנה תחרות העבודות תעסוק **בהעצמת מורשת יהדות ספרד והמזרח**, בזיקה לתחומי הדעת ערבית ועולם הערבים והאסלאם.

לתחרות יתקבלו עבודות שהולמות את הנושא של יהדות ספרד והמזרח, וקשורות לתחומי הדעת ערבית ועולם הערבים והאסלאם. העבודות ייכתבו בשפה העברית או הערבית ויעסקו בנושא מגוון זה, מתוך חקר השפה הערבית ו/או תרבות עולם הערבים והאסלאם.

העבודות ייבדקו וידורגו על פי הקריטריונים הבאים:

- קשר הדוק לנושא 'מורשת יהדות ספרד והמזרח' ולתחומי הדעת ערבית ו/או עולם הערבים והאסלאם.
- עמידה בסטנדרטים של עבודת חקר. ניתן לכתוב את העבודה על פי ההנחיות במקצוע עולם הערבים והאסלאם.
- גישה מקורית לנושא וחדשנות – העבודה תאיר פן שאינו נדון בהרחבה בחומר הלימוד של תחום הדעת.

ז. השתלמויות:

בשנת הלימודים תשע"ז יתקיימו השתלמויות בכל המחוזות. המשכנו לפתח השתלמות למורים חדשים במהלך שלוש השנים הראשונות בהוראה, ואנו מעניקים תמיכה וליווי בהתמודדות עם האתגרים בתחילת הדרך. כמו כן, פיתחנו השתלמות מקוונת שתסייע למורים. במסגרת ההשתלמות המקוונת, פותח במזכירות הפדגוגית המודל "איחוד מול ייחוד", המציע שפה משותפת לכל תחומי הדעת, תוך התאמה ייחודית לכל תחום במודל. המודל משמש תשתית לפיתוח מקצועי מקוון, המקדם תהליכי הוראה, למידה והערכה בהלימה למאה ה-21. בתחום הדעת ערבית פותחה השתלמות דרך אלנט, "פדגוגיה בעידן החדש".

מטרות ההשתלמות המקוונת:

- להכיר את מאפייני המרחב הדיגיטלי ואת מאפייני הלומד בעידן הדיגיטלי.
 - לקדם ולשפר תהליכי הוראה, למידה והערכה בעידן הדיגיטלי.
 - להתנסות בשילוב כלים דיגיטליים, המסייעים לשיפור תהליכי הוראה, למידה והערכה.
 - להתנסות בשילוב דגמי הוראה דיגיטליים שונים בשכבות הגיל השונות.
- בנוסף, בחופשת הקיץ תתקיים השתלמות בבית יציב, המיועדת למורי הערבית ועולם הערבים והאסלאם.

ח. העצמת תרבות יהודי המזרח – ועדת ביטון:

במסגרת ועדת "העצמת תרבות יהודי המזרח בתוכנית הלימודים", נדון בסוגיות המאפיינות את יהודי התפוצות, כדוגמת השפה ה"ערבית-יהודית", במסגרת חלופות בהערכה ושילוב טקסטים העוסקים בתרבות יהודי המזרח ופיתוח יחידות הוראה.

חומרי הלימוד החדשים, הקשורים במאמרים למיניהם ובערבית-יהודית, מועברים לציבור המורים לערבית ולאסלאם.

בברכת הצלחה והמשך עשייה

פורייה,

סיגלית שושן

מפמ"ר ערבית ועולם הערבים והאסלאם

27

27

אופקים

מאמרים

ודברי עיון

פְּצֻחָא, עֵאמִיָּה, פְּצֻחֵאמִיָּה: המהפכה הסגנונית בכתיבה הספרותית במצרים

פרופ' גבריאל מ' רוזנבאום

המצב הלשוני במצרים: דיגלוסיָה

החברה המצרית, כמו חברות דוברות ערבית אחרות, נמצאת במצב של דיגלוסיָה. דיגלוסיָה (מיוונית: "שתי לשונות" או "לשון כפולה") היא מקרה מיוחד של דו-לשוניות, שבו משתמשים בשתי שפות (או בשתי וריאציות לשוניות), כאשר כל שפה משמשת למטרות שונות, לעומת דו-לשוניות רגילה, המאפשרת לדוברים להשתמש בכל אחת משתי השפות לכל המטרות התקשורתיות האפשריות. המונח "דיגלוסיָה" הוכנס לשימוש על ידי פרגוסון במאמר שפרסם ב-1959, ומאז התקבל על ידי בלשנים וחוקרי ספרות. לפי פרגוסון, במצב של דיגלוסיָה לשתי השפות יש מוצא משותף; אחת מהן בעלת סטטוס גבוה, נחשבת ליוקרתית יותר ומשמשת כשפת כתב ושפת ספרות, והשנייה בעלת סטטוס נמוך יותר ומשמשת כשפת דיבור ותקשורת לא פורמלית.¹

המצב הלשוני בחברות הדוברות ערבית נחשב כאחד המקרים המובהקים של דיגלוסיָה, זכה לתשומת לב רבה מצד חוקרי לשון וספרות, ותואר במספר רב של מחקרים.

שתי השפות (או הווריאציות הלשוניות) המשמשות בדיגלוסיָה בחברות הדוברות ערבית הן ה-פְּצֻחָא (فُصْحَى) וה-עֵאמִיָּה (عَامِيَّة). הפְּצֻחָא מבוססת על הערבית הקלאסית והיא הלשון בעלת הסטטוס היוקרתית בדיגלוסיָה, ומשמשת כשפת כתב, ספרות ותקשורת פורמלית. העאמיה היא הלהג (הדיאלקט)

1 Ferguson, 1959. מאז פרסום מאמרו של פרגוסון, הורחב המושג "דיגלוסיָה" על ידי Fishman (ראו למשל: Fishman, 1967) ואחרים, והוא כולל גם מקרים של שימוש בשתי שפות שאין ביניהן קשר או מוצא משותף.

המקומי, שפת הדיבור והתקשורת הלא-פורמלית ובעלת הסטטוס הנמוך יותר.

מחוץ לעולם האקדמי, הפְּחָא נקראת לעתים קרובות "ערבית ספרותית" והעאמיה נקראת "ערבית מדוברת". מונחים אלה אינם מדויקים ואינם משקפים את המציאות, בעיקר מכיוון שהעאמיה משמשת כיום גם כשפת כתב ושפת ספרות (בעיקר במצרים), אבל גם מכיוון שהפְּחָא משמשת לעתים כשפת דיבור (במקרים רבים – מעורבת עם עאמיה) בנסיבות תקשורתיות מסוימות. לכן, "פְּחָא" ו-"עאמיה" הם המונחים שבהם נעשה שימוש בעולם המחקר, ובעקבות זאת להלן.

הפְּחָא אחידה למדי בחברות הדוברות ערבית, אם כי יש מילים, ביטויים ותבניות לשון שנוצרו או חודשו בנפרד במדינות דוברות ערבית שונות. הלהגים המדוברים שונים זה מזה במדינות השונות, ואף באזורים שונים בתוך אותה המדינה. חלק מהלהגים קרובים זה לזה במידה המאפשרת תקשורת בין דוברי הלהגים שונים, אבל חלקם כה שונים זה מזה, במידה כזאת שהם מקשים את התקשורת או אף הופכים אותה לבלתי אפשרית.

בחברות הדוברות ערבית, הפְּחָא, השפה היוקרתית בדיגלוסיה, אינה שפת האם של דוברי הערבית – אין אפילו דובר ערבית אחד שהפְּחָא היא שפת האם שלו. בכל אזור בעולם הדובר ערבית, העאמיה המקומית היא שפת האם של הדוברים. גם אם דוברי הערבית נחשפים לפְּחָא באופן פסיבי, כגון באמצעות שידורי רדיו וטלוויזיה, הם נחשפים אליה באופן אקטיבי רק עם הגיעם לבית הספר. בגיל 6 בערך, כאשר ילדים דוברי ערבית מגיעים לכיתה א', מסבירים להם שהשפה שאותה הם מדברים היא שפה "לא-נכונה" וגרסה "מקולקלת" של הפְּחָא, השפה הנכונה והיפה שאותה ילמדו מעתה ואילך.

שום להג ערבי אינו נלמד בבית ספר השייך למערכת חינוך של מדינה ערבית. במצרים, הערבית המצרית נלמדת בכמה בתי ספר פרטיים שבהם מלמדים אותה כשפה זרה בעבור זרים השוהים או מבקרים במדינה, אך לא בשום בית ספר במערכת החינוך. מערכות החינוך בעולם הדובר ערבית מטמיעות אצל התלמידים המגיעים אליהן את הרעיון ואת התחושה שהשפה שאותה הם מדברים היא שפה קלוקלת. רוב התלמידים אינם מצליחים להשתחרר מהתפיסה הזאת בבגרותם, ולא אחת נתקלתי בה בשיחות עם דוברי ערבית מצרית ועם דוברי להגים אחרים ממקומות שונים בעולם הערבי.

גם בין הלהגים המדוברים יש להגים בעלי סטטוס גבוה יותר ולהגים בעלי סטטוס נמוך. בדרך כלל, הלהג המדובר בעיר הבירה או בעיר המרכזית הוא הלהג היוקרתי יותר, והלהגים המדוברים בערי השדה ובכפרים הם בעלי הסטטוס הנמוך יותר. בעולם הערבי, הלהג המצרי נחשב לרוב ללהג היוקרתי ביותר.

כאשר מדברים על "להג מצרי" או על "הערבית המצרית", בלי לציין להג מסוים כלשהו, הכוונה ללהג של קהיר, שהוא הלהג היוקרתי במצרים. להג זה מדובר בקהיר ובערי הלוויין המקיפות את קהיר, והוא אינו שונה מאוד מהלהגים המדוברים בערי הדלתה בצפון מצרים. בדרום מצרים ובכפרים בדלתה מדברים להגים שונים, בעלי סטטוס נמוך יותר מזה של קהיר; אבל, ההבדלים ביניהם ובין הלהג של קהיר אינם מונעים תקשורת והבנה הדדית.

הלהג של קהיר הוא הלהג המובן ביותר בעולם הדובר ערבית, גם על ידי דוברי להגים אחרים החיים באזורים מרוחקים ממצרים. הסיבה העיקרית לכך היא החשיפה המתמשכת לתרבות המצרית, בראש ובראשונה לקולנוע המצרי, הדובר ערבית מצרית מימיו הראשונים.² הקולנוע המצרי זכה לפופולריות עצומה בעולם הדובר ערבית, ובעקבותיו גם הטלוויזיה המצרית על תוכניותיה, סרטיה וסדרותיה הדוברות ערבית מצרית. המוסיקה המצרית היא המוסיקה המוערכת ביותר בעולם הערבי, והזמרים המצריים הנחשבים של המאה ה-20, כגון ס'ד ד'רו'יש, אָם פֶּלְתִּי'ים, מְסַמֵּד עֶבֶד אל-והאב, עבד אל-חלים חאפטי, פֶּרִיד אל-אֶטְרֶשׁ³ ועוד רבים אחרים, זכו ליוקרה עצומה בכל העולם הדובר ערבית, ורבים מדוברי הלהגים הערביים למיניהם מסוגלים לפזם ולשיר את השירים של הזמרים המצריים בשפתם המקורית. החשיפה הזאת לתרבות המצרית יצרה אצל רבים מדוברי הערבית בעולם הערבי את התחושה ואת האמונה, שהלהג המצרי הוא הלהג היפה ביותר, ולעתים גם "הנכון" ביותר, מבין כל הלהגים הערביים. פעמים רבות שמעתי דברים ברוח זאת בפגישותיי עם דוברי ערבית ממקומות שונים בעולם הערבי.

הפְּחָחָה והעאמיה הן, כמובן, שני הקטבים בדיגלוסיה. ביניהם יש לשונות-ביניים ולשונות מעורבות, אשר מתפקדות בכל מיני סוגי תקשורת: רשמיים, רשמיים-למחצה ולא-רשמיים. חוקרים מסמנים גבולות שונים בין לשונות הביניים

2 תעשיית הקולנוע המצרית היא מהראשונות בעולם.

3 פריד אל-אטרש: זמר ממוצא דרוזי-סורי, שאת רוב הקריירה שלו עשה במצרים ושיריו כתובים ומבוצעים בערבית מצרית.

האלה, ובעקבות זאת מגדירים אותן במונחים שונים. שני מיונים ידועים נעשו על ידי בְּלֶנְק, המציע חלוקה לחמישה סוגים סגנוניים,⁴ ועל ידי בְּדוּי, המציע חלוקה לחמש רמות לשון⁵ – כל אחד מהם מציע מיון לחמש לשונות ביניים, שונות בהגדרותיהן אבל קרובות למדי במהותן.⁶

המאבק על לשון הספרות

באופן מסורתי, לאורך כ-1400 שנה, שלטו בתרבות הערבית ובספרויותיה נורמות קשוחות, שחייבו כתיבה בלשון היוקרתית (בתחילה ערבית "קלאסית", ובעידן המודרני "פְּצָחָא", יורשתה של הערבית הקלאסית). הסיבות העיקריות לכך היו היוקרה של השפה הערבית, שפת הקוראן, החדִית', שירת הג'אהל'ה וטקסטים קדומים אחרים; הרצון לשמור על קשר לשוני עם המורשת הקדומה, והחשש מפיצול פוליטי ומדיני. השפה הערבית (הקלאסית או הפְּצָחָא) נחשבה תמיד בעיני דובריה וכותביה כשפה המושלמת והיפה ביותר, שרק בה יש להשתמש ולכתוב. על פי המסורת האסלאמית, הקוראן נוצר על ידי אללה ולא ניתן לחקות את לשונו, אבל, יש לכתוב בלשון ערבית צחה שהדקדוק שלה קרוב בתכונותיו לזה של הקוראן. השמירה על יכולת הקריאה והכתיבה בפְּצָחָא מאפשרת גישה ישירה אל הטקסטים שהם המורשת הקדומה של האסלאם ושל התקופה הטרומ-אסלאמית. בעידן המודרני, הפְּצָחָא נחשבת כגורם מאחד בעולם הערבי, ודוברי הערבית חוששים, כי אם בכל מדינה יהפכו את הלהג המקומי או את אחד הלהגים המקומיים ללשון כתב וספרות, דוברי הערבית לא יוכלו לתקשר ביניהם בעל פה או בכתב, וכל מדינה ערבית תהפוך לישות עצמאית שתאבד את הקשר עם המדינות הערביות האחרות.

הדוגמאות ה"רעות" בעיני דוברי הערבית הן אירופה ומלטה. הלטינית הייתה שפת הכתב, הספרות והתרבות של אזורים נרחבים באירופה, שבהם דיברו להגים שהתפתחו מהלטינית, אך, הלטינית עצמה השתמרה כלשון כתב ותרבות. המעבר באירופה, בעת החדשה, לכתיבה בשפות נפרדות שהתפתחו מהלהגים

4. Blanc, 1960, 85

5. بدوي, 1973, 89. ראו גם: Badawi and Hinds, 1986, viii-x

6 באחת משיחותינו בקהיר, הדגיש בְּדוּי שיש לפחות 5 רמות לשון, והעדיף להשתמש במונח "פוליגלוסיה" ("דיבור בסוגי לשון רבים") כדי להגדיר את מצב הלשון במצרים (Badawi, Personal Communication).

המדוברים, סייע להקמת ישויות מדיניות נפרדות, שבהן מדברים שפות שונות זו מזו, כגון איטלקית, צרפתית וספרדית, ודובריהן אינם מסוגלים עוד להבין אלה את אלה.

השפה המדוברת במלטה מבוססת על להג ערבי צפון-אפריקני, בתוספת מילים רבות שמקורן באנגלית ובאיטלקית. המלטזים החליטו להפוך את שפתם המדוברת לשפת כתב וספרות; כמו כן, החליטו לוותר על הכתב הערבי ובחרו לכתוב את שפתם באותיות לטיניות משמאל לימין, כמקובל בלשונות אירופה, ולקרוא לה "מִלְטָזִית". העובדה שהמלטזים הם נוצרים הקלה עליהם את ההתנתקות התרבותית מהעולם הערבי-אסלאמי; אך, בעיני הערבים זוהי אבדה שאסור שתרחש שוב, והחשש שמה שקרה באירופה ובמלטה יקרה גם בעולם הדובר ערבית מדיר שינה מעיני מתנגדי הכתיבה בעאמיה.

בשל עוצמתן של הנורמות הלשוניות, טקסטים שנוצרו בעאמיה בתוך התרבות הערבית נחשבו באופן אוטומטי ל"לא-ספרות", וכותביהם לא נחשבו לסופרים בעלי ערך. בעקבות זאת, חלק ניכר ממעט הטקסטים שנכתבו בעאמיה לא השתמר, מכיוון שאיש לא ראה לנכון לשמר טקסטים כאלה. רק בעקבות המגעים עם תרבות המערב, מהמאה ה-19 ואילך, וההתוודעות של סופרים בעולם הדובר ערבית אל נורמות שונות מאלה ששלטו בתרבות הערבית, החלו בקיעים בעמדה המסורתית כלפי העאמיה. ברוב העולם הדובר ערבית, הנורמות המחייבות כתיבה בפֶּצָחָא, ושוללות כתיבה בעאמיה, עדיין מחזיקות מעמד, וקובעות את אופייה של הספרות הנכתבת בכל מדינה ערבית. במצרים, כפי שנראה להלן, חל שינוי מהפכני בתחום הזה.⁷

במצרים, העאמיה חדרה בקצב שונה לשלוש הסוגות הספרותיות. במשך דורות נכתבה במצרים שירה בעאמיה. שירה זו, עם חרוז מתחלף, נקראת *زجل* ("זַגִּיל"; בערבית מצרית: "זַגִּל"). שירה זו הייתה נפוצה ופופולרית בקרב העם, ואף על פי שלא זכתה להערכה כספרות בעלת ערך, היה בכך כדי להרגיל את המצרים לעובדה שניתן ליצור ולכתוב בעאמיה.

העאמיה חדרה במהירות יחסית לדרמה המצרית. הדרמה היא סוגה ספרותית חדשה בתרבות הערבית; היא חדרה למצרים בעקבות המגע עם תרבות המערב

7 ניסיונות לכתיבה בעאמיה נעשים מדי פעם במקומות אחרים בעולם הדובר ערבית, למשל בלבנון, אם כי בהיקף מצומצם. המדינה השנייה בעולם הדובר ערבית שבה מתרחב כיום השימוש בעאמיה כלשון כתב ולשון ספרות היא מרוקו (שבה הלשון המדוברת נקראת דַאֲרַגִּיָה), אם כי עדיין לא בהיקף כמו במצרים. ראו למשל: Aguadé, 2006.

במאה ה-19. העובדה, כי דרמה נכתבת בעיקר לשם ביצוע על במה על ידי שחקנים בפני קהל, וכן מהפכת 1952, ששינתה את פני החברה במצרים, ובעקבותיה עודד המשטר החדש הקמת תיאטרונים והעלאת מחזות ריאליסטיים שעסקו בחברה המצרית ובעיותיה, שתי אלה תרמו למעבר המהיר לכתיבת מחזות בעאמיה. לאחר שנים ספורות של ויכוחים עזים בין תומכי הכתיבה בעאמיה לבין מתנגדיה,⁸ הפכה הנורמה של כתיבת מחזות בעאמיה לנורמה השלטת בדרמה המצרית, כבר מסוף שנות ה-50 של המאה העשרים.⁹

המבצר העיקרי של הפְּחָא בעולם הספרות היה סוגת הפרוזה. המאבק על שימור הפְּחָא כשפת הפרוזה היה עיקש ומר, ורבים מן הסופרים החשובים במצרים, ובראשם נגיב מחפוט' (1911-2006), חתן פרס נובל לספרות, שנחשב לגדול כותבי הפרוזה בספרות המצרית בפרט והערבית בכלל, התנגדו לכתיבה בעאמיה. עם זאת, סופרים לא מעטים, וביניהם יוסף אדריס (1927-1991), שנחשב לגדול כותבי הסיפור הקצר במצרים, סברו, כי מן הראוי לכתוב לכל הפחות את הדיאלוגים בעאמיה, כדי לשקף דיבור אותנטי ולא מלאכותי של הדמויות הספרותיות.

המאבק על לשון הפרוזה היה מר וממושך יותר מן המאבק על לשון הדרמה, והתנהל בכל זירה תרבותית וספרותית אפשרית. אחת הדוגמאות הידועות, המתארות את הדי המאבק הזה, מופיעה בהקדמה לרומן מאת יוסף אל-סבאעי.

יוסף אל-סבאעי (1917-1978), סופר ידוע, ששימש גם כשר התרבות בממשלת מצרים, מתייחס בהקדמה לרומן שלו 'السقا مات' ('שואב המים מת'), בנימה הומוריסטית, לשאלת לשון הדיאלוג בפרוזה. בהקדמה הוא מספר, שפגש מכר שלו ממשד החינוך, שהסביר לו, שמשרד החינוך אינו כולל את ספריו בתוכנית הלימודים במצרים, מכיוון שאל-סבאעי משתמש בעאמיה בספריו, ואם הוא רוצה שספריו ייכללו בתוכנית הלימודים, עליו לכתוב בפְּחָא בלבד.

בעקבות דברים אלה התחיל אל-סבאעי, לדבריו, לכתוב את הרומן בפְּחָא בלבד, אולם אז החלו הדמויות ברומן להתמרד ודרשו לדבר בעאמיה. אל-סבאעי ניסה לשכנע אותן לדבר בפְּחָא, והסביר להן, שאם הן ידברו בעאמיה הספר לא ייכלל בתוכנית הלימודים של משרד החינוך. הדמויות עמדו על שלהן, ולאחר שכל מאמצי השכנוע של אל-סבאעי עלו בתוהו, הוא החליט לוותר על הכללת

8 בין היתר, נעשה ניסיון ליצור "לשון ביניים", בין פְּחָא לעאמיה, כדי לכתוב בה דרמה, ניסיון שלא צלח.

9 ראו רוזנבאום, 1994.

הספר בתוכנית הלימודים ולאפשר לדמויותיו לדבר בעאמיה, כפי שדרשו.¹⁰

גם לאחר התרחבות השימוש בעאמיה בדיאלוגים בתוך הפרוזה, הנורמה, שעל-פיה לשון הסיפר צריכה להיות פְּחָא בלבד, החזיקה מעמד, והמעטים שניסו לפעול בניגוד לנורמה ספגו קיתונות של ביקורת, שחרגה אף מתחום הספרות. דוגמה לכך מתוארת באירוע הבא: בשנת 1942 כתב מצרי צעיר, שחזר מלימודים במלגה באנגליה, ספר המתאר את קורותיו, וכמקובל הגיש אותו לצנזור לאישור. כאשר חזר הצעיר אל הצנזור לקבל את האישור, החזיר לו הצנזור את הספר, ואמר לו לחזור ולכתוב את הספר מחדש בפְּחָא, מכיוון שהוא אינו מוכן לאשר הוצאה לאור של ספר בעאמיה, השפה שבה נכתב הספר.

המחבר, לויס עֻץ, לימים סופר, חוקר ומבקר ספרות ידוע במצרים, לא כתב את הספר מחדש, והספר חזר למגירה. בסופו של דבר, הספר יצא לאור ב-1965 בלשון שבה נכתב במקור (ובשנים 1991 ו-2001 יצא שוב לאור במהדורות נוספות, על ידי שתי הוצאות ספרים שונות, ממסדיות ומכובדות).¹¹

שנת 1965, השנה שבה יצא לאור ספרו של עוץ, הייתה שנה יוצאת דופן, שכן במהלכה יצאו לאור שלושה ספרים שנכתבו כולם בעאמיה. שני הספרים הנוספים הם 'قنطرة الذي كفر' ("קנטרה אשר כפר") מאת מצטפא מְשַׁרְפָּה, ו-'رحلة في النيل' ("מסע בנילוס") מאת עֵתִ'מָאן צְבָרִי. משנת 1965 עד 1993/1994, כמעט שנות דור, לא יצא לאור במצרים אף ספר הכתוב כולו בעאמיה (כתיבה של דיאלוגים בעאמיה, לעומת זאת, הפכה להיות תופעה נפוצה בפרוזה ולא עוררה עוד התנגדות). מחסום העאמיה נפרץ ב-1993/1994, אז יצאו לאור שני ספרים הכתובים בעאמיה.

שני הספרים האלה נכתבו על ידי סופרים ידועים במצרים. המשורר אחמד פואד נְגִם, אחד המשוררים הידועים והפופולריים במצרים שהתפרסם בשירת העאמיה שלו, פרסם רומן אוטוביוגרפי בפרוזה, ששמו 'الفاجومي' – "אל-פאגומי" (כינויו של המחבר). הרומן נכתב כולו בעאמיה והפך להיות רב-מכר מיד עם פרסומו. מאז יצא הספר לאור בשתי מהדורות נוספות, בשתי הוצאות ספרים שונות. הספר השני הוא הרומן 'لبين العصفور' – "חלב ציפורים" (ביטוי בעאמיה מצרית שפירושו: "דבר שאי אפשר להשיגו"), מאת יוסף אל-קעיד, שגם הוא נכתב כולו בעאמיה, על ידי סופר מוכר ובעל מעמד נכבד בתרבות

10 السباعي, 1952, 6-8.

11 על התלאות הכרוכות בהוצאת ספר זה לאור ועל המפגש עם הצנזור ראו בהקדמה לרומן: عوض, 1965, 7-21.

המצרית. שני הספרים נכתבו בעאמיה עסיסית, עתירת מונחים וביטויים ייחודיים לעאמיה המצרית, דבר המקשה על קוראים דוברי ערבית שאינם מצריים את הבנתם המלאה.

העובדה ששני הספרים האלה נכתבו על ידי סופרים ידועים הקלה את התקבלותם במצרים. הרומן של יוסף אל-קעיד היה, למעשה, הספר האחרון שהותקף על ידי כמה מבקרים בשל היותו כתוב בעאמיה. לאחר פרסום שני הספרים האלה, החל טפטוף של ספרים שנכתבו בעאמיה, ותוך שנים ספורות הפך לזרם שוטף. כיום, ספרים הכתובים כולם בעאמיה הם תופעה שגרתית ונפוצה במצרים, שאינה מעוררת עוד תשומת לב מיוחדת ואינה גוררת ביקורת על הלשון שבה נכתבו הספרים. היקף הכתיבה של ספרים בעאמיה כיום הוא עצום, וזהו דבר שאין לו אח ורע בתולדות התרבות הערבית.

פְּחָמִיָּה

עם המעבר לכתיבה של טקסטים שלמים בעאמיה, התרחבה במצרים תופעה סגנונית נוספת: שילוב של פְּחָמִיָּה עם עאמיה בטקסטים ספרותיים, בלשון הסיפר ולא דווקא בלשון הדיאלוג.

עירוב פְּחָמִיָּה ועאמיה בלשון הדיבור הוא תופעה מוכרת, הנפוצה כאשר דובר ערבית מנסה לדבר פְּחָמִיָּה, אך מכיוון שאינו מיומן בכך חודרים לדיבורו יסודות רבים של עאמיה. עירוב כזה נוצר בלי שהדובר יתכוון לכך ובלי שירצה בכך. השילוב של עאמיה עם פְּחָמִיָּה בטקסטים הכתובים, לעומת זאת, נעשה במתכוון ובאופן מתוכנן ומחושב.

בעבר, ובמידה פחותה גם כיום (לצרכים סגנוניים), סופרים, שרצו לשלב יסודות של עאמיה בטקסט אך רצו להימנע משימוש בעאמיה מפורשת, עשו שינויים בעאמיה כדי להחיל עליה את החוקים הדקדוקיים של הפְּחָמִיָּה. סופר שהשתמש מדי פעם בשיטה זו היה נגיב מחפוט¹², שהתנגד לשימוש בעאמיה בספרות, אך לעתים הכניס ליצירותיו עאמיה "מוסווית"¹². שיטה זאת מחייבת את הקורא לזהות את העאמיה המסתתרת בתוך הפְּחָמִיָּה, וברור שקוראים שאינם שולטים בערבית המצרית עלולים להיתקל בקשיים בהבנת היסודות המוסווים של

12 על כך ראו Somekh, 1993.

העאמיה. להלן דוגמה אחת של סגנון כזה:
وقد أكلت مع البطالة خبزًا وملحًا.

היו לי יחסי ידידות קרובה עם האבטלה (إبراهيم, 2009, 30).

أكل (או: كل) عيش وملح مع... (מילי: "אכל לחם ומלח עם...") הוא ביטוי בעאמיה, שפירושו: "הייתה לו חברות קרובה עם...". מילת העאמיה עיש ("לחם") הוחלפה כאן במילת הפפחא חبز. שתי המילים, חبز ו-מלח (בפפחא: مَلْح; בעאמיה: مَلْح) מופיעות כאן ביחסת המושא הישיר עם "תְּנִין פְּתַחַה", על פי כללי הדקדוק של הפפחא, אך, את הביטוי ניתן להבין רק לאחר זיהוי הביטוי המקורי בעאמיה, שהמחבר משתמש בו כאן כדי להדגיש שהיה מובטל כבר זמן רב.

כיום, השימוש בעאמיה מפורשת המשולבת בפפחא שכיח יותר. לדוגמה (העאמיה להלן מסומנת באות עבה, כדי להבדילה מהפפחא):

طبعاً سعيدية إتجنت، وطلبت من طوب الأرض التدخل حتى يعيد لها الأولاد أو يرجع هو.

כמובן שסעדיה השתגעה, ודרשה מכל אחד ואחד להתערב כדי שהוא (בעלה) יחזיר לה את הילדים או שהוא יחזור בעצמו. (عاصي, 2007: 7).

إتجنت وכן إتجنت הן צורות העאמיה המקבילות לצורת הפפחא تَجَّت ("השתגע").
طوب الأرض (מילי: "הלבנים של האדמה") הוא ביטוי בעאמיה מצרית, שפירושו "כל אחד; כולם".

קורא של טקסט הכתוב בפפחא אינו מוכן תמיד להופעה של יסוד עאמיה בתוך הטקסט, ועלול לעתים להסס או לתהות אם מילה או ביטוי מסוימים שייכים לפפחא או לעאמיה. להתלבטות זאת יש השלכות גם על אופן הקריאה של הטקסט ועל הבנתו, דבר שבא באופן ברור לידי ביטוי כאשר קוראים טקסט כזה בקול רם. דוגמה לכך נמצאת במשפט הבא, מתוך קטע שאותו ביקשתי כמה פעמים ממצרים לקרוא בפניי בקול רם. רובם "נתקעו" במילה האחרונה במשפט, התלבטו איך לקרוא אותה, וחזרו וקראו אותה שוב, לעתים באופן שונה:

حلفنا ألا نفعل إلا لما يفسر كلامه الأول.

נשבענו לא לעשות [זאת] עד אשר יסביר את דבריו קודם כול. (فضل, 2008, 107).

במבט ראשון, המילה האחרונה במשפט המצוטט נראית כאילו היא תואר השם בפפחא: الأَوْل – "הראשון" ("דבריו הראשונים"), בעוד למעשה היא תואר הפועל בעאמיה: الأَوْل ("קודם כולי"). מכיוון שמילים בעאמיה כתובה

שאינן מנוקדות עשויות להיראות כמילים בפְּחָא, זיהוי שגוי של מילים כאלה עלול להתרחש לעתים קרובות.

כיום, סופרים מצריים מרבים לשלב פְּחָא ועאמיה כך שיופיעו לסירוגין בתוך הטקסט, כאשר הקורא מובל על ידי המחבר מפְּחָא לעאמיה, מעאמיה לפְּחָא וחוזר חלילה. השימוש בסגנון כזה, הכולל מעברים תכופים ומכוונים מפְּחָא לעאמיה ומעאמיה לפְּחָא בתוך אותו הטקסט, ואף בתוך אותו המשפט, התרחב לקראת סוף המאה ה-20, וגבר בתחילת המאה ה-21. לסגנון הזה קראתי בשם "פְּחָאמְיָה", ולראשונה הצגתי אותו בשם הזה בכנס שנערך במלטה ב-1998, שם נתקלתי בתגובות ספקניות לא מעטות, מצד קולגות שהתקשו להאמין שסגנון מכוון שכזה אכן הולך ומתפתח במצרים.

בסגנון זה, שהתפתח בנפרד מכתובה של טקסטים שלמים בעאמיה, לפְּחָא ולעאמיה יש מעמד שווה, ואין הסטטוס של האחת גבוה מזה של האחרת (בשונה מהמצב הקיים בדיגלוסיה בחברה!). בניגוד לכתובה של טקסטים שלמים בעאמיה, סגנון הפְּחָאמְיָה לא גרר ביקורת קשה; זאת, אף על פי שלדעתי, דווקא בו טמון היה פוטנציאל לערעור מעמדה של הפְּחָא כלשון ספרות בלעדית, בגלל הסטטוס השווה לזה של הפְּחָא שהוענק לעאמיה בסגנון זה. ואכן, הקוראים שנחשפו לסגנון זה התרגלו בהדרגה לעובדה, שכל מה שניתן לכתוב בפְּחָא ניתן לכתוב גם בעאמיה, ושהעאמיה יכולה לשמש כשפת ספרות לגיטימית לצדה של הפְּחָא.

מכיוון שהן הפְּחָא הן העאמיה משתמשות באותם סימני הכתב,¹³ שבכל אחת משתי השפות יש להם פונקציות שונות, ומכיוון שיש מילים משותפות רבות לעאמיה ולפְּחָא (אם כי בדרך כלל הגייתן שונה, ולעתים גם משמעותן שונה), לא תמיד ברור לקורא, בעיקר בקטעי המעבר מפְּחָא לעאמיה או מעאמיה לפְּחָא, איפה בדיוק מתבצע החילוף בין שתי השפות, ולכן יש "אזורים" בתוך הטקסט שניתן לקרוא אותם בשתי צורות. התופעה הזאת נבחנה על ידי, כאשר ביקשתי ממצרים לקרוא בקול טקסטים שנכתבו בפְּחָאמְיָה. הקוראים בקול "נתקעים" בדרך כלל בקטעי המעבר, משנים את דעתם בתהייה האם הקטע שהם קוראים הוא בפְּחָא או בעאמיה, ומתקנים בהתאם את קריאתם (וראו

13 טענה מקובלת של כמה ממתנגדי הכתיבה בעאמיה (ואף של כמה חוקרי ספרות) הייתה, שלעאמיה אין כתב וכתוב משלה, ולכן אינה יכולה לשמש כשפת כתב וכשפת ספרות. הכמות העצומה של הטקסטים שנכתבו ויצאו לאור בעאמיה הפריכה את הטענה הזאת. העאמיה עושה שימוש בסימני הכתב הערבי, אך בעאמיה יש להם פונקציות שונות מאלה שיש להם בפְּחָא. על עניין זה ראו Rosenbaum, 2004.

דוגמה לעיל). לעתים קרובות, אנשים שונים יקראו אותו הטקסט בצורות שונות, בעקבות קבלת החלטות שונה באשר לתהייה מהי פְּחָא ומהי עאמיה בתוך הטקסט. עניין זה חל, כמובן, על קטעי מעבר או על קטעים אמביוולנטיים בלבד, שכן המצרים מזהים מיד את הפְּחָא המובהקת או את העאמיה המובהקת, וקוראים אותן בהתאם.

המעברים התכופים מפְּחָא לעאמיה ומעאמיה לפְּחָא יוצרים טקסטים מסוג חדש. הם נכתבים אחרת, נקראים אחרת, נשמעים אחרת, ומאתגרים את הקורא, שחייב להיות עירני כדי להבחין בין שתי השפות המרכיבות את הטקסט. ראוי לציין, שמצרים לא מעטים הביעו בתחילה אי שביעות רצון ואף סלידה מסגנון זה, שבעיניהם היה מוזר ואף פוגע בפְּחָא שאותה היו רגילים לקרוא. אבל, ציבור הקוראים כיום, ובעיקר הדור הצעיר, רגיל יותר לסגנון זה, והוא כבר אינו נראה בעיניהם מוזר ויוצא דופן.

להלן דוגמה אופיינית לסגנון הפְּחָאמִיָה ולמעברים בין פְּחָא לעאמיה, מתוך סיפור שדוגמה ממנו צוטטה כבר לעיל:

خرجت من منزل حسن وأنا مش عارفة أقول إيه لسعدية، هي أصلا مش عايزة تتطلق،
فقررت أن أذهب إلى منزلي وأؤجل لقائي مع سعدية لبكرة حتى أكون هديت شوية.

יצאתי מביתו של חסן כשאני לא יודעת מה להגיד לסעדיה. היא בעצם לא רוצה להתגרש, ולכן החלטתי ללכת לביתי ולדחות את פגישתי עם סעדיה למחר כדי שעד אז אירגע קצת. (עاصי, 2007, 9).

הַנְּדִיאָדִיס וּתְקוּבֹלַת

השימוש המתרחב בפְּחָאמִיָה הביא גם לשימוש בשני אמצעים סגנוניים העושים שימוש מכוון בשתי הלשונות. אמצעים אלה הם הַנְּדִיאָדִיס וּתְקוּבֹלַת.¹⁴

הַנְּדִיאָדִיס

הַנְּדִיאָדִיס (מיוונית: "אחד באמצעות שניים") הוא צירוף של שתי מילים המשלימות זו את זו (לעתים הן נרדפות, ולעתים נרדפות באופן חלקי או בעלות משמעות קרובה), כדי להביע מושג אחד. דוגמה מהמקרא: חֶלֶק וְנַחֲלָה (בראשית

14 ראו Rosenbaum, 2000, 77.

לא, יד; דברים י, ט; וכו'). הנדיאדיס יכול להיות מורחב לשלוש מילים, לדוגמה: (גזי) גְדוּל עָצוּם וְרַב (דברים כו, ה). אמצעי סגנוני זה נפוץ בכתובה הערבית, והכותבים בִּפְּחָמְיָה מנצלים את שתי השפות העומדות לרשותם כדי ליצור הנדיאדיס המורכב ממילים משתי השפות. לדוגמה: *بنظرون ضيق جداً أوي*.

מכנסיים צרים מאוד **מאוד** (מכנסיים צרים ביותר; شهيب, 2010, 43). המקבילה בעאמיה המצרית לתואר הפועל גְדָא ("מאוד") היא *قوي* (הנכתבת גם *أوي*, על פי ההגייה הקהירית: אֻי). *قمة السعادة والانبساط والانشكاح*.

פסגת האושר, שביעות הרצון והכיפיות. (الززمي, 2009, 43). בהנדיאדיס ה"משולש" כאן, הצירוף של מילת הפְּחָמָה (המשמשת גם בעאמיה *سعادة* (אושר) עם המילה המשותפת לִפְּחָמָה ולעאמיה *إنبساط* (תחושה של שביעות רצון) ועם מילת העאמיה *إنشكاح* (הנאה), אשר מביעות רעיון דומה, מגביר את עוצמת המסר המועבר כאן.

ההנדיאדיס הבא מורכב ממילת פְּחָמָה וממילת עאמיה שמקורה באנגלית: *كرامتي وبرستيحي*.

הכבוד והיוקרה שלי. (عبية, 2007, 27).

המילה *كرامة* היא מילת פְּחָמָה, ואילו המילה *برستيحي* (בְּרִסְתִּיזִי, שמקורה בצרפתית) נכנסה לעאמיה המצרית דרך האנגלית (*prestige*).

הנדיאדיס עם אנגלית

בשנים האחרונות הולכת וגוברת ההשפעה של האנגלית על הערבית המצרית, ומונחים רבים מאנגלית חודרים לעאמיה.¹⁵ כמה ממונחים אלה נטמעים בעאמיה והופכים להיות חלק ממנה, כמו המילה *برستيحي* שצוטטה לעיל. כותבי עאמיה משתמשים לעתים גם במילים אנגליות שעדיין לא נקלטו בעאמיה (אם כי עשויות להיקלט בה מאוחר יותר), לעתים בכתובן הלועזי. להלן דוגמה:

مش هقول لكم إن البنات أو أهالي البنات مش عايزين يجوزوا بناتهم, لأ خالص, "absolutely".

15 ראו Rosenbaum 2014.

לא אגיד לכם שהבחורות או המשפחות של הבחורות לא רוצות לחתן את בנותיהם, לא, בכלל לא, "לגמרי (לא)". (أحمد, 2012, 10).

תואר הפועל *absolutely* נכנס לאחרונה לעאמיה המצרית, אך עדיין מזוהה כמילה אנגלית, והכתיב שהמחבר בחר להשתמש בו כאן מסייע לזיהויו כמילה אנגלית.

תקבולת (פְּרָלִיזִים)

תקבולת (פְּרָלִיזִים) היא אמצעי סגנוני, שבאמצעותו מובע רעיון בשתי צלעות מקבילות, כאשר לעתים רעיון אחד המופיע בצלע אחת חוזר על עצמו בניסוח שונה בצלע המקבילה (תקבולת נרדפת); ולעתים, בצלע אחת מובע רעיון ובצלע המקבילה מובע רעיון המנוגד לו (תקבולת ניגודית). כותבי פְּרָחְמָא מנצלים לעתים את שתי השפות, כדי ליצור תקבולות שבהן צלע אחת כתובה בפְּרָחְמָא והמקבילה בעאמיה. לדוגמה:

اكتشفت إنك وحيد قوي... وحيدا جدا.

גילית שאתה **לגמרי לבד**, לחלוטין לבד. (Ibiyya 2007: 57).

יש כאן תקבולת כפולה: באוצר המילים ובדקדוק. תואר הפועל *جدا* בצלע השנייה הוא המקבילה בפְּרָחְמָא לתואר הפועל בעאמיה *قوي* (וראו לעיל, *أوي*) בצלע הראשונה. הצורה הדקדוקית של הנשוא השמני *وحيدا* מופיעה ביחסת המושא הישיר, עם "תְּנִיּוֹן פְּתַחַה" (אף על פי שעל פי כללי הדקדוק הייתה צריכה להופיע ביחסת הנושא!) בצלע השנייה, ומקבילה לצורה נטולת סימון יחסה באותה המילה בצלע הראשונה, כנהוג בעאמיה. הצורה *جدا* קפואה, ומופיעה בצורה זו הן בפְּרָחְמָא הן בעאמיה.

مصادقية ليس لها مثيل واحترام مالوش حدود.

יושרה שאין דומה לה וכבוד שאין לו גבולות. (الززمي 2009, 55).

צירוף השלילה *مالوش* בצלע השנייה הוא המקביל בעאמיה לצירוף השלילה *ليس لها בפְּרָחְמָא*. *حدود*, מילה המשותפת לפְּרָחְמָא ולעאמיה, מקבילה למילה *مثيل* הקיימת בפְּרָחְמָא בלבד.

שינוי בנקודת התצפית

עוד דרך לשילוב של פְּצָחָא ועאמיה בפרוזה היא מקרה פרטי של פְּצָחָא מִיָּה המופיעה בסגנון מסירת דברים המכונה "דיבור סמוי" (free indirect discourse, ובצרפתית: style indirect libre – "סגנון חופשי בלתי-ישיר").¹⁶ סגנון זה מאפשר להעביר לקורא את מחשבותיה ותחושותיה של הדמות הספרותית מתוך נקודת התצפית של הדמות ולא של המספר,¹⁷ באמצעות שילוב תכונות דקדוקיות וסגנוניות האופייניות לדיבור הישיר של הדמות עם הדיבור העקיף של המספר.¹⁸ בסגנון זה נהוג לוותר על פעלים המדווחים על אמירה או על מחשבה, כגון: אמר, צעק, לחש, הרגה, חשב בלבו וכיו"ב.

יריעת מאמר זה קצרה מכדי לדון בהרחבה בנושא זה. לפיכך אסתפק בדוגמה אחת קצרה הממחישה את הסגנון הזה, מתוך הסיפור הקצר 'إكتشاف الألومنيوم' – "גילוי האלומיניום", מאת אחסאן עבד אל-קדוס. הסיפור מסופר מנקודת תצפית של מספר יודע-כול, המדווח בגוף שלישי. לשון הסיפור היא פְּצָחָא, ורק פעם אחת בסיפור זה מופיעה עאמיה בסיפור, ואז נקודת התצפית משתנה. גְּמָעָה, הדמות הראשית, חוזר מעיר המחוז לכפר שלו כדי להשתתף בהכנות לחתונה שלו עם בהייה. בעודו הולך, הוא נזכר בפגישה שלו בעיר המחוז עם בהייה, לאחר שלא ראה אותה כמה שנים:

وذهب لتوه لزيارة عم مدبولي.. وهناك التقى بابنته بهية.. ولم يصدق أن هذه هي بهية..
والله البت كبرت.. ونظر في عينيها [...].

והוא הלך מיד לבקר את "דוד" מדבולי, שם פגש את בתו בהייה, ולא האמין שזוהי בהייה. **חי אלוהים, גדלה הבחורה.** והוא הביט בעיניה [...]. (عبد القدوس, بدون تاريخ, 111).

למשך רגע אחד קצר, יש שינוי בנקודת התצפית, ואז האירוע מדווח באמצעות מחשבתה של הדמות (גְּמָעָה) ולא באמצעות המספר. השינוי מתרחש במשפט **والله البت كبرت** – "חי אלוהים, גדלה הבחורה". בשינוי ניתן להבחין בקלות גם בגלל המעבר החד והברור לעאמיה. המילה **بِتْ** – "ילדה, נערה, בחורה", שלא קיימת בפְּצָחָא, היא צורת פנייה שנגזרה מהמילה **بِنْت** – "בת, ילדה".

16 על דיבור סמוי וסוגי דיבור אחרים, ראו אבן, 1978, 105-109.

17 על נקודת התצפית בסיפורת, ראו למשל: אבן, 1978, 65-73.

18 ראו למשל: Baldick, 2001: 101-102; Abrams and Harpham, 2009: 208.

היא משמשת בדרך כלל כצורת פנייה לנשים במעמד נמוך מזה של הדובר, או להבעת זלזול או כעס. בין חברים קרובים או בני משפחה, המילה עשויה להביע חיבה, כפי שנעשה כאן. במשפט המצוטט, את הפועל **כִּירַת** יש לקרוא **כִּירַת** כדרך העאמיה, ולא **כִּירַת** כדרך הפֶּצְחָא.

כמובן, ניתן לשנות נקודת תצפית גם בלי שימוש בעאמיה, אבל, העאמיה מקלה על הקורא את זיהוי השינוי, וסופרים רבים נוהגים כיום להשתמש בה למטרה זאת, גם בטקסטים שלמים שבהם יש חילופים תכופים של נקודות תצפית.

הערה לסיכום

המהפכה הלשונית והשתנות הנורמות בספרות המצרית הביאו למצב חדש ולא מוכר בתרבות הערבית, מצב שבו העאמיה משמשת כשפת כתב ושפת ספרות נוספת, לצדה של הפֶּצְחָא. העאמיה לא החליפה את הפֶּצְחָא, אלא הגיעה למצב של דו-קיום אתה, שבו שתיהן מתקיימות זו בצד זו ולעתים אף משולבות זו בזו.

נוסף על עליית מעמדה של העאמיה כלשון כתב וכלשון ספרות במצרים, חלו עוד שינויים בתרבות ובספרות המצרית: התפשטות הכתיבה באינטרנט (שחלק ניכר ממנה נעשה בעאמיה), השפעות הדדיות של הכתיבה באינטרנט על הספרות המודפסת ושל הספרות המודפסת על הכתיבה באינטרנט, השפעה גוברת של האנגלית על העאמיה המצרית ובעקבות זאת על לשון הספרות במצרים; וצמיחת דור חדש של כותבים, רובם צעירים, ובהם נשים רבות, אשר אינם רואים עצמם כבולים לנורמות הלשוניות והתרבותיות הִישָׁנוֹת והם מאיצים את קצב השינויים המתחוללים בלשון, בספרות ובתרבות במצרים. השפעת האינטרנט והאנגלית ניכרת גם במדינות אחרות בעולם הדובר ערבית, אבל מצרים היא עדיין, נכון להיום, המקום היחיד בעולם הדובר ערבית, שבו העאמיה הפכה לשפת כתב ושפת ספרות לגיטימית לצדה של הפֶּצְחָא. זוהי מהפכה של ממש בתולדות התרבות הערבית.

ביבליוגרפיה:

- אבן, יוסף, תשל"ח (1978). מילון מונחי הסיפורת. ירושלים: אקדמון.
- רוזנבאום, גבריאל מ', 1994. לשון הדיאלוג בדרמה המצרית המודרנית (בעיקר מ-1952). תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב, תשנ"ד (1994; עבודת דוקטור).
- إبراهيم, حسام مصطفى, 2009. من غلبي. القاهرة: كيان.
- أحمد, شادي, 2012. العريس (رحلة البحث عن عروسة). القاهرة: دار المصري.
- بدوي, السعيد محمد, 1973. مستويات العربية المعاصرة في مصر: بحث في علاقة اللغة بالحضارة. مصر: دار المعارف.
- الزمزمي, محمد, 2009. الجمهورية بتاعتي. طنطا [؟]: القاصد.
- السباعي, يوسف, 1952. السقامات. القاهرة: الخانجي.
- شهيبي, مصطفى, 2010. بلد متعلم عليها. القاهرة: كيان.
- صبري, عثمان, 1965. رحلة في النيل. دار نشر الثقافة.
- عاصي, ضحا, 2007. "[القصة] 1". في: فنجان قهوة: قصص. القاهرة: دار شقيقات, 9-7.
- عبد القدوس, إحسان. بدون تاريخ. "إكتشاف الألومنيوم". في: غلبة من صفيح. القاهرة: مكتبة مصر, 109-120.
- عبية, محمد هشام, 2007. عزيزي "999"! القاهرة: دار ليلي.
- عوض, لويس, 1965. مذكرات طالب بعثة. القاهرة: مؤسسة روز اليوسف.
- فضل, بلال, 2008. "وصلة الدقروي". في: ما فعله العيان بالميت وقصص أخرى. القاهرة: دار الشروق, 107-109.
- القعيد, يوسف, 1994. لبن العصفور. القاهرة: دار الهلال.
- مشرفة, مصطفى, 1965. قنطرة الذي كفر. القاهرة: مركز كتب الشرق الأوسط.
- نجم, أحمد فؤاد, 1993. الفاجومي: مذكرات الشاعر أحمد فؤاد نجم. القاهرة: دار سفنكس (الجزء الأول)؛ المدبولي الصغير (الجزء الثاني).

- Abrams, M. H. and Geoffrey Galt Harpham. 2009. *A Glossary of Literary Terms*. Australia, etc.: Wadsworth Cengage Learning (9th edition).
- Aguadé, Jordi. 2006. "Writing Dialect in Morocco". *Estudios de dialectología norteafricana y andalusí* 10, 253-274.
- Badawi, El-Said. *Personal Communication*.
- Badawi, El-Said and Martin Hinds, 1986. *A Dictionary of Egyptian Arabic*. Beirut: Librairie du Liban.
- Baldick, Chris, 2001. *The Concise Oxford Dictionary of Literary terms*. Oxford (UK), etc.: Oxford University Press (2nd edition).
- Blanc, Haim, 1960. "Stylistic Variations in Spoken Arabic: A Sample of Interdialectal Educated Conversation". In: Charles A. Ferguson (ed.). *Contributions to Arabic Linguistics*. Cambridge (Massachusetts), 79-156.
- Ferguson, Charles A., 1959. "Diglossia". *Word* 15, 325-340.
- Fishman, Joshua, 1967. "Bilingualism With and Without Diglossia; Diglossia With and Without Bilingualism". *Journal of Social Issues* 23 (2), 29-38.
- Rosenbaum, Gabriel M., 2000. "*Fuṣḥāmmiyya*: Alternating Style in Egyptian Prose". *Zeitschrift für arabische Linguistik [ZAL]* 38, 68-87.
- Rosenbaum, Gabriel M., 2004. "Egyptian Arabic as a Written Language". *Jerusalem Studies in Arabic and Islam [JSAL]* 29, 281-340.
- Rosenbaum, Gabriel M., 2014. "The Growing Influence of English on Egyptian Arabic". In Durand, Olivier, Angela Diana Langone and Giuliano Mion(eds.). *Alf laḥga wa-lahga: Proceedings of the 9th AIDA Conference* (Neue Beihefte zur Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes). Vienna and Berlin: LIT Verlag, 377-385.
- Somekh, Sasson, 1993. "Colloquialized *Fuṣḥā* in Modern Arabic Prose Fiction". *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 16, 176-194.

לקריאה נוספת:

- Rosenbaum, Gabriel M., 2008. "Mixing Colloquial and Literary Arabic in Modern Egyptian Prose Through the Use of Free Indirect Style and Interior Monologue". In: Jérôme Lentin and Jacques Grand'Henry (eds.). *Moyen arabe et variétés moyennes de l'arabe à travers l'histoire (Actes du premier colloque international, Louvain-la-Neuve, 10-14 May 2004)*. Louvain-la-Neuve (Belgium), Université catholique de Louvain, Institut orientaliste de Louvain, 391-404.
- Rosenbaum, Gabriel M., 2012a. "Mixed Arabic and Stylistic Choices in Contemporary Egyptian Writing". *Quaderni di Semitistica [QuSem]* 28, 291-306.
- Rosenbaum, Gabriel M., 2012b. "Modern Egyptian Arabic: From Dialect to Written Language". In Mohamed Meouak, Pablo Sánchez and Angeles Vicente (eds.). *De los manuscritos medievales a Internet: la presencia del árabe vernáculo en las fuentes escritas*. Zaragoza: Universidad de Zaragoza, 359-374.

מחאת צעירי תחריר בתום שלוש שנים לנשיאותו של עבד אל-פתאח אל-סיסי

ד"ר מירה צורף

חמש שנים חלפו מאז שמאות אלפי צעירים שצפו את כיכר תחריר בקהיר, בתביעה חד-משמעית ובלתי מתפשרת: "אַךְחַלְ" (أرْحَلْ, הסתלק!) שני נשיאים סולקו מאז, חֶסְנִי מְבַאֲרַךְ וּמְחַמְדֵּ מְרִסִּי, בשתי מהפכות, שהתרחשו בהפרש זמן קצר זו מזו (ב-25 בינואר 2011 וב-30 ביוני 2013). בשתיהן היו אלה הצעירים שיזמו אותן, שתכננו אותן, שניסחו את סדר היום שלהן, שהובילו אותן ושנאחזו בכיכר עד שהשיגו את יעדם. אף שנדמה היה, כי עבד אל-פתאח אל-סיסי הפנים את העובדה שיש לרצות את חיילי המהפכה הצעירים, לא רק בנאומים חוצבי להבות ובהבטחות סרק, אלא במעשים שיהיה בהם פתרון של ממש ל"משבר הצעירים" (أزمة الشباب, אֶזְמַת אל-שַׁבַּב), הרי שבפועל הוא נאלץ להשקיע את מרב מאמציו במאבק המתמשך בארגון "המדינה האסלאמית" בסיני, כדי להשיב לאזרחיה של מצרים את תחושת הביטחון; ובניסיון למצוא מזור למשבר הכלכלי שמצרים שרויה בו. אל-סיסי בחר לעשות זאת באמצעות מיזמי ענק, כדוגמת כרייתה של תעלת סואץ החדשה, שכדאיותם טרם הוכחה. פתרון של ממש למשבר הצעירים, בעיקר לאלה המשכילים המובטלים, שבשל מצבם הכלכלי הקשה אינם יכולים להינשא ולהקים משפחות משלהם, טרם נראה באופק.

שלוש שנים תמימות חלפו מאז נבחר עבד אל-פתאח אל-סיסי לנשיא. עברו חלפו גם 730 ימי החסד שביקש מעמו ליישום מפת הדרכים שסירטט, אשר נועדה לחלץ את מצרים מהמשברים החברתיים והכלכליים שבהם היא שרויה. נראה כי התקוות שתלו בו הצעירים הולכות ונמוגות. הנתונים הסטטיסטיים מצביעים על כך ששיעור המובטלים במצרים הגיע ל-12.8%, ומכלל אלה שיעור המובטלים הצעירים שגילם 15-29 עומד על 30%, ומספר הצעירים המובטלים בעלי ההשכלה האקדמית אף גבוה מזה, ומגיע ל-34%. כתוצאה מכך, עולה

בהתמדה מספר הצעירים המהגרים למדינות אירופה למיניהן, ביניהם מהגרים בלתי חוקיים רבים, הנכונים לסכן את עצמם כדי לתור אחר עתיד טוב יותר בארצות שמעבר לים.

אם כן, לאן נעלמו צעירי תחריר? מדוע אינם שוצפים את הכיכרות? ההסבר להיעלמותם (העלמתם) ולשתיקתם (השתקתם) של צעירי המהפכה טמון במדיניות שנוקט אל-סיסי כלפי מרבית קבוצות האופוזיציה, ובכלל אלה כלפי צעירי המהפכה. זה שנתיים, אך בעיקר מאז ינואר 2016, מאמץ אל-סיסי מדיניות יד ברזל נגד יחידים וקבוצות, שביקרו את מדיניותו או שמחו נגדה. זאת ועוד, חוק ההפגנות, המגביל באופן ניכר את האפשרות להפגין במרחבים הציבוריים, הכוננות שהוכרזה לקראת "יום המהפכה" ופריסת כוחות הביטחון בכיכרות הערים – מרחבי המחאה הפוטנציאליים, כמו גם המעצרים ההמוניים של מפגינים ושל עיתונאים – כל אלה צמצמו באופן ניכר את האפשרויות למחות ולהפגין. הצעירים המהפכניים, שתמכו באל-סיסי וחלקם אף הצביעו בעבורו, הפכו באחרונה ל"אויבי האומה" ואפילו ל"בוגדים" (خَوْنَةٌ حَيْنِيَّة); חלקם נשפטו ונאסרו, אחרים נמלטו על נפשם ועזבו את מצרים מחשש שיבולע להם. על יחסו של המשטר לגיבורי המהפכה קבלו אנשי תקשורת ואינטלקטואלים בולטים. אחד מהם הוא הסופר המצרי ע'לאא אל-אֶסְוַאנִי, שנמנה ב-2013 עם תומכיו של אל-סיסי. הוא הפנה אצבע מאשימה כלפי הנשיא, בשל דיכוי האופוזיציה ומעצר הצעירים. בריאיון שהעניק ליומון המצרי אל-שְרוּק, במלאת ארבע שנים למהפכת 25 בינואר 2011, אמר אל-אֶסְוַאנִי בין היתר: "יש כאלה בקרב ראשי המשטר ומנגנוני הביטחון הרואים בצעירי המהפכה אויבים... והרי אלמלא האומץ שהפגינו, אצילותם ומסירותם למדינה ולמהפכה, לא היה אל-סיסי נבחר לנשיא... הם אלה ששילמו את מחיר השינוי ולא ייתכן שגמולם יהיה השלכתם לבתי הכלא, בכפוף לחוק ההפגנות הבלתי אנושי ובניגוד לחוקה שאושרה על ידי רוב רובו של העם המצרי".

מנגנוני ההשתקה של הצעירים הקיפו גם את הקמפוסים. כך, למשל, בשלהי דצמבר 2015 נוצר קרע גדול בין הנשיא אל-סיסי לבין ציבור הסטודנטים במצרים, בעקבות התערבותו של משרד החינוך המצרי בבחירות להתאחדות הסטודנטים הארצית, שנוסדה ב-2011 וייצגה את כלל האוניברסיטאות הממשלתיות והפרטיות. שני גושים בלטו בהתאחדות שנבחרה: האחד, "קול הסטודנטים של מצרים" (صَوْتُ طُلَّابِ مِصْرٍ, צִוְת טֵלָאב מִצְרַ), שחבריו נמנו עם

תומכי המשטר, והאחר, גוש "מהפכת 25 בינואר" (25 يَنَّاير, תִּינְרַת 25 יְנַאִיר), שחבריו נודעו בהתנגדותם למשטר אל-סיסי. משנבחרו חברי "מהפכת 25 בינואר" לתפקידי יו"ר הארגון וסגנו, פרסם שר החינוך המצרי צו המורה על פיזור התאחדות הסטודנטים המצרית, בנימוק לאי-סדרים בבחירות באוניברסיטת אל-זקאזיק. הסטודנטים, שראו בצעד זה פגיעה בחופש הביטוי ובחופש ההתארגנות שלהם, הציתו מחאה ברשתות החברתיות, שאחד המסרים שלה היה ש"הסטודנט המצרי הפך לסכנה לביטחון המדינה". התערבות בוטה זאת יצרה משבר אמון שהלך והחריף, בין הדור הצעיר המשכיל לבין המשטר, וזאת, לאחר שבספטמבר 2013 הדגיש אל-סיסי, בטקס הבוגרים באוניברסיטת קהיר, את מרכזיותם של הצעירים בבניית של מצרים החדשה, ואת תפקידן של האוניברסיטאות בהנחלת יסודות המדע והנאורות. אז הוא קרא לצעירים להיות שותפים בפרויקטים הלאומיים, והכריז, כי "אני שואף לכך שצעירי מצרים יתייצבו לצדי. אני אוהב אותם ורואה בהם את ילדי שלי לכל דבר ועניין". ואולם, צעד כזה הרחיק צעירים מן הפוליטיקה ונתפס כביטוי להחזרת עטרת המשטר הדיקטטורי של מִפְּאָרַכ ליושנה.

חציית מחסום הפחד בקרב הדור הצעיר המצרי המהפכני באה לידי ביטוי בהפגנות מחאה שיזמו הצעירים ב-15 באפריל 2016, בקהיר ובאלכסנדריה, בעקבות הודעתו של הנשיא על מסירת האיים טיראן וסנפיר לסעודיה, בתמורה למענקים ומלוות נדיבים שהבטיח המלך סלמאן במהלך ביקורו במצרים. הוויתור הטריטוריאלי התפרש על ידי העם המצרי כמסירת שטחי מולדת לידים זרות, ועל כן כבגידה במולדת וכזלזול בכבוד הלאומי המצרי.

המראות שנצפו ברחובות קהיר ובכיכרותיה היו Déjà Vu בזעיר אנפין. אף הסיסמאות היו זהות במידה רבה לאלה שנשמעו בכיכר תחריר במהפכת 25 בינואר 2011. "אֶרְחֵל!" תבעו הצעירים, וכיוונו את תביעתם לאל-סיסי. סיסמה נוספת שהשמיעו הצעירים הייתה "לחם, חירות והאיים הם מצריים" – פרפראזה על הסיסמה האיקונית ממהפכת 2011 "לחם, חירות וצדק חברתי". אך הפעם הם הגדילו לעשות, כשהעזו לפקפק במידת הפטריוטיזם של הנשיא, כשהם מצמידים לו את הכינוי הנלעג "עֵנָאד" וקוראים "עֵנָאד מכר את אדמתו". עואד – דמות שלילית ונלעגת, הלקוחה מקורפוס המעשיות העממיות המצריות – מכר את אדמתו תמורת בצע כסף, והמיט בכך בושה על משפחתו. מסרים בוטים אף יותר, שקראו לצעירים להתעורר מן התרדמת שלתוכה שקעו ולהביט

למציאות המרה בעיניים, הציפו גם את המרחב הווירטואלי של הרשתות החברתיות. אחד מאלה בא לידי ביטוי בטקסט הבא:

"האדמה היא אדמתנו..."

גם מחר ... היא תישאר בבעלותנו

למשפחותינו, אחרינו...

המשיכו להירדם בשמירה, חברים

...אין כאן יציבות, חברים

...מיליונים מתים, חברים,

...צעירים עוזבים, חברים,

או שתושפלו, חברים,

או שתמותו, חברים

והוא אינו אלא דחליל, חברים,

והם חבורה של בוגדים, חברים" (תרגום שלי, מ"צ)

בעת ההפגנות טרחו המפגינים להדגיש שוב ושוב כי "אנו עדיין מסוגלים לשוב להתארגן ולהיאבק כנגד העוול שמעולל המשטר... אנו עוד נשוב... המהפכה טרם הגיעה אל סיומה". מן הראוי לציין, כי קיים שוני בין הפגנות המחאה של מהפכת 2011, שהמניע להן היה התביעה לצדק חברתי על רקע ההתעלמות של המשטר ממשבר הצעירים, לבין ההפגנות הללו, שעניינן היה הפגיעה של הנשיא אל-סיסי בכבוד הלאומי המצרי, או כפי שניסח זאת אחמד עבדאללה, פעיל פוליטי צעיר: "העם המצרי הוא בעל זיקה עמוקה לאדמתו... האדמה בעבור המצרי היא עניין של כבוד". המחאה התרחבה מעבר לאירוע הקונקרטי שבעטיו התפרצה, אלא שבשל מדיניות ההשתקה וההדרה של המשטר נאלצו הצעירים לבטא את מחאתם במרחב הווירטואלי. דור הפייסבוק פנה שוב, אך הפעם בלית ברירה, אל הרשתות החברתיות, שאותן קשה עד בלתי אפשרי גם לדיקטטורה למשטר. המסר המרכזי שמבקשים הצעירים להדגיש, באומר ובצליל, הוא הזכות לחירות (חُرِّيَّة, חֵרֵה). אחת הדוגמאות המובהקות לכך הוא שיר מחאה הנושא את השם: "השיר האחרון" (أَخِرُ أُغْنِيَّةً, אַאְה'ר אַעְיִנִּיה), שהעלתה ליוטיוב להקת הצעירים הפופולארית "קהירוקי" כבר ב-12 במרץ 2016. הלהקה התפרסמה בשירי המחאה שלה בעת מהפכת ה-25 בינואר.

"השיר האחרון" מתאר את מצבם הקשה של הצעירים במצרים לאחר מהפכת 2011, ומבקש מהם שלא לזנוח את מורשת המהפכה, שבמרכזה רעיון החירות, שכן, "המהפכה עודנה נמשכת". ואכן, המוטו החוזר בשיר הוא "אם יהיה זה שירי האחרון, אני בוחר לשיר על החירות. אמרו אתי בקול רם – חירות".

דוגמה נוספת, בוטה וישירה אף יותר, גלומה בטקסטים של חבורת זמרי-שחקני הרחוב, המורכבת משישה צעירים בני 19-25, המכנה עצמה "ילדי רחוב" (أَطْفَال شَوَارِع, אֶטְפָּאֵל שְׁוֹאֲרַע). מטרתם המוצהרת של חברי הלהקה היא לתת ביטוי לרחשי הלב של האזרחים הפשוטים באמצעות הומור, שהרי הומור הוא חלק אינטגרלי מן האישיות המצרית. הם העלו ליוטיוב סרטון שבו הם משמיעים שיר בשם: "מדוע שונאים אותך האנשים, אל-סיסי?" האתר נסגר לאחר שזכה ל-300,000 אלף עוקבים, וחברי הקבוצה נעצרו בגין הסתה להפגנה בלי רישיון ופגיעה באושיות המשטר. קמפיין מחאה ברשתות החברתיות קרא לשחרורם, וגם הסאטיריקן בַּאֶסֶס יוסף לא הבלג, והאשים את הנשיא בדיכוי האוכלוסייה הצעירה מחשש לאבד את השלטון. זאת ועוד, באמצעות השימוש בהומור, צעירי הרשתות החברתיות לא רק מבקרים את נשיאם, אלא שמים אותו ללעג. כך, למשל, הם הגיבו לנאום שבו התייחס לחובות האימתניים שמצרים שקועה בהם, והצהיר: "בשם אללה, לו היה זה אפשרי שאמכור את עצמי כדי לפרוע את חובותיה של מצרים הייתי עושה זאת". בתוך שעות העלה "מוכר אנונימי" פוסט לפייסבוק, ובו הציע את אל-סיסי למכירה ב-eBay, בזו הלשון: "נשיא למכירה, כמעט חדש (ללא דמי משלוח, אין החזרות)". ההצעות הגיעו ליותר מ-100,000 דולרים, לפני שהפוסט הוסר. פוסט מעין זה לא רק משקף הלכי רוח השוררים בקרב הציבור המצרי, אלא מייצר גם אקלים אופוזיציוני למשטר ולעומד בראשו. בשל כך הזדרז אל-סיסי להגיב על הביקורת שמשמיעים הצעירים נגדו, בריאיון המקיף שהעניק לערוץ הטלוויזיה הממלכתית במלאת שנתיים לנשיאותו, וטען כי: "אינני כועס על הצעירים שאינם מסכימים עמי ואינם תומכים בי, כל עוד המחלוקת היא לטובת המדינה. אני סבור שהצעירים המצריים מודעים לחלוטין למה שמתרחש סביבם, אך אני חייב להזהירם מפני השימוש שהם עושים ברשתות החברתיות ובאתרי האינטרנט. כן, אני סבור שיש לפקח על התקשורת, לא כדי לשלוט בדעת הקהל אלא כדי לתקן את תפקידיהן ומטרותיהן של הרשתות למען ידעו הכול להבחין בין מותר לאסור". ארבעת

חברי להקת "ילדי רחוב" נעצרו ונאסרו באמצע מאי, באשמת העלאת קטעים ליוטיוב המכילים "מסרים שיש בהם פגיעה במוסדות המדינה".

נדמה, כי אלה שהספידו את הצעירים המצריים, ותייגו אותם כעייפים מן המאמץ המהפכני, כמיואשים ומתוסכלים מתוצאותיה של המהפכה וכמאוכזבים מהתקווה שתלו בנשיא הנבחר אל-סיסי, אינם מקשיבים למסרים העקביים והחד-משמעיים שמשמיעים הצעירים המצרים. כך גם אלה שרואים בכיכר תחריר הריקה סוף פסוק למרחב הציבורי כמרחב מחאה תוסס ובוועט. מנגד, הזיכרון המהפכני שעיצבו הצעירים עצמם במרחב הציבורי של תחריר; הטקסטים הנוסטלגיים פרי עטם, הזוקפים את הצלחתה של מהפכת האביב הערבי המצרית לזכותה של הכיכר, ששימשה מקור השראה לחציית מחסום הפחד ולתביעתם לחירות, כמו גם פעילות המחאה שלהם, על אף המגבלות הקשות שמשית עליהם המשטר – כל אלה הם ראיה מוצקה לכך, שהדור המצרי הצעיר נחוש להמשיך ולאתגר את משטרו של אל-סיסי ולתבוע את הזכויות המגיעות לו. בינואר מציינת מצרים את יום המהפכה. השאלה המסקרנת היא, מי יקבע כיצד תצוין ותיזכר המהפכה? האם יהיה זה המשטר, שיסרטט את גבולות הזיכרון הקולקטיבי המהפכני, או יהיו אלה גיבורי תחריר, שיעמדו על זכותם לזכור ולא לשכוח, בדרכם שלהם?

לבנון - ממלחמת לבנון השנייה למלחמת האזרחים בסוריה

פרופ' אייל זיסר

כמו האש האוחזת בשדה קוצים יבש וחרב של סוף הקיץ, התלקחה באחת אש "האביב הערבי" ברחבי המזרח התיכון, מדלגת ממדינה למדינה ומכלה ברבות מהן כל חלקה טובה. היו מדינות, דוגמת מצרים, שהצליחו לשוב ולעמוד במהירות יחסית על רגליהן, תודות לעוצמתם של מוסדות המדינה, ובראשם הצבא, שיכלו לאתגר. אבל במדינות רבות אחרות, דוגמת סוריה, לוב או תימן, לא הותירה האש כמעט דבר.

אבל דווקא על לבנון דילגה האש, מותירה, להפתעתם של רבים, מדינה זו מחוץ למעגל האלימות ושפיכות הדמים. אולי, משום שלבנון עצמה חוותה מלחמת אזרחים עקובה מדם רק לפני 30 שנה (בין השנים 1975 ל-1989), ויש להניח, כי רבים מן הלבנונים, אפילו תומכי חזבאללה מקרבם, עודם זוכרים את אימי המלחמה ההיא ואין להם כל רצון ועניין לשוב ולדרדר את ארצם למלחמה כזאת.

לכאורה, הייתה לבנון מועמדת טבעית להשתתף ב"חגיגת" "האביב הערבי", שכן עוברים בה כמה מקווי השבר, ויותר מכך, בולטים בה גורמי חוסר היציבות ומחוללי הזעזועים שהביאו לבערה המתחוללת בעולם הערבי. בראש ובראשונה, מדובר במתח הסוני-שיעי, שלבנון היא אחת ממוקדיו החריפים; אך בצד זאת, גם התחרות על הגמוניה ושליטה בין איראן לבין מדינות ערב הסוניות, ובראשן ערב הסעודית ולצדה גם טורקיה.

המתח הסוני-שיעי הוא כאמור סוגיית מפתח בלבנון. לבנון היא מדינה רבת עדות, שבעבר לא נמצאה בה עדה אחת בעלת רוב בקרב האוכלוסייה, וכן בעלת עוצמה מספקת להשליט את רצונה על העדות האחרות. אולם, בעשורים האחרונים נפל דבר בלבנון. העדה השיעית, שהייתה העדה הקטנה והשולית מקרב העדות במדינה, עם הקמתה בספטמבר 1920 (18% בלבד מכלל האוכלוסייה), הפכה

לעדה הגדולה במדינה (כ-30% מכלל התושבים). תודות לארגון חזבאללה שיצא מקרבה, היא הפכה גם לעדה חזקה ובעלת עוצמה, שבכוחה להשליט על העדות האחרות את רצונה.

הגידול הדמוגרפי של השיעים לא תורגם, עם זאת, לכוח פוליטי, שכן המערכת הפוליטית בלבנון עודנה שבויה בהבנות של "האמנה הלאומית" משנת 1943, ושל הסכמי טאיף, שהביאו לסיומה של מלחמת האזרחים בלבנון, ושהעניקו את הבכורה קודם למרונים, ומאוחר יותר לשותפות מרונית-סונית, שחילקה את משרות המפתח הפוליטיות בין שתי עדות אלה. השיעים נותרו, אפוא, מחוץ למשחק.

אולם, כאמור, על החולשה הפוליטית בתוככי המערכת הפוליטית בלבנון כיסתה העוצמה הצבאית. תודות לסיוע כספי וצבאי איראני נדיב קם ארגון החזבאללה, שאיש בלבנון אינו מסוגל להתמודד אתו צבאית. תודות לעוצמה זו הפך מנהיגו של ארגון החזבאללה, חסן נצראללה, לממליך המלכים של הארגון, שהכול נעשה בדברו.

מאז שהסתיימה מלחמת לבנון השנייה לפני כעשור נרתע נצראללה מלהתגרות בישראל. לכל זכורה אמירתו מאותם הימים, כי אילו היה יודע מה עשויה להיות תגובתה של ישראל לחטיפת חייליה בידי החזבאללה, לא היה מורה על חטיפת החיילים הישראליים ביולי 2006 ומצית בכך את המלחמה בין ארגונו לבין ישראל. אולם, רתיעה זו מפני עימות עם ישראל והמחויבות לשמירה קפדנית על השקט לאורך הגבול הישראלי-לבנוני לא הפכה את חזבאללה לארגון פציפיסטי ורודף שלום. נהפוך הוא, בעשור האחרון הגדיל חזבאללה את מאגר הטילים שלו לכדי כ-90,000 טילים, ויש הנוקבים אף במספר גבוה יותר, כדי 150,000 (פי עשרה לערך ממספר הטילים שהיו לו בעת שפרצה מלחמת לבנון השנייה). חלק מטילים אלה הוא בעל טווח המכסה את כל שטחה של מדינת ישראל.

פרוץ מלחמת האזרחים בסוריה באביב 2011 היה בבחינת חדשות רעות בעבור נצראללה ואנשיו, וגם בעבור פטרוניו, האיראנים. אחרי הכול, בשאר אל-אסד, נשיא סוריה, היה בעל ברית חשוב של נצראללה, נדבך מרכזי וחוליה מקשרת ב"ציר ההתנגדות" או "ציר הרשע", בפי ישראל, העובר מטהראן, דרך בגדאד ודמשק, עד לבירות ולעזה. דרך סוריה עבר הסיוע הצבאי שסיפקה איראן לחזבאללה; מכאן, שדמשק שימשה שער כניסה בעבור איראן אל חופי המזרח התיכון.

יתרה מזאת, המורדים בסוריה, שהלכו ו"נצבעו" אסלאם, ואף אסלאם רדיקלי סלפי, הפכו את מלחמת האזרחים בסוריה למלחמת ג'יהאד לא רק נגד בשאר ונגד בני עדתו, העדה העלווית, אלא גם נגד השיעים באשר הם, וממילא, נגד השיעים בלבנון. ואכן, המורדים החלו לבצע פיגועים נגד מטרות של השיעים בתוככי לבנון ואפילו בתוככי הדאחיה, הרובע המפורסם בפאתיה הדרומיים של בירות, שבו מצויות רבות ממפקדותיו של ארגון חזבאללה.

זאת הייתה הסיבה להחלטה שקיבל ארגון חזבאללה, לשלוח אלפים מלוחמיו לסוריה ללחום לצדו של בשאר אל-אסד. המחיר היה, כידוע, גבוה. קרוב לאלף מלוחמיו של הארגון נהרגו בקרבות, ועוד אלפים רבים נפצעו. אבל בעיני ראשיו של הארגון המחיר היה כדאי. תודות לסיוע של חזבאללה, שאליו ניתוסף החל בספטמבר 2015 גם סיוע רוסי ואיראני, ניצל בשאר אל-אסד מתבוסה, והוא עודנו יושב על כיסאו בדמשק. בנוסף, רכש חזבאללה ניסיון מבצעי והפך מארגון טרור, או אף מיליציה חמושה, לצבא לכל דבר, שלו ניסיון ויכולת ראויים לציון. מהפך זה הוא העומד כנראה בבסיס איומיו של חסן נצראללה, כי אם ישראל תפתח נגדו במלחמה, שבה לדבריו אינו מעוניין, הוא יורה לאנשיו לכבוש את הגליל. מדובר, אמנם, בדברי רהב חסרי בסיס, ובכל זאת, בישראל הובע החשש כי הארגון ינסה להשתלט במלחמה הבאה, אם תפרוץ, על יישובים ועל עמדות צבא בצדו הישראלי של הגבול.

נצראללה אינו מעוניין בעימות עם ישראל ואת עיקר תשומת הלב שלו הוא ממקד במלחמה בסוריה. אולם מתברר, כי מעורבותו בסוריה לא החלישה את הארגון, והוא עודנו בעל יכולת לגרום נזק ניכר לישראל אם תפרוץ מלחמת לבנון השלישית (שבה איש אינו רוצה, אולם, במזרח התיכון מלחמות אינן פורצות בהכרח מתוך תכנון מוקדם, אלא לעתים בשל טעות בהערכה ובשיקול הדעת).

בצד המעורבות במלחמה בסוריה וההיערכות למלחמה אפשרית עם ישראל, חזבאללה אינו מזניח גם את הזירה הפנים-לבנונית. בנחישות, אבל תוך הפגנה של פנים חייכניות ופרגמטיות, הוא מוביל את השיעים במאבקם להפוך לנותני הטון בלבנון.

יש להודות, כי לבנונים רבים, גם כאלה שאינם שיעים, החלו לראות בשנים האחרונות את חזבאללה כ"מגן לבנון", בשל מאבקו חסר הפשרות בקבוצות האסלאמיות הרדיקליות, ובראשן דאע"ש "וחזית אל-נוצרה", שניסו לחדור למדינה מסוריה השכנה. נוצרים רבים ואפילו סונים חוששים מהקיצוניות

האסלאמית, ולפיכך מוכנים לקבל את חסות חזבאללה ואת הגנת הארגון מפני קיצונים אסלאמיים אלה.

המהפך בעמדתם של הנוצרים כלפי חזבאללה מעניין ורב משמעות. הנוצרים, ובעיקר בני העדה המרונית מקרבם, היו בעלי ברית של ישראל לאורך שנים רבות. אולם, עתה הגיעו למסקנה, כי ייטיבו להגן על האינטרסים שלהם אם יחברו לחזבאללה. ואכן, הבולט במנהיגים המרונים, הגנרל מישל עאון, שכרת ברית עם נצראללה עוד לפני כעשור, נבחר באוקטובר 2016 לנשיא לבנון, בברכתו ובתמיכתו של נצראללה.

משרת הנשיא לא הייתה מאוישת זה שנתיים, שכן המערכת הלבנונית התקשתה להתגבר על המתח בין הפוליטיקאים הסונים לבין נצראללה ועמיתיו השיעים. אבל בהפגנה של פרגמטיות הסכימו הכול על הסדר שבמסגרתו ייבחר מישל עאון לנשיא, ואילו המנהיג הסוני, רפיק אל-חרירי, ימונה לראש ממשלה.

ובכל זאת, למרות היציבות והרגיעה, לבנון אינה צועדת לשום מקום והיא מדינה הנתונה במבוי סתום; חמור מכך, מדינה שלפתחה חבית חומר נפץ המאיימת להתפוצץ בכל רגע. החברה הלבנונית נותרה חברה עדתית ושבטית, שבה שולטות משפחות נכבדים שאינן מעוניינות בשינוי או ברפורמה. הן מגלות חשדנות ואי אמון זו כלפי זו, וכולן יחד חוששות מפניו של חזבאללה.

חזבאללה מפגין, אולי, מתינות ופרגמטיות, אבל מטרתו הסופית הייתה ונותרה להפוך את לבנון לרפובליקה אסלאמית הקשורה לאיראן. מערך הטילים שלו הוא כמו האקדח במערכה הראשונה של המחזה, העתיד לירות בהמשך. השאלה היא, האם ימשיך לירות בכיוונם של המורדים בסוריה, יפנה את הנשק לעבר אחיו הלבנונים, כדי לבסס את שליטתו בלבנון, או ימצא עצמו, מרצון או בעל כורחו, בעימות עם ישראל.

העֲלוּיִם חלק ב' - עלייתם ונפילתם¹

ד"ר ירון פרידמן

העֲלוּיִם הם כיום מיעוט של כ-11 אחוזים מן האוכלוסייה בסוריה, כשני מיליון בתוך רוב של כ-20 מיליון מוסלמים סונים. כמה עשרות אלפים מבני העדה חיים בדרום טורקיה, ובלבנון באזור טריפולי. בפרק א' סקרנו את עיקרי הדת של הכת העֲלוּיִית, שנקראו עד לראשית המאה ה-20 בשם "גִּצְרִיָּה", ואת ההיסטוריה של העדה עד לעת החדשה.² בפרק זה נתמקד בהיסטוריה המודרנית של העֲלוּיִים עד לזמן כתיבתו של מאמר זה (דצמבר, 2016). ההיסטוריה של בני הכת בעת החדשה מתאפיינת בעלייתם המטאורית, עד כדי השתלטות על הצבא ותפיסת השלטון בשנות ה-70, ובירידת כוחם בהדרגה משנות ה-2000, עד לאובדן השליטה על רוב חלקי המדינה ותלות מוחלטת באיראן וברוסיה.

עוני ובידוד חברתי

העֲלוּיִים התאפיינו עד לראשית המאה ה-20 בבידוד דתי, חברתי וכלכלי. רובם היו חקלאים עניים וחסרי השכלה שחיו בכפרים באזור אַן־לֵאד־קֵה, טְרָטוּס וגִּבְלָה (צפון מערב סוריה). בני הכת לא שולבו בחברה וסבלו מיחס מזלזל ומנידוי מצד אנשי הדת הסונים, שלא הכירו בהם כמוסלמים. מצבם של העֲלוּיִים בדרום טורקיה (אֶדְנָה) ובלבנון (טריפולי) לא היה טוב יותר. החשדנות כלפי העֲלוּיִים נבעה משלושה טעמים עיקריים: ראשית, העֲלוּיִים מקורם בעיראק, שהיא ערש השיעה, והם עברו לסוריה, שם נתפסו תמיד

57

57

- 1 מחבר מאמר זה הוא רכז מקצוע הערבית בתיכון "אורט קריית ביאליק", מרצה על האסלאם ומורה לערבית באוניברסיטת חיפה ובטכניון, ופרשן לענייני ערבים של Ynet. פרק זה מבוסס על הביבליוגרפיה המופיעה בסוף הפרק, ועל הטור של ירון פרידמן "ערבית מדוברת", בעיתון Ynet אונליין, ראה: <http://www.ynet.co.il/home/0,7340,L-9921,00.html>
- 2 ירון פרידמן, "העלוויים חלק א' - רקע דתי והיסטורי", **ביטאון המורים לערבית ולאסלאם** 44 (2016), עמ' 39-50.

כנטע זר בעולם הסוני. שנית, ככת שיעית נחשדו העלונים, כמו שכניהם השיעים בלבנון, באהדה לאיראן השיעית, שהייתה אויבתה של האימפריה העות'מנית. שלישית, דתם המיסטית של העלונים, שחלקים ממנה דלפו במאה ה-19 על ידי צעיר שעזב את הכת, נחשבה לכפירה באסלאם הסוני, שהוא רוב בסוריה.

האם הם מוסלמים?

הדת הנצ'ירית, הסינקרטיסטית באופייה, משלבת יסודות שיעיים עם מיסטיקה והשפעות מדתות פרסיות. הדת אינה מיועדת לכל בני הכת, והיא נלמדת בסתר על ידי חכמי הדת של הכת, "המיוחסים" (الخاصة). יתר בני הכת, "ההמונים" (العامة), אינם מכירים את רזי האמונה ומשתתפים רק בטקסי החגים והעלייה לקברי השיח'ים הקדושים. הדמות המרכזית בדת היא עלי בן אבי טאלב, בן דודו וחתנו של הנביא מוחמד, המוערץ והנחשב ליורשו הבלעדי של הנביא מוחמד, לדעת השיעים. אלה האחרונים מגנים את העלונים על הגזמה (غلو) בהערצת עלי, עד כדי אמונה כי הוא לא היה אדם רגיל, כי אם בבואה של האל עצמו. לפי כתבי הכת, אלה ריחם על חסידיו המאמינים והופיע בצורה שאותה יוכלו לתפוס; זאת, כדי להדריכם ולמסור להם את סודות הדת. העלונים מאמינים, כי לימוד ספרי הקודש הנשמרים בבתי התפילה שלהם מביא לגאולה ומציל את נשמתם מקללת לגול הנשמות (تتأسخ). העלונים טוענים שהם מוסלמים ומרבים לצטט את הקוראן בכתביהם. עם זאת, הם מעניקים פרשנות אלגורית לכל אחד מחמשת עמודי האסלאם (أركان الإسلام), ובפועל מקיימים מעט ממצוות האסלאם. בשנות ה-30 של המאה ה-20 הצהיר המופתי של ירושלים, חאג' אמין אל-חוסייני, שהעלונים מוסלמים, אולם זאת הייתה פתנה (فتوى – פסק הלכה) בעלת אופי פוליטי, שמטרתה הייתה לשלב את בני הכת בתנועה הלאומית הסורית. אף אחד מחכמי הדת הסונים בסוריה לא חזר על הצהרה זו.

השתלבות בחברה הסורית – מ"נצ'ירים" ל"עלונים"

ראשיתו של השינוי במצבם של העלונים הייתה במשטר הרפורמות (ה"תנטימ'את") העות'מני, שהנהיג לראשונה הוראה לבני גיל בית הספר היסודי בכפרים העלונים. בסוף המאה ה-19 זכו עלונים ספורים ללמוד

במערכת החינוך, ונוצרה שכבה ראשונה של משכילים. אחד הבולטים בהם היה מֶחְמֵד אֶמִין עֵיֶאלֶב [אל]טוֹיֵל (מת ב-1932), פקיד בשירות העות'מנים מאֶלְלֵאד'קֵהָה. הוא כתב את הספר "ההיסטוריה של העֶלְוִיִּים" (تَارِيخِ الْعُلُوِيِّينَ) בראשית המאה ה-20. ספר זה מסמל את תחילתה של המהפכה במעמדם ובזהותם של העֶלְוִיִּים. בספר, בני הכת לא נקראים עוד "נְצִירִים" אלא "עֶלְוִיִּים". השם הישן (نُصَيْرِيَّة, נְצִירֵה) מקורו במייסד הכת מֶחְמֵד בֶּן נְצִיר (המאה התשיעית) הנחשב באסלאם לכופר, ואילו השם החדש (عَلَوِيَّة, עֶלְוִיָה) הוא שם נרדף לשיעים (شِيعَةَ عَلِيٍّ = סיעת עלי). אֶלְלֵאד'קֵהָה טשטש בספרו את ההבדלים בין שיעים לעֶלְוִיִּים, והציג את הכת כחלק בלתי נפרד מהשיעה באסלאם.

את המהפך בשילובם בחברה חבים העֶלְוִיִּים בעיקר לשלטון המנדט הצרפתי בסוריה. הצרפתים קידמו את מעמד המיעוטים מתוך תפיסת "הפרד ומשול". מטרת הצרפתים הייתה לדכא את הגורמים הלאומנים שהיו ברובם בקרב הרוב הסוני. אמנם המיעוט המועדף על הצרפתים היה הנוצרי, אך העֶלְוִיִּים זכו גם הם לזכויות שמעולם לא ניתנו להם לפני כן כשהיו נתונים לשלטון המוסלמי.

במישור ה**דתי** אפשרו הצרפתים לעֶלְוִיִּים לראשונה להקים מערכת משפט עצמאית באזור מגוריהם. חכמי הדת נעזרו בשכניהם השיעים בלבנון, לצורך הקמת מערכת משפט המתבססת על האסכולה השיעית הגִ'עֶפְרִית. שיתוף פעולה זה יצר קשר הדוק, שלא היה קיים קודם, בין שתי העדות, השיעית בלבנון והעֶלְוִיִּית בסוריה. ככל שהתחזק הקשר, עוד ועוד אנשי דת עֶלְוִיִּים רכשו השכלה גִ'עֶפְרִית. מאוחר יותר אף יצאו משלחות של אנשי דת לעבור הכשרה באוניברסיטאות השיעיות, אֶלְלֵאד'קֵהָה (النَّجَف) בעיראק וקם (قُم) באיראן.

ההשתלבות של בני הכת מבחינה חברתית הייתה בעיקר באמצעות ה**צבא**. המנדט הצרפתי הקים כוח משטרה, "הכוחות המיוחדים של הלבנט" (Les Troupes spéciales du Levant) שהיו מורכבים ממתגיסיים צעירים מקומיים. בעוד בני הרוב הסוני ראו בהתגייסות זו בגידה בלאומיות הערבית, המיעוטים, ובהם העֶלְוִיִּים, ראו בכך הזדמנות לצאת מן הבידוד החברתי ולקדם את מעמדם החברתי והכלכלי. מספר גדל והולך של צעירים עֶלְוִיִּים התגייסו לכוח וצברו השכלה וניסיון צבאי. כאשר קיבלה סוריה את עצמאותה ב-1946 כבר נוצרה שכבה של חיילים עֶלְוִיִּים מנוסים.

במהלך המנדט הצרפתי בשנות ה-30 נחלקו בני העדה בשאלה האם לקבל

את ההצעה הצרפתית להקים ישות עצמאית באזור א[ל]לאד'ק'ה ("מדינת העליונים"), או להשתלב בתנועה הלאומית הסורית שצמחה באותן השנים. כיום מתגאים העליונים בפעילים הלאומנים בקרב העדה, ומשתדלים לטשטש בספרי ההיסטוריה את שרידי הבדלנים, שביקשו להקים ישות נפרדת כדוגמת מדינת הנוצרים בלבנון. מתנגדי העליונים לא חדלו מלהזכיר כי אביו של חאפטי אל-אסד, לימים נשיא סוריה, היה ממתנגדי הלאומנים הסורים.

בין הבולטים מקרב הפעילים הלאומנים היה העליוני ז'כי אל-א'רסו'זי (1899-1964), שהיה ממקימי מפלגת ה'ב'ע'ת' (حزب البعث, מפלגת "התחייה"/"השליחות"). האידיאולוגיה החילונית הפן-ערבית של התנועה, המאחדת תחת דגל אחד מוסלמים, נוצרים ועדות אחרות, קסמה לצעירים העליונים, ששאפו לחיות בסוריה שאינה מפלה בין מי שמוסלמי למי שאיננו. השילוב של התקדמות העליונים בצבא והצטרפותם למעגל הפוליטי יצר קבוצה הולכת וגדלה של קצינים עליונים צעירים החברים ב'ב'ע'ת' הסורי.

עלייתם של העליונים – תפיסת השלטון

מאז עצמאותה של סוריה, השכבה של הקצינים הסונים היא זו שתפסה את הפיקוד בצבא ובממשל. העליונים לא יכלו לתפוס את העמדות הבכירות בצבא לולא היו מתחוללים הטיהורים וההפיכות בשנות ה-50 וה-60. בעוד המפקדים הסונים חיסלו אלה את אלה, שמרו העליונים על סולידריות עדתית (عصبيّة). האיחוד הקצר בין סוריה ומצרים, שיזם נשיא מצרים גמאל עבד [אל]נאצר בשנים 1958-1961 ("הקהילייה הערבית המאוחדת" - الجُمهورية العربية المتحدة), החליש במיוחד את שכבת הפיקוד הסונית, כי עתה השתלטו עליה הקצינים המצריים. טייס צעיר ששמו חאפטי אל-אסד קיבל באותן השנים הכשרה צבאית במצרים, ודמותו ורעיונותיו של עבד [אל]נאצר נתנו לו השראה.

היחלשות הסונים אפשרה את עלייתם של הדרוזים ושל העליונים, שתי עדות קטנות יחסית בעלות נאמנות עדתית, שכוחן הגיע לשיאו בשנות ה-60. אחרי טיהורים שאירעו בראשית שנות ה-60, חוסלו המנהיגים הדרוזיים והתאפשרה השתלטותם של העליונים ממפלגת ה'ב'ע'ת' על השלטון, בהפיכה של 1966. הנשיא העליוני הראשון, צ'לאח ג'י'ד, מינה את אל-אסד לשר ההגנה. ב-1970 ערך אל-אסד הפיכה ותפס את השלטון.

יציבות האימה

מאז עלייתו של האפטי אל-אסד לשלטון התאפיין משטרו ביציבות שלטונית, אך במחיר של השלטת פחד ואימה. המשטרה החשאית (الْمَخَابِرَات) קיבלה סמכות מלאה לפעול כרצונה נגד כל מי שנחשד בהתנגדות לשלטון. המשטר נבנה כפירמידה של נאמנויות, המשרתת את המטרה העיקרית של הישרדות המשטר ומניעת הפיכות בעתיד. את התפקידים הבכירים ביותר במשטר מילאו אך ורק בני משפחת אסד, אחריהם העליונים מעיירת מולדתו של אסד, קַרְדָאחָה. את המשרות הבכורות במינהל, בצבא וביתר הרשויות מילאו אך ורק בני העדה העליונית. המונופוליזציה של השלטון כללה כמה ויתורים. מדי פעם מונו למשרות בכירות כמה אישים סוניים, כדי לשוות לשלטון דימוי של משטר שוויוני. לדוגמה, חבר הפְּעֵת' הסוני מְצַטְפָא טְלָאס מונה לשר ההגנה. כדי לשמור על נאמנותם של בעלי ההון הסוניים בערים המרכזיות, בעיקר בבירה דמשק ובמרכז הכלכלי של חלב, העניק המשטר למשפחות העשירות מונופול (إِخْتָאָר) בכל תחומי הכלכלה, המסחר והתעשייה. מדיניות המונופולים חיזקה את נאמנותו של המעמד הסוני האמיד, אך מנע כל סיכוי לתחרות במשק, דבר שפגע בצמיחה הכלכלית.

האופוזיציה הסונית

הסיבות לעוינותם של הסונים, שהם רוב האוכלוסייה בסוריה (כ-70 אחוז), לשלטון העליוני הן דתיות, פוליטיות וכלכליות. אמנם הקצינים העליונים שתפסו את השלטון ראו בעצמם מנהיגים סוציאליסטיים חילוניים, ולא השתייכו כלל לאנשי הדת של הכת, אך מבחינתם של הסונים הם השתייכו לדת העליונית, שעל בניה הכריז אחד מגדולי חכמי ההלכה הסונים, הסורי אָבָן תִּימְ'ה, במאה ה-14, ככופרים. כיצד יכולים הסונים לקבל את העובדה שכת שאינה מוסלמית מבחינתם תשלוט במדינה בעלת רוב סוני? כיצד יכולים אותם "כופרים" (كُفَّار) לשלוט בלב העולם המוסלמי, במקום שהיה פעם, בימי השושלת האומיית (661-749 לספירה), לב לבו של העולם הסוני? טענות אלה הועלו בעיקר על ידי הפלג הסורי של תנועת "האחים המוסלמים" (الْإِخْوَان الْمُسْلِمُونَ) שמרכזו היה בעיר חִמָּאָת (חֶמָּאָה).

מלבד החשדנות כלפי הכת, היו לסונים חששות מפני העליונים, בעקבות ההיסטוריה האפלה של אלף שנות דיכוי שחוּו העליונים בשלטון הסוני. "האחים

המוסלמים" טענו, כי העליונים מבקשים להתנקם בסונים. לחשדות אלה נמצאו הצדקות בשטח. מאז תבוסתה של סוריה במלחמת יום כיפור ואובדן רמת הגולן, הלכה והתפתחה תיאוריית קונספירציה, שעל-פיה, נעשתה עסקה סודית בין העליונים לבין "היהודים": ישראל קיבלה את רמת הגולן ובתמורה אפשרה לעליונים להשתלט על לבנון. תיאוריה זו התבססה על האירועים שחלו בלבנון ובגולן בו-זמנית. בשנת 1976 פלש הצבא הסורי ללבנון, כדי לשים קץ למלחמת האזרחים שהתחוללה בה. מאז, נכחו באופן קבוע עשרות אלפי חיילים סוריים על אדמת לבנון, וענייניה המדיניים הוכתבו בדמשק. משטר אסד נכשל במלחמת יום כיפור (1973) בניסיון לכבוש מחדש את רמת הגולן, שאותה כבשה ישראל במלחמת ששת הימים (1967). מאז ועד למועד כתיבת שורות אלה לא ניסה משטר אסד להילחם להשבתה.

ההתנגדות לאסד בסוריה התפתחה למהומות, בעקבות הטבח של הפלסטינים שהתחולל באוגוסט 1976 במחנה הפליטים תל [אל]-זעתר בלבנון על ידי הנוצרים המרונים, בלי שהצבא הסורי התערב, ובעקבות ניסיונותיו של אסד להכניס תיקונים חילוניים לחוקה הסורית. ב-1979 נרצחו קצינים מהאקדמיה הצבאית בחלב, וב-1980 חל ניסיון התנקשות בנשיא ופרצו מהומות ברחבי סוריה. תנועת "האחים המוסלמים" הוצאה אל מחוץ לחוק, ובכלא תדמור הוצאו להורג 625 אסירים מהתנועה. בשיא ההתקוממות ב-1982 ביצע השלטון טבח אכזרי במעוז "האחים המוסלמים" בחמאת, בלי הבחנה בין פעילי התנועה לבין אזרחים, ועשרות אלפים נהרגו. פעילי "האחים" שלא חוסלו נאסרו ואחרים ברחו והקימו מרכז בגרמניה. הטבח שם קץ למרד "האחים" ועורר תדהמה בסוריה ובעולם הערבי כולו.

בני הברית: רוסיה ואיראן

רוסיה הייתה משענתו העיקרית של משטר אסד, שסבל מבידוד בעולם הערבי. היא סיפקה לסוריה נשק, ובתמורה אפשר המשטר הסורי לצי הרוסי להקים בסיס בנמל טַרְטוּס. סוריה ניתקה את היחסים עם מצרים מ-1979, בעקבות הסכם השלום עם ישראל. עם ניתוק היחסים עם מצרים, הסתכסך משטרו של אסד עם עיראק, שבה שלט פלג מתחרה של תנועת הַבְּעָת'. תאפטי אל-אסד רכש בוז ועוינות רבה לצדאם חֶסֶין, שעלה לשלטון בעיראק ב-1979. גם יחסי סוריה-טורקיה היו מתוחים. איראן הפכה משנות ה-80 לבת-בריתה העיקרית

של סוריה במזרח התיכון. בתקופת המלחמה הממושכת בין איראן לעיראק (1970-1978) תמכה סוריה באיראן.

במישור הדתי, קשרי הדת בין העליונים בסוריה לבין השיעים באיראן ובלבנון הלכו והתהדקו. מאות אנשי דת עליונים עברו הכשרה דתית בקום, ואישו משרות במסגדים שיעים חדשים שהוקמו במערב סוריה. בשנות ה-80 ניצלה איראן את המלחמה שניהלה ישראל על אדמת לבנון כדי להקים את חזבאללה – ארגון שיעי פרו-איראני, הקורא למלחמה ב"אויב הציוני". סוריה תמכה בארגון ואפשרה ל"משמרות המהפכה" האיראנים לאמן ולחמש את אנשי הארגון השיעי בלבנון.

תנועת "האחים המוסלמים" הוכתה בהלם, עקב אדישותה של איראן לנוכח הטבח הנוראי שביצע משטר אסד בחמאת ב-1982. פעילי התנועה שברחו מסוריה מתחו ביקורת קשה על תמיכתה של איראן דווקא בדיקטטורה הבעתיסטית החילונית של אסד. הנטייה הגוברת של המשטר לטובת איראן וההשפעה השיעית על העליונים הגבירו את עוינותם של אנשי הדת הסונים ושל האוכלוסייה הסונית, שהיא רוב במדינה, למשטר אסד.

התפרקותה של ברית המועצות ב-1990 הותירה את סוריה בלי תמיכה של מעצמה חזקה. בנוסף, פלישתה של עיראק לכוויית באותה השנה אפשרה את יצירתה של קואליציה צבאית נגד נשיא עיראק צ'דאם חסין, בראשותה של ארה"ב, שבה השתתפה גם סוריה. בוועידת השלום במדריד ב-1991, ניסתה ארה"ב למנף את ההתפתחויות הללו לתהליך מדיני, בהשתתפות ישראל ומדינות ערב, ובהן סוריה. בשנות ה-90 החל משא ומתן עקיף בין ישראל לסוריה על הסכם שלום תמורת החזרת רמת הגולן. חאפט' אל-אסד מת בשנת 2000, והמשא ומתן נקטע. גם הגישושים באמצע שנות ה-2000 בין משטר אסד לממשלת אהוד אולמרט לא הבשילו למשא ומתן. מאחר שבאסל אל-אסד הנשיא המיועד, בנו של חאפט', נהרג בתאונת דרכים ב-1994, נאלץ אחיו הצעיר בשאר אל-אסד לשוב מלימודיו בחו"ל ולמלא את התפקיד במקומו.

שלטון בשאר אל-אסד

בראשית שלטונו, תלו בני העם הסורי תקוות רבות בבשאר אל-אסד, המנהיג הצעיר (34), המשכיל (בוגר לימודי רפואת עיניים בלונדון), בעל החזות המודרנית, החילונית, הנשוי לצעירה מוסלמית סונית. אכן, בראשית שלטונו הכניס בשאר את השימוש באינטרנט למדינה, סגר את בתי הסוהר הידועים

לשמצה של אל-מִזָּה ותדמור, ושחרר עצירים פוליטיים. בתקופה הקצרה המכונה "האביב של דמשק" (رَبِيعِ دِمَشْقِ), חזרו גולים פוליטיים לסוריה ונהרו לדמשק, שם יכלו לראשונה להביע את דעותיהם בחופשיות.

האינטלקטואלים לא הסתפקו בהבעת דעותיהם והחלו לדרוש צעדי ליברליזציה נוספים. יועציו של אל-אסד הזהירו אותו, כי המשך תהליך זה יביא בסופו של דבר לאובדן השליטה במדינה. היה ברור לכול, כי שלטון העלווים שהם מיעוט במדינה לא יוכל להתקיים במדינה בעלת שיטת בחירה דמוקרטית. גם הפרטת הכלכלה הייתה עלולה לסכן את מערכת המונופוליום שהבטיחה את נאמנותם של הסונים בעלי ההון בערים. ב-2001 ביטל הנשיא את כל הצעדים, פתח את בתי הסוהר והחל לרדוף מחדש את פעילי האופוזיציה.

אובדן נכסי השלטון

שלטונו של בשאר אל-אסד חסר הניסיון התאפיין בשורה של טעויות, שהביאו לאובדן הנכסים של אביו – בעיקר, השליטה בלבנון ודיכוי היריבים הפוליטיים. ב-2005 נרצח ראש ממשלת לבנון לשעבר, רפיק אל-חרירי, והעולם כולו האשים את המשטר הסורי בחיסול. חזבאללה היה, ככל הנראה, המוציא לפועל של גזר הדין שגזר המשטר על הנשיא הסוני של מדינת הארזים, שלא סר למרותו. בעקבות לחץ בין-לאומי נאלצה סוריה להוציא את כוחותיה מלבנון. אחרי 29 שנות כיבוש יצאו עשרות אלפי חיילים סוריים מלבנון. טעותו החמורה השנייה של בשאר אל-אסד הייתה תמיכתו בארגוני טרור בסוריה, שיצאו להילחם נגד הצבא האמריקני בעיראק. ב-2003 החל המבצע האמריקני להפלת משטר צדאם חֻסין, שהסתיים בכיבוש ממושך של עיראק על ידי כוחות קואליציה מערבית בראשותה של ארה"ב. נשיא סוריה נתן חסות לטרוריסטים גייהאדיסטים מעיראק ומסוריה, כדי לאפשר להם להילחם בכיבוש האמריקני במדינה השכנה ממזרח. התוצאה הייתה, שעל אדמת סוריה התקבצו עוד ועוד פעילים מהזרם הסלפי הגייהאדיסטי הקיצוני ביותר.

לקראת סופו של העשור הראשון לשלטונו של בשאר, הסתמנה הידרדרות ניכרת של כלכלת סוריה. רצח אל-חרירי פגע קשות ביחסי המשטר עם מדינות המפרץ ועם סעודיה, שהיו משענת כלכלית חשובה. כ-30% מהסורים חיו בעוני, והאבטלה הגיעה לשיעור של כ-20%. כמות הנפט שהופק באזור דיר [אל]-זור במזרח המדינה הלכה ופחתה, ושנות יובש קשות פגעו אנושות בחקלאים.

בעוד מצבם הכלכלי של הצעירים העלווים, שהיגרו מהכפרים לערים, השתפר בהתמדה והם זכו בכל המשורות הרמות במדינה, חש הרוב העני של סוריה כי המשטר נטש אותו כליל.

הצבא הסורי ערב "האביב הערבי" (الرَّبيع العَرَبِيّ) שפרץ ב-2011, היה שרוי במצב ריקבון, שחיתות וחולשה. ההפליה לטובת העלווים והמיעוטים הנאמנים למשטר, וקיפוח הרוב הסוני הורגשו היטב בצבא. פערים אלה החמירו מאוד בתקופת בשאר אל-אסד, שהפלה את הסונים עוד יותר מאביו, בשל חוסר הביטחון שאפיין את שלטונו. הצבא נוהל בצורה מושחתת למדי. קצינים עלווים פגעו בחיילים הסונים והשפילו אותם. לאלה האחרונים לא התאפשר להתקדם, והם שירתו בעיקר בחיל רגלים. חילות שלמים, כגון חיל האוויר וחילות השריון, נסגרו בפני הסונים. המשטר הקים יחידות עליות, המורכבות מעלווים בלבד, כגון הדיוויזיה של מאהר אל-אסד, אחיו של הנשיא, המשמר הרפובליקני והמח'אב'ראת. המשטר שמר על יתרון של יחידות אלה לעומת היחידות הסוניות, כדי למנוע אפשרות של הפיכה. ערב פרוץ המהומות בסוריה, המשטר היה נתון למשבר צבאי וכלכלי, והיה מנותק מרוב העם הסורי מבחינה סוציו-אקונומית ומבחינה דתית.

מלחמת האזרחים וראשית נפילתם של העלווים

במרץ 2011 פרץ המרד במשטר במחוזות הדרומיים העניים של סוריה, והתפשט אט אט ליתר האזורים. המשטר אחז בתפיסה שאפיינה אותו בטבח חמאת ב-1982, שעל-פיה, דיכוי אלים ואכזרי ישתק את האופוזיציה למשטר. אולם, עוצמת המרד הייתה גדולה בהרבה מזאת של חמאת 30 שנה קודם, והפעם היא תואמה היטב בין הצעירים ברשת האינטרנט, וזכתה לסיקור תקשורתי רחב ולתמיכתן של מדינות סוניות, כסעודיה קטאר וטורקיה. בהשראת גל המהפכות ששטף את מדינות ערב, ניסו הצעירים הסוריים, שיצאו לרחובות, ללחוץ על הממשלה לקיים רפורמות שיגבילו את חוקי החירום. חוקים אלה מעניקים כוח בלתי מוגבל למנגנוני הביטחון. הצעירים גם דרשו מהשלטון להשקיע יותר באוכלוסיות המוחלשות, בעיקר בדרומה ובמזרחה של סוריה, שהיא סונית ברובה. העובדה, שחיילי הצבא קיבלו הוראה לירות על המפגינים, בלי הבחנה ובכל מצב (כולל בהלוויות ובמסגדים), הפכה עד מהרה את המחאה לקריאה להפיל את המשטר. עשרות אלפי חיילים, רובם

מחיל הרגלים שעיקרם סונים, סירבו לפקודות וערקו מהצבא. קצינים סוניים
שערקו ברחו לטורקיה. שם הם הרכיבו צבא חלופי, ששמו "צבא סוריה
החופשי" (מילולית: "הצבא הסורי החופשי" – *أَلْجَيْشِ السُّورِيِّ الأَحْرَى*).

בעקבות העריקות המסיביות והתגברות המחאה האזרחית החל הצבא הסורי
לאבד בהדרגה את השליטה על אזורים במדינה. באזורים אלה השתלטו
המורדים על מחוזות שלמים. הצבא הסורי איבד חלק ניכר מחייליו, ונתרו
בו בעיקר החיילים העֵלְוִיִּים ובני המיעוטים, שזכו בעבר להעדפה בחילות
היוקרתיים יותר – הקומנדו, השריון, המודיעין וחיל האוויר. צבא מוקטן
זה לא היה מסוגל להילחם בחזיתות רבות כל כך ולאורך זמן ממושך. בשנים
2011-2012 איבד המשטר כשני-שלישים משטח סוריה לטובת האופוזיציה.
רוסיה ואיראן הזרימו בלי הרף נשק למשטר אסד, כדי לעכב את קריסת הצבא,
אך נראָה, כי סופו של המשטר הוא רק עניין של זמן.

בני העדה העֵלְוִיִּית מצאו את עצמם מדכאים בעל כורחם. משטר אסד הפך את
העֵלְוִיִּים לבני הערובה שלו, והעמיד אותם במצב שבו לא נותרה להם ברירה –
עליהם להילחם או למות. ארגוני האופוזיציה השמיעו קולות שונים בתקשורת:
חלקם קראו לבני העדה להתנער מבשאר אל-אסד המוביל אותם לאסון, אחרים
נשבעו לנקום בהם ולטבוח ב"כופרים הנֶצְרִיִּים". ברשת האינטרנט הופץ סרטון,
שבו נראה אחד מכתבי הקודש של הכת, שהמורדים מצאו בביתו של קצין
עֵלְוִי. אנשי הדת העֵלְוִיִּים שתקו כמנהגם, וקולם של השיחיים המיסטיים ושל
האִמָּאמים במסגדים נדם. מספר מצומצם של שיחיים קראו בראשית המרד
להתנער מהמשטר, אך הם אולצו כנראה לצאת בהכרזה זאת בלחץ האופוזיציה.
הצעירים העֵלְוִיִּים חששו יותר ויותר להתגייס לצבא, כי סיכוייהם לשוב לביתם
היו נמוכים. בתי החולים בערי העֵלְוִיִּים התמלאו בגופות ובפצועים, מה שפגע
במורל של בני העדה. באיסטנבול כבר התארגנה הנהגת אופוזיציה, שהייתה
אמורה לתפוס את השלטון אחרי נפילתו של אסד.

עליית הארגונים האסלאמיים והסיוע השיעי למשטר אסד

במלאת כשנתיים למרד החלה התעצמות ניכרת של ארגונים אסלאמיים
מכל מיני זרמים, והם הלכו והשתלטו על השטח, על חשבון "הצבא החופשי"
החילוני. את הדגל הירוק-לבן-שחור הלאומני של האופוזיציה החליפו יותר
ויותר ארגונים שנשאו דגל שחור עם ה"שְהָאֵדָה" (الشَّهَادَة) – הצהרת האמונה

המוסלמית ("אין אל מלבדי אללה ומוחמד שליח האל" – لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَمُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ). העברת התקציבים והנשק לארגונים סלפים ולארגוני ג'יהאד פגעה מאוד ב"צבא החופשי". כדי לשפר את שכרם, ערקו לוחמים מ"הצבא החופשי" לטובת הארגונים האסלאמיים, שמומנו על ידי מדינות המפרץ. ארגוני ג'יהאד סלפים, שחלקם משמשים זרועות של אל-קאעדה בסוריה, החליפו את מתנגדי המשטר המסורתיים, "האחים המוסלמים". חוד החנית שלהם היה ארגון ג'יהאד [אל]-[ג'יהאד] ("חזית הסיוע" – جبهة النصرة), שהוציא לפועל פיגועי התאבדות קטלניים, מהם חיסול בכירי המשטר, כולל שר ההגנה הסורי, הגנרל דאוד עבדאללה ראג'יחה, וסגן שר ההגנה (וגיסו של אסד), אַצַּף שַׁנְכַּת (أصف شوكت), ביולי 2012. התחרות בין ארגוני המורדים, על השליטה בהנהגה ובכספים, ועל האידיאולוגיה, פילגה בין המורדים והחלישה אותם. חילוקי דעות קשים התגלעו בין חברי האופוזיציה הגולה באיסטנבול, והם הפכו מממשלה חלופית לגוף בלתי רלוונטי ומנותק מהפעילים בשטח. זאת הייתה ההזדמנות של המשטר להתאושש.

בקיץ 2013 החליטה איראן להגביר באופן ניכר את הסיוע למשטר אסד, מחשש כי יקרוס. האינטרס של שמירה על שלטון העליונים הוא אינטרס איראני, מכיוון שהם בני ברית חשובים של השיעים בלבנון מאז שנות ה-70, ומכיוון שהצלחת המרד בסוריה עלולה הייתה להפוך את סוריה למדינה סונית עוינת לאיראן ולשיעים בלבנון. חלק מהארגונים הג'יהאדיסטים אף הביעו את כוונתם לחסל את הכופרים ה"ראפציון" (رَافِضُونَ או: رَوَافِض – "סרבנים", כינוי לשיעים שמקורו בימי הביניים), אחרי שייפטרו מה"ניצחיים" (نَصْرِيَّة – שמם של העליונים עד לראשית המאה ה-20), כלומר יהרגו את השיעים אחר העליונים.

איראן החלה בגיוס של אלפי לוחמים מ"משמרות המהפכה" האיראניים, והקימה יחידות נוספות, כגון ה"פאטמיון" האפגניים וה"נג'יבאא" (النَجَبَاء) העיראקיים לסייע למשטר נגד המורדים. הצעד המהותי ביותר היה צירוף ארגון חזבאללה הלבנוני למלחמה. חזבאללה נלחם בקרב אל-קצ'ר (مَعْرَكَةُ الْقَصِير) שבגבול לבנון-סוריה וניצח את המורדים, אחרי שבמהלך שנתיים נחלו תומכי המשטר כישלונות רצופים. הקרב גרם למהפך בלחימה, והביא ליציבות של כשנתיים במפת מלחמת האזרחים בסוריה. בין השנים 2013-2014 לא נראו שינויים ניכרים במפת המלחמה בסוריה. המשטר שלט על כשליש מהמדינה: על רצועה במערב המדינה, הכוללת את הערים

חלב, חומס ודמשק, ועל אזור העלווים בצפון-מערב ליד הים התיכון – א[ל]לאד'קָה, ג'בֶּלָה וטְרָטוּס. לסיוע השיעי המסיבי היו משמעויות מרחיקות לכת. מצד אחד, הוא פתר חלקית את המחסור המתמיד של חיילים סדירים, בעיה שנוצרה בשל עריקת הסונים. מצד שני, המשטר היה תלוי מעתה ואילך בסיוע של איראן ושל חזבאללה כדי לשרוד. לוחמים שיעים נראו בכל מקום ושולבו בכל הזירות, לא רק באזורי הכפרים השיעיים על גבול לבנון.

דאעש מתגייס להציל את המשטר

ארגון דאעש, קיצור בערבית של "המדינה האסלאמית בעיראק וסוריה" (الدولة الإسلامية في العراق والشام), ארגון שפרש מאל-קאעדה, השתלט על מזרח עיראק ב-2013, חדר לסוריה וניצל את האנרכיה בצפון-מזרח המדינה, כדי להשתלט על כל האזור. דאעש קבע את מרכזו בעיר א[ל]-רָקָה ומשם הרחיב את כיבושיו מערבה, עד מבואות העיר חלב, ודרומה, שם השתלט על שדות הנפט של דיר [אל]-זור. שתי עובדות עוררו חשש בעולם הסוני, כי קיימת קונספירציה של משטר אל-אסד לעודד את חדירת דאעש לסוריה: ראשית, דאעש השתלט על רוב שטחי המורדים המתונים, בעיקר "צבא סוריה החופשי", וחסל את כוחותיו. שנית, כוחות אל-אסד נמנעו מלהתקיף את דאעש, וריכזו את כל מאמציהם במלחמה נגד יתר המורדים. למעשה את עיקר הנוק עשה דאעש למורדים נגד אסד, אשר מעתה כונו בעולם "המורדים המתונים" (מושג יחסי, בהשוואה לדאעש). המורדים נאלצו להילחם בשתי זירות, נגד דאעש במזרח ונגד המשטר במערב. על כן, חזרו בעולם הסוני על האמרה "אסד ודאעש הם שני צדדים של אותו המטבע".

המשטר על סף קריסה

ב-2014 החלה היציבות הזמנית של המשטר להתערער, והמורדים התאוששו מהמכות שניחתו עליהם ממזרח וממערב. בלחצן של המדינות הממנות, בראשן סעודיה וקטאר, החלו לקום קואליציות גדולות של מורדים שונים, שהתאחדו תחת השמות "ג'יִש אל-אֶסְלָאם" (جَيْشُ الْأِسْلَام – צבא האסלאם, שמתרכזו בפרברי דמשק) ו"ג'יִש [א]-לְ-פֶתַח" (جَيْشُ الْفَتْح – צבא הניצחון, בחלב ובחומס) ועוד. קואליציית "אל-פֶתַח" שבראשה עמדה ג'יִבְהַת [אל]-ג'ַצְרָה הצליחה בחורף 2014 לכבוש את אֶדְלִיב – מחוז שלם שהיה בשליטת

המשטר. כיבוש אַדְלִיב היה בעיה קשה, בשל מיקומו הרגיש, דרומית לחלב, קרוב למעוז העֵלוּוים ובסיסי הצבא הרוסי בנמל טְרָטוּס. המפלה הבאה של המשטר הייתה בדרום, שם קואליציות אחרות הצליחו לכבוש שטחים באזורי קוניטרה וְדֶרְעָא. לראשונה מאז עליית משפחת אסד לשלטון אבדה השליטה על חלק נכבד מהגבול עם ישראל בגולן. כיבושים אלה העלו באופן ניכר את המורל בקרב המורדים, ומנגד פגעו ברצון הצעירים העֵלוּוים להתגייס. במחוז א[ל]-סוּיַדְאא' (السُّوَيْدَاء) בדרום החלו מחאות של הדרוזים, הנאמנים למשטר, שצעיריהם סירבו להתגייס, והמשטר איים כי יפסיק להגן עליהם ויאסוף את נשקם.

בקיץ 2015, למרות הסיוע המסיבי של איראן וחזבאללה, נדמה היה כי מחוזות נוספים במערב סוריה עומדים ליפול לידי המורדים וכי משטר העֵלוּוים שוב על סף קריסה.

ההתערבות הרוסית – הצלת המשטר

בספטמבר 2015 עברה רוסיה לקדמת הבמה בסוריה. אם עד עתה סיפקה רוסיה נשק למשטר, עתה הונחתו חיילים ומטוסים בנמלי סוריה להציל את המשטר. הברית שיצר חאפטי אל-אסד עם ברה"מ לפני 40 שנה, היא שהצילה את בנו בשאר בשעה הקשה ביותר. ההתערבות הרוסית גם הצילה את העדה העֵלוּוית מהנקמה הגדולה של ארגוני המורדים. נשיא רוסיה, ולדימיר פוּטִין, הורה לשלוח מטוסים לְחִמְיָמִים, הבסיס הרוסי ליד אַ[ל]-לְאֵד'קֵה, וספינות קרב לנמל הרוסי בְּטְרָטוּס. מבחינת הרוסים, משטר אסד הוא נכס אסטרטגי ממעלה ראשונה. סוריה היא המאחז היחיד של רוסיה במזרח התיכון. בראשית שנות ה-70 סילק נשיא מצרים את היועצים הרוסיים, ונשיא לוב קדאפי סירב להצעה הרוסית לתמוך במשטרו. שני השליטים הודחו במהפכות "האביב הערבי", ורק אסד שרד. הרוסים מיקדו את ההפצות שלהם על המורדים הקרובים למעוז המשטר בערים המרכזיות – חלב, חומס, חִמָּאת ודמשק. מראשית המלחמה בסוריה, המורדים היו מודעים לסיוע החיצוני לאסד, ושרפו דגלים של רוסיה ואיראן, ברחבי המדינה. נפילת סוריה בידי המורדים הייתה מביאה, בלי ספק, לקץ הנוכחות הרוסית באזור.

ההתערבות הרוסית הביאה למהפך במלחמת האזרחים. המשטר עבר מיד מהגנה למתקפה, והחל אט אט לכבוש שטחים שאיבד ליד הערים, תוך קבלת חיפוי

אוורירי מתמיד מהמטוסים הרוסיים. בחודשים הראשונים להתערבות הרוסית התחזקה אחיזת בני הברית של אסד בערים, ועיקר המאמץ הושקע בכיבוש מעוז המורדים במזרח חלב. ארגון דאעש נאלץ להילחם בשתי חזיתות, בעיראק נגד הצבא העיראקי, ובמערב סוריה נגד הכורדים. הקואליציה האמריקנית העניקה חיפוי אוורירי לשני הכוחות, מה שהחליש מאוד את "המדינה האסלאמית". בראשית 2016 ניצלו הכוחות הנאמנים לאסד את חולשת דאעש, וכבשו מידיהם בסיוע רוסי את העיר ההיסטורית תדמור, מזרחית לחומס.

נפילת חלב – מי מנצח?

באמצע דצמבר 2016, בשעת כתיבת שורות אלה, נפלה העיר חלב, בירת המורדים "המתונים", לידי המשטר הסורי, אחרי מצור ממושך והפצצות רוסיות בלתי פוסקות. רוסיה דאגה להכשיל את כל ההצעות להסדר מדיני באו"ם, על ידי הפעלת זכות הווטו. הניצחון בחלב הוא מכה קשה למורדים, ומלמד על תפנית במלחמת האזרחים. נראה, כי הכוחות התומכים במשטר ישתלטו בחודשים הבאים על כיסי המורדים האחרונים שנותרו במערב המדינה. הקרב על מערב סוריה הוכרע, אך מהי המשמעות לגבי העליונים?

המורדים "המתונים", אמנם, על סף קריסה, אך אין מדובר בניצחון של המשטר, כי אם של רוסיה ואיראן. הסיוע שהגישו השיעים לאסד ב-2013 וההצלה הרוסית ב-2015 אינם מתנות חנם, ויש להם מחיר גבוה מאוד. לכאורה, מלחמתו של אסד מתבצעת על ידי אחרים, ארה"ב נלחמת בדאעש במזרח, והרוסים נלחמים נגד המורדים "המתונים" במערב. אולם, המציאות הזאת מלמדת על חולשתו של המשטר, ולא על עוצמתו, כי הנהגת המלחמה הופקעה מידיו של בשאר אל-אסד. הצבא הסורי, המאויש ברובו בבני העדה העליונית, ואשר אינו מסוגל כבר זמן רב לשלוט על סוריה, העביר למעשה את השליטה המדינית ואת הפיקוד הצבאי לידי רוסיה ואיראן, והם השליטים הבלעדיים במערב סוריה. בשנה האחרונה ניהלה רוסיה משא ומתן עם האו"ם ועם ארה"ב בנושא סוריה, כאילו היא בעלת הבית. איראן וחזבאללה מזיזים כוחות בסוריה בלי התייעצות עם אסד, ובסוף נובמבר ערך חזבאללה לראשונה מצעד צבאי על אדמת סוריה, כהפגנת שליטה. אַל-קַצַ'יר הפך לבסיס קדמי של חזבאללה בסוריה, כמו הבסיסים הקבועים של רוסיה באַל-לַאד'קָה וטַרְטוּס. איראן הכריזה גם היא כי בכוונתה להקים בסיס פיקוד בסוריה.

שש שנות המלחמה שחקו את כוחה של העדה העליונית. מבחינה גיאוגרפית, בני העדה העליונית נטשו את הערים שאליהן היגרו בעשורים האחרונים, ושבו לכפרים באזור ה"סאחל" ליד החוף הצפוני. המשטר העליוני איבד את השליטה על צפון סוריה ועל מזרחה כבר לפני ארבע שנים. שתי ישויות עצמאיות לחלוטין נוצרו בצפון, האחת, הרֻג'בֶה, הישות הכורדית הזוכה לגיטימיות בין-לאומית, השנייה – דאעש, שעומדת להיות מוקד למלחמות בשנה הקרובה. העליונים אינם שולטים עוד במזרח המדינה, המדבר הסורי ודיר [אל]-זור, וספק אם יוכל המשטר להחזיר לעצמו שטחים אלה אי פעם. הצבא הסורי חדל לתפקד כצבא. התקציב שלו אזל בשל חוסר תפקודה של המדינה, והוא התפרק ליחידות עצמאיות למחצה, על בסיס אזורי ובמימון של מדינות תומכות (איראן ורוסיה), או של עליונים עשירים המקורבים לשלטון. אחת הדוגמאות הבולטות היא יחידת העילית של סהיל אל-חסן, "אל-נמר", שהפך לגיבור בעיני העליונים, במימון המיליונר ראמי מְחִלוּף. בשל המחסור בחיילים, נשען הצבא על מיליציות מקומיות. אלה מגנים על ביתם, לא על המשטר. מבחינה מדינית, בשאר אל-אסד הוא נשיא ברמה סמלית, וככל הנראה אין לו עוד השפעה על המצב בשטח זה תקופה ארוכה. חשיבותו היא בעצם היותו גורם המאחד מיליציות וכוחות בעלי אינטרס אזורי משותף.

התעמולה שמפיץ המשטר הסורי, שעל-פיה, הוא כביכול נלחם בטרור, והניסיון של הרוסים "להלבין" את פשעי אסד, באמצעות דמוניזציה של האופוזיציה לא שכנעו את הקהילה הבין-לאומית בצדקת המשטר. מבחינתם של רוב המוסלמים הסונים, פשעי משטר אסד אינם נופלים מהטרור של דאעש או אפילו חמורים ממנו.

לעליונים כעדת מיעוט לא הייתה מעולם הצדקה לשלוט בסוריה, והשתלטותה של משפחת אסד על המשטר הייתה בהפיכה אלימה. משטרו של חאפט' אל-אסד שרד אחרי טבח תְּמָאת, כי הצבא הסורי נשאר חזק ואחיזת המשטר במדינה הייתה יציבה, בלי תלות גדולה מדי בגורמי חוץ. דיכוי "האחים המוסלמים" היה ממוקד באזור מסוים ובארגון בעל כוח מוגבל מאוד. המשטר יכול היה אז, ב-1982, לטעון כי הוא נלחם ב"טרור". אולם אחרי חמש שנות מלחמת אזרחים, 2011-2016, ומרד שהתרחש בכל שטחי המדינה; אחרי שהוגלו כשליש מאזרחי המדינה ונהרגו יותר מחצי מיליון סורים, רק כדי להשאיר את השלטון בידי הנשיא אסד, העליונים אינם יכולים לקוות כי יקבלו אי פעם לגיטימיות כלשהי לשלוט בסוריה. האחריות להרס ולחורבן הנראים במדינה בכל מקום מוטלת

על העֲלוּיִים. בעל כורחם הם תמכו בשלטון, כי החלופה של מדינת הלכה סונית הייתה גרועה יותר. העֲלוּיִים לעולם לא יוכלו לפצות את הרוב הסוני על פשעי המלחמה.

מבחינה כלכלית אין ביכולתו של השלטון לשקם את המדינה ואת תשתיותיה ההרוסות. מדינות הנפט העשירות במזרח התיכון, המסוגלות לסייע, הן דווקא אלה התומכות באופוזיציה, ואילו איראן ורוסיה שקועות שתיהן במשבר כלכלי. העֲלוּיִים נמצאים כעת במצב קשה, מאחר שגורלם נכרך בגורלו של אסד. הישרדותם של העֲלוּיִים תלויה כעת בגורמים חיצוניים. השלטון אינו מסוגל עוד לקנות את נאמנותם של הסונים האמידים, כי הקופה ריקה. דיכוי האופוזיציה אינו משנה את העובדה שמוסלמים סונים ברחבי סוריה מצפים לנקמת דם. האם יוכלו העֲלוּיִים להישען על איראן ורוסיה לנצח?

ביבליוגרפיה נבחרת:

היסטוריה ודת של העֲלוּיִים עד המאה ה-14:

Yaron Friedman, *The Nusayri-‘Alawis: History, Religion and Identity of the Leading Minority in Syria* (Leiden and Boston: Brill, 2010).

Meir M. Bar-Asher and A. Kofsky, *The Nuṣayrī-‘Alawī Religion: An Enquiry into its Theology and Liturgy* (Leiden: Brill, 2002).

העֲלוּיִים בתקופה העות'מנית:

Kais Firro, "The Attitude of the Druzes and ‘Alawis vis-à-vis Islam and Nationalism in Syria and Lebanon", *Studies in the History of Religion*, 76 (1995), pp. 87-90.

Dick Douwes, "Knowledge and Oppression: The Nuṣayriyya in the Late Ottoman Period," in: *La Shī'a nell'Impero Ottomano* (Rome: Accademia Nazionale dei Lincei, 1993).

Moshe Ma'oz, *Ottoman Reform in Syria and Palestine 1840-1861* (Oxford: Clarendon Press, 1968).

העֲלוּיִים בתקופת המנדט הצרפתי:

Sabrina Mervin, *Un réformiste chiite – Ulémas et lettrés du Jabal ‘Āmil (actuel Liban-Sud) de la fin de l’Empire ottoman à l’indépendance du Liban* (Paris: Karthala, 2000), pp. 323-326.

Ibid., “L’«entité alaouite», une création française,” in: Pierre-Jean Luizard (ed.), *Le Choc Colonial et l’Islam - Les Politiques Religieuses des Puissances Coloniales en Terre d’Islam* (Paris: La Découverte, 2006), 343-358.

עליית העלווים לשלטון:

Daniel Pipes, “The Alawi Capture of Power in Syria”, *Middle Eastern Studies* 25 (1989), pp. 439-441.

Nikolaos van Dam, *The struggle for power in Syria: sectarianism, regionalism and tribalism in politics, 1961-1980* (London: Croom-Helm, 1981).

המרד בסוריה:

פואד עגימי, המרד בסוריה, תל אביב: עם עובד, 2013.

Raymond Hinnebusch, “Syria: From “authoritarian upgrading” to revolution?”, *International Affairs* 88:1 (January, 2012), pp. 97-98.

Yaron Friedman, “The Alawi regime during the Syria civil war 2013-2014: from collapse to fragile stability” in: Carmela Lutmar and Benjamin Miller (eds.), *Regional Peacemaking and Conflict Resolution – A Comparative Approach* (New York/Oxford: Routledge, 2015), pp. 180-199.

مجمع اللغة العربية في إسرائيل - الأهداف والرؤيا

دكتور شلومو ألون، عضو إدارة المجمع

تأسس مجمع اللغة العربية في إسرائيل بناء على قانون صدر عن الكنيست في 21 آذار 2007، ويقضي بإقامة مجمع للغة العربية في البلاد، ليهتم بشؤون اللغة العربية وإعلاء شأنها، لأنها لغة المواطنين العرب، ولغة معترف بها رسمياً في الدولة. وبناء على القانون الذي صدر عن الكنيست، أصبح المجمع مؤسسة مستقلة استقلالاً تاماً، تدير شؤونها العلمية والعملية بنفسها دون تدخل من أي جهة رسمية أو غير رسمية. ويعمل المجمع على تعزيز مكانة اللغة العربية ذات الجذور العميقة والتراث الغني من خلال أهداف عديدة يسعى إلى العمل بحسبها وتحقيقها مستقبلاً. ومن أهم هذه الأهداف:

- دراسة اللغة العربية على اختلاف عصورها وفروعها.
- العمل في مجالات المصطلحية، والقواعد، والمفردات، واللفظ، والنقحرة والإملاء في اللغة العربية، بما في ذلك الاستحداثات اللغوية وملاءمتها لعصر التقنية والحوسبة المتطور.
- إعداد قواميس ومعاجم عامة ومتخصصة.
- دراسة اللغة في الثقافة العربية، وبالذات في مجالي الأدب والشعر.
- إقامة العلاقات وتبادل المعلومات مع مجمع اللغة العبرية ومع مؤسسات دراسة اللغتين العربية والعبرية في البلاد والعالم.
- التعاون مع وزارة التربية والتعليم ومع مؤسسات التعليم العالي وتقديم المشورة لها في مجالات نشاط المجمع.
- إصدار منشورات وأبحاث وإقامة المؤتمرات في مجال نشاط المجمع.

الأعضاء

يضمّ المجمع 17 عضواً نظامياً من خبرة الباحثين المتخصصين في مجالات اللغة والأدب في هذه البلاد، وبالإضافة إلى هؤلاء يضمّ المجمع عدداً من الأعضاء الفخريين. ويترأس المجمع البروفيسور محمود غنايم، والأستاذة خولة سعدي هي نائبة الرئيس.

لجان المجمع

يسعى المجمع إلى تحقيق أهدافه التي وضعها نصب عينيه من خلال تعيين لجان تعمل في إطار المجمع. وتقسم هذه اللجان إلى قسمين: لجان دائمة ولجان مؤقتة لمهام محدّدة. ومن أهمّ هذه اللجان:

- لجنة الأبحاث والنشر
- لجنة القضايا اللغوية اليومية
- لجنة المصطلحات والألفاظ
- لجنة التسميات
- لجنة المنح
- لجنة القاموس

إن للمجمع مكتبة عامة وفيها ركن إميل حبيبي.

المجلة – مجلة مجمع اللغة العربية

يصدر المجمع مجلة دورية للدراسات في اللغة العربية وآدابها. وهي مجلة متخصصة محكمة. تنشر المجلة مقالات علمية جديدة لم يسبق نشرها في اللغة العربية والمواضيع ذات العلاقة، ويتم توزيعها مجاناً على مكتبات الجامعات والكليات وعلى المهتمين بشؤون اللغة العربية، كما تنشر الكترونياً على موقع المجمع:

<http://www.arabicac.com>

المجامع اللغوية العربية في العالم العربي:

تأسّس اتحاد المجامع اللغوية العلمية العربية في عام 1971 م، وانتخب الدكتور طه حسين – رئيس مجمع القاهرة – رئيساً للاتحاد. هناك اليوم مجامع لغوية في معظم الدول العربية، وأهمّها مجمع اللغة العربية في القاهرة الذي تأسّس عام 1932 م.

إن مقر المجمع هو في الناصرة، شارع بولس السادس، 33 أ، تليفون:

04-8622070، ص. ب. 51046 منطقة بريدية 1616602.

אל-נסואן (הנשים) - ויכוח ביניהן מי יפה יותר בשיר "אבדע בן אדעין יא רב סידי"

ד"ר נעמה בן עמי

שירי ויכוח הם אחד הסגנונות הידועים בשירה הקלאסית. שירה כזאת הייתה קיימת ומפורסמת כבר בתקופה הטרומ-אסלאמית. בשיר ויכוח היו עומדים, בדרך כלל, שני משוררים, או יותר, מול קהל, וזה מול זה מדקלמים דברי שירה – חלקם מאולתרים – תוך הקפדה על משקל וחרוזה אחידים, שתוכנם הוא תשבחות לשבטם ודברי גנאי לשבט הנגדי, או לשבטים אחרים. הוויכוח יכול היה להתקיים גם בין שני משוררים, כשכל אחד משבח את עצמו ומגנה את האחר. כמו כן, לעתים נשכר משורר כדי לשבח מנהיג או אדם נכבד, תוך שהוא מעלה על נס את תכונותיו ואת מעשיו של אדונו, ומגנה את אויביו ואת אנשי ריבו. משוררים אלה זכו לתהילה רבה ולפרנסה טובה בצדה.

סגנון זה של שירים המשיך להתקיים לאורך הדורות עד לעת החדשה,¹ והוא נפוץ גם אצל עמים אחרים, ביניהם היהודים בגלות תימן. שירי ויכוח לא מעטים ניתן למצוא בספרי שירה (דיוואנים), שהובאו מתימן והועלו לדפוס בארץ. בדיוואנים, שרבים מהשירים בהם מיוחסים לרבי שלום שבזי, מצויים גם שירי משוררים אחרים ששמותיהם מוזכרים, אך גם משוררים אנונימיים, שאין כל מידע עליהם. בין השירים יש מקבץ של שירי ויכוח בדרך כלל בין שני בני אדם או בין שני אובייקטים, כגון: בין בני אדם: "אלעזב ואלמזוג"² (הרווק והנשוי), בין מקומות: "קאלת תעז אלעדינה"³ (בין שתי הערים המפורסמות

1 ראה:

Yaqub, Nadia G., *Pens, Swords, and the Springs of Art*, Leiden – Boston, 2007.

2 שבזי, שלם, **חפץ חיים**, ירושלים, הוצ' שלמה מקיטון, התשכ"ו, עמ' קצב-קצה. להלן: שבזי, חפץ חיים; יצהרי, מרדכי, **הדיואן המפורש**, נתניה, 1992, עמ' 264-272. להלן, יצהרי, **הדיואן המפורש**.

3 שבזי, **חפץ חיים**, עמ' תקלט-תקמב. יצהרי, מרדכי, **הדיואן המפורש**, עמ' 375-381. ראה גם מאמרי: "קאלת תעז אל-עדינה, ר' שלום שבזי" בתוך: **אפיקים – לתחייה רוחנית וחברתית**, ת"א, גיליון קלח-קלט (138-139), אפריל 2013, עמ' 69-75.

בתימן, **תעז וצנעא**), בין מאכלים: "אלקאת ואלקהוה"⁴ (הקפה והקאת, שרבים מבני תימן עדיין שותים ולועסים), בין אברי גוף: "עין ולב יחד מריבים"⁵, בין בשמים שונים ועוד.

בין שירי הוויכוח מצוי גם השיר "אבדע בך אדעיך יא רב סידי" ("אתחיל בך, אקראך, הוי אלוהי אדוני"), שיר ויכוח בין נשים, שבו נדון במאמר זה. השיר לקוח מדיוואן "חפץ חיים שירי רבינו שלם שבזי זצ"ל המכונה אבא שלם ומשוררי תימן" בהוצאת שלמה מקיטון.⁶ השיר מצוי בחלק הנקרא "שירות אות א". לשיר אין כותרת, כמו לרוב השירים בדיוואנים, אך מצויה המילה "אחרת", המפרידה בין השירים, בלי ציון שמו של המשורר.

מי המשורר?

ברבים מן השירים, שאינם של ר' שלם שבזי, מצוין שם המשורר בכל מיני דרכים: אם בתחילתו, או בסופו, או בדרך "אקרוסטיכון", או ברמז במהלך השיר. אולם בשיר זה לא ציין העורך את שם המשורר, ואין נתונים אחרים שיכולים להעיד על שמו. בשיר עצמו מוזכר הכינוי "אבו פראקי" (أبو فراق) ביחיד فراق – המבדיל בין האמת לבין השקר. אפשר שמסיבה זו כונה בשיר בשם זה (בית מ"א), למי שאמור לקבוע מי היפה בנשים, אך לא ניתן ללמוד משם זה, לדעתי, דבר על המשורר.

מאחר שהשיר הוא שיר ויכוח בין נשים, לא נמצאו בשיר סממנים המעידים על מוצאו של המחבר או על דתו, כמו געגועים למולדת או צירופים/משפטים מן המקרא ומן המקורות (כמו אלה ששיריו של רבי שלם שבזי ושל משוררים יהודיים אחרים משופעים בהם). על כן עלה בדעתי, כי ייתכן שהשיר לקוח מיצירתו של משורר לא יהודי. הניסיון לבדוק זאת בתוכן השיר עצמו אינו מקל מלאכה זו. למשל: בבתים לב ו-מג, במשפטים "ופי כלאמך ואלנבי כדבתי", "קאלו רצינא ואלנבי בצלחך" בהתאמה, מופיעה השבועה "ואלנבי" (בשם הנביא). שבועה זו שגורה בפי המוסלמים, אך ניתן למצוא אותה גם בשירים שנכתבו על ידי יהודים; הפנייה לאל בתחילת השיר קיימת ברוב השירים שנכתבו על ידי משוררים יהודיים בתימן, אך קיימת גם בשירי מוסלמים. כך

4 שלום, שבזי, **ספר השירים**, ירושלים, הוצ' יוסף חסיד, תשי"ג, עמ' מה-מח.

5 שבזי, **חפץ חיים**, עמ' תקב-תקג. עמרם, אהרן, **דיוואן שירים אשור**, ישראל, 2011, עמ' 219-221.

6 שבזי, **חפץ חיים**, עמ' רמה-רמח. שיר זה לא מצאתי בדיוואנים אחרים.

שאיני יכולה לקבוע בוודאות מי המשורר, אולם, מאחר שהשיר כלול בקובץ שירי משוררי תימן, יש להניח שהמשורר יהודי.

בין המקור לתרגום

אקדים ואומר, כי בשל העובדה שבשפה הערבית 28 אותיות ואילו בשפה העברית 22 אותיות, נוצר מצב שבו, נעשה שימוש באות אחת בעברית לציון שתי אותיות בערבית, ולעתים שלוש (מבחינת התעתיק, אין הבחנה בין ת לבין ט, שתייהן נכתבות לרוב ת; ד וז ולעתים גם ז נכתבות ד; ג וז שתייהן נכתבות ג. לפעמים מוסיפים נקודה או גרש על האות ג, כשהכוונה ל-ג; א ו א שתייהן נכתבות א; ח ו כ שתייהן נכתבות כ, לפעמים מוסיפים גרש או נקודה על האות כ כדי לציין את האות ח, ועוד). התופעה בולטת בשיר הנדון בעיקר באות צ, שמופיעה פעם עם נקודה מעליה ופעם בלי הנקודה, והיא חוזרת רבות במילים: ביץ/ביצא/אביץ. כך, שרק באמצעות הכרת המילים/ המשמעויות ניתן להחליט לאיזו אות הכוונה, למשל: ז או ו, וכך גם יתר האותיות הנ"ל.

בתרגום השיר לא נעשה ניסיון לשמור על חריזה, אפילו לא חלקית. ניסיון כזה היה גורם לשיבוש המשפטים ולחריגה מהמקור. התרגום קליל ומקביל למקור. הניתוח מתייחס לכתוב בשיר, היינו הפשט.

גוני הנשים

כאמור, זהו שיר ויכוח בין ארבעה סוגי נשים, כשהמבדיל ביניהן הוא גון עורן והתכונות המיוחדות להן, בעיקר בעיני הגבר הצופה בהן או החי בקרבתן. ארבעת הסוגים הם: לבן, ירוק, צהוב ושחור. גוונים אלה אינם מסייעים ממש להכרת הנשים; אולם, ניתן לתארן בגוונים של בהיר וכהה, על פי הנתונים בשיר והדימויים במהלכו:

לבן: הכוונה לנשים הבהירות שהגוון הלבן תואם את הגדרתן. בחורה לבנה נחשבת אצל יהודי תימן (וגם אצל הערבים בתימן) כיפיפיה, ונושא זה מוצא ביטוי גם בשירת נשות תימן. כבר בילדותי שמעתי את בית השיר:

יֵא בְּנֵתִי אֶלְפִּיצָא חוּמִי בִּיאֲצֵשׁ ע-יְגִיא לֵשׁ אֶלְשִׁיבָה יְעִמִי צִנְאֲבֵשׁ
(הוי בתי הלבנה, חבל על לובנד/יופיידך עוד יבוא הזקן יבלבל עשתונותיידך)

על פי הבית הזה אנו למדים, כי נערה יפה הנישאת לגבר זקן מאבדת את חיוניותה ואת השפעתה, כי הזקן, שראיתו חלשה, ככל הנראה כבר לא יעלה על נס את יופייה. בשיר, הנשים הבהירות/הלבנות מדומות לנרות מאירים, לירח ולשמש זורחת, כפי שנראה להלן (בתים יח, כג).

ירוק: גוון המיוחס לנשים שחומות. מבתי השיר ניתן להבין, כי הן קרובות יותר לגוון חום, כי המשורר מציין לא אחת שהן נראות כמו הלילה, שחורות, כגון בבית יט:

ואלכצר פי אלמחצר כאלליל גדרה והירוקות/והשחומות במפגש כמו לילה אפל
אסוד ולא יגלא באלליל אסוד שחור ולא נראה בלילה שחור

בשיר "יא אכציר אללון"⁷ מתרגם המשורר אהרון עמרם "הוי נאה הגון" ובהמשך "הוי ירקרק הגון" – כלומר, הצבע הירוק/השחום נחשב אף הוא לנאה. בשיר נוסף שלו, "לחקתני לטריק"⁸ (רדפתי לדרך) אומר עמרם: "אַכְצֵר כּוּצֵאָרִי / קָד אֶלְכוּצֵרָאֲנִי אֶלְחֵאֲלִי / מִן אֶלְזֵרָאֲעָה / וּמִן מֵה יִקְלוּק אֶלְפֵאָרִי" (תרגום: ירקרק ירקרקון / כבר הירקרק היפה / מהשתילים והצמחים / ומכל מה שבורא הבורא). בית זה ממשיך לדבר על יופיו של כחול העיניים, שרודף אחרי היפיפייה, שאינה מבינה מדוע הוא הולך אחריה, שמא חבה היא לו את חוב האהבה.

צהוב: גוון לא ברור, שהרי כבר הוזכר בשיר הגוון הלבן/הבהיר. אולי הכוונה לנשים שגוון שערן צהוב, היינו, בלונדיניות. אלה מופיעות לקראת סוף השיר. הן מתוארות כמי שעולות ביופיין על הלבנות/הבהירות ועל השחומות/הירוקות (בית לט):

אלצפר חאזו פי אלגמאל תלתין	הבלונדיניות זכו מהיופי בשני שלישים
שלו מן אלביץ אלמלאח קסמין	לקחו מהלבנות היפות שני חלקים
ומן גמאל אלכצר זאד סהמין	ומיפי השחומות עוד שתי מנות
וכל צפרא כדהא מוורד	וכל בלונדינית לחייה סמוקות

על פי בית זה, שלושת הגוונים, לבן, ירוק וצהוב, מציינים נשים יפות, אלא שהצהוב עולה על שני הגוונים האחרים בכמה רמות.

שחור: נשים בעלות גוון שחור, המנוגד לחלוטין לבעלות הגוונים שנדונו לעיל, כושיות – נחשבות לכעורות, כמאמר בית השיר המובא בפי הדוברת הלבנה: "וכל סודא פי אלקביח משחור" (וכל שחורה בכיעור מפורסמת) (בית ז').

7 עמרם, אהרן, **דיואן שירים אשור**, ישראל, 2011, עמ' 407.

8 שם, שם, עמ' 481.

בתי השיר 48 במספר; כל בית מכיל ארבע שורות; לשלוש הראשונות חריזה אחידה, והשורה הרביעית חוזרת עם כל שורה רביעית בשיר. כל שורה כזאת מסתיימת באות ד (דלת).

כמו בשירים רבים שהועתקו במהלך מאות שנים, גם שיר זה אינו נקי משגיאות דפוס. כמו כן, כלולות בו מילים לא ברורות, שרק בעזרת תוכן השיר ניתן לנחש את מקורן.⁹ מאחר שהשיר אינו מנוקד, הרי שיש מקרים שבהם ניתן לקרוא מילה בכמה גרסאות, וההחלטה לגביה מתקבלת על פי ההקשר. בשיר אין הקפדה על פעלים המתייחסים לנשים. לעתים המשורר כותב אותם בלשון זכר כשהכוונה לנקבה, מה שיכול לגרום לבלבול, ולתהייה על מי מדובר בשורה זו או אחרת. לדוגמה: עד בית ה יש הקפדה על צורת הנקבה ברבות: "ואנתין פי אלחאל קמר וזהרה, ואכרתכן עזאר ועברה", ואילו מבית ו כבר רואים את צורת הזכר ברבים, בעת שהכוונה לנקבות: "סואדכם עזרה, חיאתכם ליש" (במקום: "סואדכן עזרה, חיאתכן ליש"). בנוסף, בשל אילוצי משקל וחריזה, לעתים נמצא משפט משובש או מילים משובשות, הפוגמות בהבנת הרעיון.

אבדע בך אדעיך יא רב סידי

א

אתחיל בך אתפלל אליך, הוי אלוהי	אבדע בך אדעיך, יא רב סידי
אבקשך לשמח את לבבי	אסאלך אן תפרח פואדי
תהיה לי עוזר ותתיר את כבלי	ותכון לי מעין ותפך קידי
אתה זה אשר הפנים נשואות אליו,	אנת אלדי תרגא תטלב ותקצד
מתבקש ומעניק	

בית ראשון פותח, כמו ברוב השירים בדיוואן, בפנייה לאל, בבקשה להעניק לו, למשורר, שמחת חיים, סיוע והתרת הכבלים. הכוונה, כנראה, לבקשה מן האל לשחרר את לשונו כדי שיוכל לומר דברי שירה, שהרי בהמשך מציין המשורר מאפיינים מוכרים של האל: הוא זה שהעיניים נשואות אליו, ושממנו מבקשים עזרה, והוא בעל היכולת לתת.

⁹ יש לציין, כי גם בקרב יהודי תימן יש דיאלקטים שונים. במקרים של מילים מוכרות פחות נעזרתי במילון של פיאמנטה, שבו הוא מציין אפשרויות שונות: Piamenta, M. (1990), *A Dictionary of Post-Classical Yemeni Arabic*, Leiden: Brill

ב

שאהדת אנא ארבע צפאת נסואן הייתי עד לארבעה תוארי נשים
אביץ ואכצר אצפר וסודאן לבן, ירוק, צהוב ושחור
יתכאברין גמעה עלא אלאוואן רבות/מתווכחות יחדיו/ביניהן על הגוונים
פי אלעשק ואלחסן ואלחב ואלצד לגבי ההתאהבות, היופי, האהבה והניגוד

בבית השני מציג המשורר את ארבעת סוגי הנשים שהכיר, באמצעות הצבעים: לבן, ירוק, צהוב ושחור, ומציין כי היה עד לדיון בין ארבעתן לגבי ההתאהבות/המשיכה, היופי, האהבה והניגוד; כנראה הכוונה לניגוד לאהבה, הוא השנאה, או שהכוונה לכיעור – הניגוד ליופי, שמופיע רבות בהמשך.

ג

פקאלת אלסודא נחן אצול מנכן אמרה השחורה: אנחנו ביסוד/חלק מכן
אנתין שיאטין למן יראכן אתן שטנים למי שרואה אתכן
אלאתם מווגוד וסאכן האשמה מצויה ושוכנת
פי נאר גהנם לכן יכלד באש גיהנום לכן נשארת [לנצח]

ד

ואנתין פי אלחאל קמר וזהרה אתן עכשיו ירח ו[כוכב] נוגה
ואכרתכן עזאר ועברה וסופכן תוכחה וכיעור¹⁰
ינגח קואכן פי כל סירה כוחכן יכלה בכל מהלך
מא אחד פיכן יזיד יואדד איש אתכן לא עוד יתיידד

ה

ואחנא כמא אלטל ינזל בבכרה אנו כמו הטל היורד עם שחר
מעא אלצלואם פי אלליל גדרה עם החושך בלילה אפל
מא אחנא עלא אלבאל לא בפכרה אין אנו בשכל ולא במחשבה
מא אחד יראנא, כלין ראקד איש לא רואה אותנו, הכול ישנים

בתים ג-ה: את הדיון פותחת השחורה/הכושית. היא מציגה את תכונותיה, לעומת אלה של יתר הסוגים. ראשית מציינת הכושית, כי אף היא חלק בלתי נפרד מכל הנשים. הן (הבהירות) גורמות לרואיהן לחטוא, כמו השטנים, ומובילות את

10 אחת הקללות ששמעתי בילדותי הייתה "עבר בכ" – ומשמעותה, שהאל יעשה אותך מכוער, שלא תוכל ללכת בין בני אדם.

רואיהן לאש הגיהנום; שהרי בתחילה הן נראות יפות כמו ירח ו[הכוכב] נוגה, ובסופן הן מתכערות וראויות לגינוי ותוכחה. עם הזמן יופיין נחלש, הן נובלות ואיש אינו מעוניין בחברתן. בעוד השחורות מדומות לטל היורד עם שחר; עם החושך, בלילה, הן אינן עולות במחשבה. בשעות אלה איש לא רואה אותן, לא בגלל צבען, אלא כי ממילא הכול ישנים.

ו

קאלת אלביצא כלאם פי פיש	אמרה הלבנה/הבהירה: דברים עליי אין כאן
יא לצר ואנתו כאלדבאב באלעיש	הוי שחומות, אתן כמו זבובים בלחם
סואדכם עזרה, חיאתכם ליש	צבען השחור מגונה וחייכם לשם מה
יא גארת אלה מן כל אסוד	אלוהים ישמור מכל שחור

ז

נחנא לייאר אלכץ ושאש מקצור	אנו הטובות במיוחד ואריג כותנה [דק, מיוחד]
פי כל גמעה לאלפרח מנשור	בכל שבוע לשמחות פרוש
וכל סודא פי אלקביח משהור	וכל שחורה בכיעור מפורסמת
מא פי אלשמאל אלא דבל מעקוד	אין בשמאל/בצפון רק פתיל קשור/מסובך

בתים ו-ז: הלבנה/הבהירה עונה לדוברת הכושית, אך למעשה פונה לשחומה, ומתייחסת אליה כאל כושית, ובכך כוללת את שני סוגי הנשים הכהות. בתחילה היא מציינת שכל הדברים שנאמרו עליה אין בהם טעם. ואז מתחילה להעליב את הכהות בשל צבען. היא מדמה את צבען הכהה לזבוב על לחם (זבוב שחור על לחם בהיר), צבען השחור מגונה ואין טעם לחייהן. אז היא פונה לאל שיעזור לה כנגד כל שחור. לעומת זאת, הן, הלבנות, מיוחדות כמו בד עדין הנלבש בכל שבוע, בעוד כל שחורה כיעורה גלוי לעין.

ח

קאלת אלכצרה וכס תמארי	אמרה השחומה: כמה את מסכסכת/מתנצחת
מא תמר אלרטב כצארי	אין תמר לח ירוק
יא ביץ רוחו ואתבכו קומארי	הוי לבנות/בהירות, לכו ובכו לירחי
נחנא כמא עָרף אלזבאד ואלקנד	אנו כריח החמאה וגבישי הסוכר

נחנא זביב אלצ'ר ועאצמי עאל אנו צימוקים ירוקים ו"עאצמי"¹¹ נעלה
 וטעמנא חאלי עסל וסלסל וטעמנו מתוק [כ]דבש ו[כ]מים זכים
 ומן עשק פינא בדל מן אלמאל מי שיתאהב בנו זו השקעה כספית
 ומן יפארקנא יבאת נאהד ומי שייפרד מאתנו יישאר להיאנח

בתים ח-ט: השחומה עונה: כמה את מסכסכת/מתנצחת, הרי אין תמר לח ירוק (צבעו בדרך כלל צהוב-דבש). היא מפנה את הבהירות ללכת ולבכות מול הירח, כי הן, השחומות, משולות לחמאה וגבישי סוכר, מאכלים בעלי ערך, וממשיכה: אנחנו צימוקים ירוקים (הצימוק ה"עדני" צבעו ירוק והוא מתוק מאוד) ו"עאצמי" – סוג נוסף של צימוקים מובחרים, נעלים. טעמנו מתוק, כדבש וכמים צוננים. כך שמי שמתאהב בנו, משול למי שהשקיע כספים, ומי שנפרד מאתנו יסבול וייאנח.

י

פקאלת אלביצ'א טלע ביאצי אמרה הלבנה/הבהירה: לובני עלה/זרח
 וכל אביץ עאל הו מתל פצי וכל לבן נעלה הוא כמו [מתכת] הכסף
 וחכמנא פי אלעאשקין מאצי ותבונתנו/ושליטתנו באוהבים עוברת
 וסיפנא משטוב, וגארד אלחד וחרבנו קהה ובלתי נשלפת¹²

יא

מן חבנא יבדל חרוף חומרין מאהבתנו יעניק/יקדיש אותיות אדומות
 נסאמר אלזהרה ובדר שעבאן נבלה עם [כוכב] נוגה וירח [חודש] שעבאן
 אלביץ (אלמלאח) הם לאלפרח הלבנות (היפות) הן לשמחה ולהנאה
 ואלתפנאן
 מן עאנק אלביץ אלמלאח יסעד מי שיחבוק את הלבנות היפות יהיה מאושר

11 "עאצמי" – סוג של צימוקים שנחשב לאחד הטובים והטעימים, ובדרך כלל מזכירים אותו עם אלראזקי. שמו "עאצמי", כנראה מאחר שהוא גדל באזור צנעא הבירה ("עאצמת אלימן").

12 על פי פירושו של פיאמנטה ל"סיפנא גארד אלחד" (the edge of our sword is unsheathed)

Piamenta, M. (1990), *A Dictionary of Post-Classical Yemeni Arabic*, Leiden: Brill.
 שורש, جرد להלן: פיאמנטה, מילון.

בתים י-יא: הבהירה/הלבנה אינה עוברת בשתיקה על דברי השחומה, וממשיכה לשבח את הלבנות. הלבן נחשב לנעלה, הוא מדומה למתכת היקרה – כסף. הגברים מתאהבים בהן, כותבים להן/עליהן, מבליס אתן לאור הירח (השחורות אינן נראות בלילה). הן מקור לשמחה ולהנאה, וכל מי שנהנה מחברתן חש מאושר. דברים דומים אומר אהרון עמרם בשירו "יא ולד יא חאלי"¹³ (הוי העלם הוי היפה) על העלמה הלבנה: "יא בנת יא אלביצ'א / ויא דקיקה / חזרת עיונש / תבעיד אלשקיקה" (הוי העלמה הלבנה / הוי דקת הגזרה / מבט עיניך / מרחיק כל כאב).

יב

הדא מא גרא בינהן ואנא אסמע	זה מה שקרה ביניהן ואני שומע
האים מכאני מא ערפת אגזע	מודאג במקומי לא ידעתי איך ללכת
ואלצר יגוב לה ודאך יבדע	ירוק (ושחומה) עונה לו והוא מתחיל
פקלת נסעא בינהם עלא סד	אמרתי: נלך ביניהן להשלים

יג

פקלת איש אלכבר יא דא אלגואני	אמרתי: מה הסיפור, הוי יפיפיות
כס לי אסמע ואנא מכאני	כמה זמן אני מאזין ואני במקומי
אפהם ביות אלשער ואלמעאני	מבין את בתי השיר והמשמעויות
ומא יגיב אלקביח ואלצד	ומה משיב המכוער והמנוגד

בתים יב-יג: בבתים אלה הדובר הוא אותו הצופה, שהיה עד להתנצחות בין הנשים. הוא עדיין מרותק מדבריהן, ואינו מסוגל לעזוב את המקום. הוא מביע את דאגתו בשל הוויכוח ביניהן, ומוצא את עצמו מציע להשלים ביניהן. הוא פונה אליהן, הבהירות והכהות, בכינוי "יפיפיות", ומבהיר להן שהוא מבין את שירתן ואת ההתנצחות ביניהן לטוב ולרע.

יד

קאלו נעם ואלאן צאר חכמך	אמרו: כן ועכשיו יהיה על פי משפטך
ואחכי לנא באלצדק איש אסמך	אמור/ספר לנו את האמת מה שמך
אנת אלדי פי אלשער עלמך	אתה זה בעל הידע בשירה
עלא אלגואני דאימך תהדהד	את הנשים היפות אתה תמיד מרגיע

בבית יד: הנשים מתוודעות אל האיש הנדון, מחמיאות לו על ידיעותיו ועל הבנתו בשירה וביחסי אנוש, בעיקר בין הנשים, ומבקשות ממנו להציג את עצמו בשמו ולומר את האמת, מה דעתו על הנשים היפיפיות.

טו

פקלת דא הו אלרחיק ברסמה	אמרתי : זה הוא יין-שיכר/יין משובח הידוע בטקסו
עזיז פי קומה וסיד נאסה	יקר בקרב עמו ואדון לאנשיו
וכל עאשק קד שרב בבאסה	וכל מאוהב כבר שתה כשרע לו
ואנתם כדו דלחין מא תווגד	ואתם קחו עכשיו מה שתאהבו/ שתרצו

בית טו: האיש עונה, אך לא לשאלה המקורית של הנשים. הוא מדבר על המשקה האלכוהולי – יין שיכר, המשמח לבב אנוש, שאותו שותה כל מי שמתאהב וסובל מאהבתו, ומציע לנשים לקחת מדבריו את הנראה להן.

טז

קאלו רצינא פיך תחכם באלאנצאף	אמרו : רצינו אותך שתשפוט בצדק
ולא תגאלט ביננא באלאוצאף	ואל תטעה בינינו בתיאורים
ולא תכאהי ¹⁴ [תבאהי?] יפקדוך עראף	אל תתייחר [?] יאבדו אותך כמומחה
ולא תעלק כאטרק אלא אחד	ואל תיתן את מחשבתך על מישהו [מסוים]

בית טז: הנשים פנו אליו, בהיותו מומחה בעניינים כגון אלה, להיות השופט ביניהן, ומבקשות ממנו לשפוט בצדק, לא לעשות אֵיפָה וְאֵיפָה, לא להתייחר, ולא לטעות.

יז

פקלת יא ביץ אל גמאל פיכם	אמרתי : הוי לבנות/בהירות היופי בכך
וכל אביץ מרגעה אליכם	וכל לבן חוזר אליכן
וכל עאשק קד בכא עליכם	וכל מאוהב כבר בכה עליכן
ואלנור פי אלביץ אלמלאח עאמד	והאור בלבנות היפות יציב

14 "תכאהי" – מילה לא ברורה, ייתכן שיש כאן שגיאת דפוס/מעתיק וצריכה להיות במקום כ, ואז לקרוא את זה "תבאהי" מהמילה باهي, שמשמעותה להתפאר, להתייחר.

יח

אנתו שמוע אלדאן, פי אלמסאמר
כאלדור מחגובאת פי אלמנאצר
מן חבכם יא ביץ יבאת סאהר
מא אתאס קלבה לו כאן גלמד

אתן נרות ה"דאן"¹⁵ בבילויים
כמו בתים מוסתרות בנופים
מי שאוהב אתכן, הוי לבנות, נשאר ער
מה יתייאש לבו גם אם היה חזק כצור

בתים יז-יח: האיש מתחיל מיד את הדיון, ופותח בלבנות הבהירות. הוא פונה אליהן ומציין את היופי שבהן. הגברים מתאהבים בהן, בשל האור הקורן מהן והיופי היציב בפניהן. הוא מדמה אותן לנרות במקומות הבילוי, ולבתים המוסתרים בנופים. האוהבים אותן נשארים ערים בגלן, ואין מי שלבו יישאר חזק כשהוא מאוהב בהן.

יט

קאלת גמאלי פי אלמלאח שהרה
כאלשמע לה בהגה בכל סמרה
ואלכצר פי אלמחצר כאלליל גדרה
אסוד ולא יגלא באלליל אסוד

אמרה: יופיי ביפות מפורסם
כמו נרות שלהן הדר בכל בילוי [לילי]
והירוקות/השחומות במקום המפגש
כמו לילה אפל
שחור ולא נראה בלילה שחור

בית יט: ייתכן שכאן הדוברת היא הבהירה, שזכתה ראשונה לשבחים. היא מהללת את עצמה וכמו הדובר לפנייה היא מדמה את עצמה לנרות המאירים בכל בילוי. היא מגנה את השחומות, שאינן נראות בלילה בשל גון עורן.

כ

גווב אליה אכצר וקאל שריתאן
נחנא חבאק אכצר בכל בסתאן
פי אלגנה אלכצרא נשל אלואן
ומן עשקנא מא ידוק מרקד

השיבה לו השחומה ואמרה: הקנייה¹⁶
אנו ריחן (حَبَق) ירוק בכל גן
בגינה הירוקה נהווה (מילולית):
ניקח) גוונים
ומי שהתאהב בנו לא מסוגל לישון

15 "דאן" הוא סוג של שיר (לפי פיאמנטה – kind of song). פיאמנטה, מילון, שורש חון.
16 על פי פיאמנטה, יש כאן שיבוש וצריך להיות "שריאן", שמשמעותו קנייה/לקנות. פיאמנטה, מילון, שורש شري. נראה שהשיבוש הוא בשל ההתאמה לחריזה בבית זה.

כא

נחנא אלמטר נסקי גמיע אלאשגאר	אנו הגשם משקים את כל העצים
וכל ואדי די פיה אתמאר	וכל נחל שיש בו יבול
ואלביץ שלו מן ביאץ אלאתמאר	הלבנות/הבהירות לקחו מלובן היבול
סוא סוא פי חול תחת מצמד	רוע בערמומית מתחת לַצְנֶפֶה

בתים כ-כא: מי שמגיבה לדברי הפתיחה של האיש היא השחומה, שכנראה נעלבה מדבריו, ששיבחו את הבהירות. השחומה מציגה את עצמה כמו פרח ריחן בכל גן, ומי שמתאהב בהן סובל מנדודי שינה. הן כמו גשם לעצים, המשקה ומצמיח יבול, בעוד הבהירות אינן אלא הרוע בכל מקום.

כב

פקאלת אלביצא כלאמך אעווג	אמרה: הלבנה דבריך עקומים
נחנא קומאש אלסרתי וברוג	אנו אריג חזק ומקושט
ואנתם תיאב אלקטן שער ומדבג	ואתן בגד כותנה [מ]שער ומכוער ¹⁷
ומקרמה סודא דראעהא ¹⁸ יד	ומטפחת ראש שחורה אמה מידתה

כג

נחנא אלקמר ואלשמס חין תטלע	אנו הירח והשמש כשהיא זורחת
אלביץ זאד נורהם תשעשע	הלבנות אורן עוד מתפזר
וכל כצרא פי אלסואד תפגע	וכל שחומה בחושך מבהילה
מתל אלגראב פי אלמטר יטרד	כמו העורב בגשם יגורש

בתים כב-כג: הבהירה אינה עוברת בשתיקה, במיוחד על המשפט האחרון של הבית הקודם, הרואה בה פגע רע. היא מגנה את השחומה על דבריה הקלוקלים. ואז היא מתחילה לשבח את מי שכמותה – אנחנו כמו אריג משובח, בעוד אתן בד כותנה פשוט, ומטפחת ראש שחורה וקטנה. אנחנו כמו הירח והשמש העולה, צבענו כמו אור מתפזר, בעוד השחומה בחושך מבהילה כעורב (צבעו שחור).

17 מדבג – משמעותו גם "מקושט", אולם כדי ליצור ניגוד לשורה הקודמת נבחרה המשמעות "מכוער".

18 ד'ראע – אמה, מידת אורך, אורכה שונה במדינות ערב למיניהן, ונע בין 50 ס"מ ל-75 ס"מ.

כד

פקאלת אלכצרא גמאלי אלצר
זבאד פי אלקפלה ומסך אדפר
נחנא כחל לאלעין ליס ישהר
נברי גמיע אלעין מן קבל תרמד

אמרה : השחומה יופיי רענן
בושם בקופסה¹⁹ ומוסק (בושם) מפין ריח
אנו פוך לעיניים לא נפוץ (נדיר)
מנקים את כל העין לפני שתחלה
[בדלקת עיניים]

כה

נחנא כמא אלחנא יעוד צפרה
מע אלכצארי ואלביאץ עזרה
פי אלסאע מא יקבל אלא חמארה
מתל אלפרנגי לאבס אלמזנד

אנו כמו החינה שהופך לצהוב/חיוור
עם הירקרק והלובן מגונה
לעתים לא מקבל אלא אדמומיות
כמו מערבי שלובש בגד צר

בתים כד-כה : השחומה משיבה : יופיי רענן ומפיץ ריח כמו הבשמים, אנחנו כמו פוך לעין השומר על בריאותה, וכמו "חינה" שהופך לצהוב, בעוד אצל הלבנות הוא גורם לאדמומיות, כמו מערבי הלבוש בבגד צר.

כו

פקאלת אלביצא וכס תעאשי
נחנא קלוב אלכאדי אלחופאשי
ואלכצר פיהם לון לאל מואשי
מתל אלבהאים פי אלצבול תשתד

אמרה : הלבנה/הבהירה כמה תבלה
[את הערב]
אנו לבבות "אלכאדיי"²⁰ אלחופאשי²¹
ולשחומות יש גוון של מקנה (צאן ובקר)
כמו בהמות באורות היוצאות לדרך

כז

נחנא שביה אלפל פי אלבסאתין
ומרגאן ולולו מכסב אלסלאטין
ואנתם כמא אלבארות לאלשיאטין
ואנא כמא אלפצה קרוש תעתד

אנו כמו יסמין בגנים
אלמוגים ופנינים קניין השליטים
ואתם כמו אבק שריפה לשטנים
ואני כמו כסף מטבעות נמנות/נספרות

19 קפלה – גם סוג של עץ, או מה שיבש בעץ. מתוך מילונים ערביים (ראה, אינטרנט: الباحث العربي, <http://www.baheth.info/all.jsp?term=قفلة>).

20 אלכאדי – שמן עץ הפנדנוס, שריחו נישא למרחוק. נשות תימן היו מתבשמות בו.

21 חופאש – נפה וכפר גדול ממערב לצנעא – מרכז תימן. גברא, משה, **אנציקלופדיה לקהילות היהודיות בתימן**, בני ברק, הוצ' המכון לחקר חכמי תימן, תשס"ה, עמ' 210.

בתים כו-כז : הלבנה אינה נשאר חייבת. היא מבליטה את תכונותיה היפות, ממשילה את עצמה לסוגי פרחים ריחניים ("כאדי" ויסמין), לאבנים טובות (אלמוגים ופנינים) המצויות בחזקת השליטים, ולמטבעות כסף המסמלים את העושר; בעוד השחומות נמשלות לבהמות, הן בצבען הן בתכונותיהן, ול"בארות" – אבק שרפה, בשביל השטנים.

כח

אמרה הירוקה/השחומה: יש לנו סימנים	פקאלת אלכצרא לנא עלאמת
בכל ירוקה/שחומה יש לנו אותות/סימנים	פי כל כצרה לנא אמארת
אנו תרופה לגב ולחום וכל אחד על דברים אלה יעיד	נחנא דוא לאלצהר ואלחראראת וכל ואחד פי דא אלכלאם ישעד

כט

לכל מחלה יש באהבתנו מרפא מי שחובק את השחומה קם רווי וחובק הלבנה/הבהירה קם מחוסר-כול כמו זה הכבול במשך שנה	לכל עלה חבנא ידאוי מן עאנק אלכצרא יקום ראוי ועאנק אלביצא יקום כאוי מתל אלדי קד לה סנה מקיד
---	--

בתים כח-כט: השחומה משיבה בתורה לבהירה. מציינת את אהבתן, שהיא בעלת הקסם לרפא מחלות כגון כאב גב וחום (חראראת). מי שחובק אותה מתמלא נחת, ואילו החובק את הבהירה נשאר חסר כול, עם תחושה של מי שכבול זמן רב.

ל

אמרה הלבנה/הבהירה: צמצמי את דבריך (מילולית: הקטיני את לשונך) אל תשוויצי, הכירי את מקומך באשר לי הריני לבנה/בהירה על חרפתך מה תאמרי, הוי יצור מושחר	פקאלת אלביצא אסגרי לסאנד לא תפשרי כוני אערפי מכאנד אמא אנא ביצא עלא הואנד מא שא תקולי יא כלק מסוד
--	---

לא

אלביץ יא כצרא להם מעאני
הלבנות/הבהירות, הוי שחומה, יש
להן משמעויות
חאזו תלת ארבע פי אלגואני
השיגו שלושה רבעים בנשים היפות
אתן חמר ואנו כמו ספלי חרסינה
מסכוב פיהא צאפי אלמברד
מזוג בהם [המים] הזכיס המצוננים

בתים ל-לא: בתשובה לשחומה מצווה הלבנה על יריבתה לדבר פחות, להפסיק להתגאות ולהכיר במעמדה הנמוך; צבעה הכהה הוא חרפה למראה, בעוד הלבנה מעלה על נס את יופייה שלה. היא משווה את השחומות לכלי העשוי חמר ואת הבהירות לספלי חרסינה.

לב

פקאלת אלכצרא למה תפשרי
אמרה השחומה: למה זה את משויצה
ופי כלאמך ואלנבי כדבתי
ובדבריד, בשם הנביא, את משקרת
פי אלשמס לו נכרג אנא ואנתי
בשמש אם נצא אני ואת
לא תרגעי כאלסכמאן ואזיד
את תחזרי כמו שחור/פיח ויותר

לג

ואלכצר חאזו אלפן ואלרשאקה
השחומות השיגו את החן ודקות-הגו
ואלעז ואלנאמוס ואלחמאקה
הגדולה, היושרה והפקחות
נחנא חריר אלכצר בכל טאקה
אנו משי ירוק בכל חלון
והלבנות חוט לבן בסריגה נפרדת

לד

ואלכצר חאזו גאית אלמלאחה
השחומות השיגו את רוב היופי
ואלעז ואלנאמוס ואלסמאחה
הגדולה, היושרה ורוחב הלב
לאלעאשק אלמדנף סלא וראחה
למאוהב החלוש (مُتْنِف) [הן] נחמה ונחת
והם דוא לאלעאשקין סרמד
והן תרופה לאוהבים תמיד

לה

אלכצר כל אלכצר יעוד פיהם
השחומות כל ירוק/רענן חוזר בהן
ומן יחב אלכצר מא נסיהם
הן הירוק שבעולם למי שאוהבן
הם כצרת אלדניא למן הואהם
ועיש סאלי מא בדא ינכד

בתים לב-לה: הדוברת היא השחומה. היא חוזרת, לעתים, על אותם הדברים במילים אחרות, ולעתים אף באותן המילים, כמו "ואלכצר חאזו" ו-"ואלעז ואלנאמוס" (בתים לג-לד). לאורך ארבעת הבתים הנ"ל משבחת השחומה את עצמה ומגנה את הבהירה. היא רואה בדברי הבהירה רהב חסר בסיס, שהרי בהיחשפות לשמש היא סובלת, ומקבלת צבע נוראי (שחור, סכמאן). השחומות חינניות ודקות גו, משולות למשי ירוק בכל חלון, ואילו הבהירות חוט לבן בחלון, כמו משוך מתוך אריג סרוג. השחומות הן בעלות יופי, יושרה ורוחב לב, והן תרופה נצחית לאוהבים, צבען רענן, והן מסבות נחת למי שאוהבן. הדגשת הצבע הירוק אינה מקרית. הירוק נחשב לצבע הטבע, והוא גם הצבע של גן העדן [באסלאם] המובטח לישרים ההולכים בדרך הנכונה, הדרך שהותוותה על ידי האל.

לו

פקאמת אלכצרא וקאלת אכטית	קמה השחומה ואמרה : טעית
למא כדא תחכם ומא תקצית	למה כך אתה שופט ולא חקרת
יהון סלא ראחה ומא תנסית	בוז לשעשוע של נחת ומה ששכחת
מא תדכר איאם אלצבא ותעהד	לא זכרת את ימי הנעורים
	וההתחייבות

בית לו: מפתיע שבית זה מתחיל במשפט "פקאמת אלכצרא וקאלת אכטית", שהרי בבתים הקודמים היא הייתה הדוברת. אלא, שמכאן מופנים הדברים ישירות לשופט, בהדגישה: "טעית, מדוע אתה שופט כך ולא חקרת...". היא מאשימה אותו בשכחה ובהתנכרות אליה.

לו

עלמתך אלעסקה נסית ודי	לימדתיך את האהבה ושכחתי את רצוני
גדו עליך אהיף וכנת עהדי	בא אליך דק הגו כשהיית [בת] בריתי
אלכצר ואביץ עאשרוך בעדי	שחום ובהיר התרועעו אתך אחריי
עליך תנכר צחבתי ותגחד	עליך להכחיש את חברותי ולהתנכר

בית לז: אף כי כאן יש בלבול בין המינים (זכר ונקבה), נראה שהדובר הוא זה המעורב בשיר, שבא לשפוט מי היפה בין ארבעת סוגי הנשים (שהרי בבית הבא

"פקאלת" זו לשון נקבה). הוא מאשים את השחומה בכך שאינה נאמנה לו, שהיא מתרועעת עם אחרים, ומבקש ממנה להתנכר אליו ולהכחיש את החברות ביניהם.

לח

פקאלת חאשא אללה מא נסיתך	אמרה : חלילה מהאל, לא שכחתיך
ואנת יא אצפר קבלה הויתך	ואתה הוי צהוב/בלונד אהבתיך לפניו
וקד שרבת אלכאס פי וסט ביתך	וכבר שתיתי את הכוס בתוך ביתך
כד אלאשארה פי אלכלאס ואזהד	קח את הסימן בדברים ופרוש

הדוברת, שעדיין לא ברור מי היא, מתנצלת ואומרת: חלילה לי, לא שכחתיך, אתה בעל הגוון הצהוב, אהבתיך לפניו. היא מודה שהייתה אצלו בבית ושם שתתה אתו, ומבקשת ממנו להבין את הרמזים בדבריה ולפרוש.

לט

אלצפר חאזו פי אלגמאל תלתין	הצהובות/הבלונדיניות זכו מהיופי
	[בשני שלישים]
שלו מן אלביץ אלמלאח קסמין	לקחו מהלבנות היפות שני חלקים
ומן גמאל אלכצר זאד סהמין	ומיפי השחומות עוד שתי מנות
וכל צפרא כדהא מוורד	וכל בלונדינית לחייה סמוקות

מ

אלצפר ענד אצפר וליס אצפר	הבלונדיניות אצל הצהוב/הבלונד
	ולימון צהוב
וכל אצפר פי אלצפאת אפכר	וכל בלונד בתכונות מפואר יותר
שלו מן אלביץ ולון אלכצר	לקחו מהלבן והגוון [ה]ירוק
ואלצפר אליהם כל עאד ירתד	והבלונדיניות אליהן כל מי שרגיל
	נסוג וחוזר בו

בתים לט-מ: בשני הבתים הנ"ל מופע הגוון הרביעי – הצהוב – של הנשים. הדובר מציין שיופיין של הנשים בגוון הזה עולה פי שניים על זה של הבהירות ושל השחומות. הוא מדגיש את לחייהן הסמוקות (שלא ניתן לראות כמותן אצל השחומות), ואת היתרון ביופיין, גוון המחזיר כל אחד אל חיקן.

מא

הדא כלאמי די חכמת יא אהיף
חכם אלסיאסה ליס הו בתצניף
עלא גמיע אלכרד אלמואציף
וחכם אבו פראק ליס ינקד

זה דברי ששפטתי הוי דק הגו
פסק דין השלטון אינו בחיבור [כתוב]
על כל הבתולות (خرید ج. خرد) המתוארות
ופסק דינו של אבו פראק לא יבוקר

מב

מא עאד בהא חגה ולא כטייה
וקד חכמנא אלחק באלסוייה
מא עאד בקא בינכם דעייה
שא אעלם ושא אטבע כטי אלמסווד

אין בה עוד הוכחה/ראיה ולא טעות
כבר שפטנו בצדק ובשוויון
לא נשאר ביניכן/לכן טענה
אלמד ואדפיס את דברי בכתב

בתים מא-מב: ועתה שוב מדבר האיש, שכאן מתוודעים לשמו, אבו פראק, המעיד, כי משפטו הוא על פי הצדק, ואין מקום כאן לביקורת, כי המשפט נעשה ללא משוא פנים ואת כל הדברים הוא יעלה על הכתב.

מג

קאלו רצינא ואלנבי בצלחך
בחק עישך יא הו ומלחך

אמרו: רצינו, בשם הנביא, בטובתך
בזכות לחמך, הוי ההוא, ומלחך
(המלח שלך)

לא תכרג אלא מתאזב ותצחק
חתא תעאהדנא כדא ותפקד

אל תצא אלא כשאתה שופע [נחת
רוח] וצוחק
עד שתבטיח לנו כך ותבוא

בית מג: תגובת הנשים, כולן, לדבריו. הן מחזקות את ידיו ומבקשות ממנו לבוא שוב.

מד

וקלת כיף אכרג ואנא בלא רוח
ואלעקל דאהב ואלפואד מגרוח
מא בינכם צאר אלגמיע מטרוח
רדו פואדי ואפעאלה מקצוד

אמרתי: איך אצא ואני בלא נפש
כשהשכל הולך והלב פצוע
מה שקרה ביניכן מונח בפני הכול
השיבו את לבי ומעשיו בעלי משמעות

בית מד: תשובתו של הדובר, אבו פראק, מתייחסת לסבלו וללבו הפצוע, בשל מה שקורה בין הנשים, הגלוי לכול.

מה

קאלו ומא קצדך ומא מראדך
מה הו אלדי של פואדך
חתא מדחת אלצפר פי ודאדך
לא של עקלך ענדהם מכלד

אמרו : מה כוונתך ומה רצונך
מה זה שלקח את לבך
עד כי שיבחת את הבלונדיניות
באהבתך
אם לקח את לבך, הרי שאצלם הוא
תמיד

בית מה : הנשים תוהות מה גרם לו לסבול, ושואלות מי את לבבו לקח, עד שגרם לו לשבח את הבלונדיניות. אם כן, לבו מצוי אצלן.

מו

פקלת כלונא מן אלתקבאח
ואנתם גמיע ענדי חיאית אלארואח
לא תגררון אלקלב בעד אלאצלאח
ואנא עלא חכם אלופא מקלד

אמרתני : הניחו לנו מהדיבורים
ואתם כולכם אצלי כחיי הנפש
אל תפצעו את הלב אחרי התיקון
ואני על ביצוע משפט צדק אמון

מז

חמאכם אללה ואלשריף חאתם
ואלשיך צנדל צאחב אל אלמכארם
ואלשאדלי סלטאנהא וחאכם
מן כל חאסד לאלגמאל יחסד

ישמורכם האל והשריף חאתם
והשיחי' צנדל בעל החסדים
ואלשאד'לי השליט בה ומושל
מכל קנאי ל[בעל] היופי מקנא

מח

ואסתגפר אללה אלדי הדאני
ופי גמיע אלוצע קד נהאני
חאשיה יאכדני עלי לסאני
ולא עלא קלבי במא תעמד : תם

אבקש סליחה מהאל שהדריכני
בכל מצב כבר אסר עלי
מחשש שאטעה בלשוני
ולא [אומר] מה שלבי נצטווה.

בתים מו-מח : ה"שופט" משיב, כי הוא אמון לומר את האמת וכך עשה. הוא מבקש לחדול מדיבורים כדי שלא יפגעו בלבו. הוא מבקש מהאל ומעוד כמה אישים – השריף חאתם, השיחי' צנדל, אלשאד'לי ועוד – לשמור עליהן מכל קנאי המקנא ביופיין. הוא מסיים בבקשת סליחה מהאל, זה שהדריכהו, אם טעה בלשונו ולא אמר את מה שנצטווה.

לסיכום

השיר בנוי בצורה מיוחדת, מעין מחזה, בו מיוצגות ארבע נשים המתווכחות ביניהן מי מהן יפה, טובה ורצויה. כל זה בנוכחותו של גבר, שבשלב מסוים מתערב, פונה אל היפיפיות (דיא אלגואני), מציין שהוא נכח במהלך הוויכוח ושמע את הדברים שאמרו זו על זו. כשהן שומעות את דבריו הן ממנות אותו להיות השופט, שישפוט בצדק וללא משוא פנים, מי היפה ביניהן. הוא מיד מתחיל בשבחים ללבנה, אך הירוקה/השחומה מיד מתערבת ומפארת את בנות מינה, וכך שוב מתחיל הוויכוח, כאשר הלבנה עונה לה, משבחת את חברותיה הלבנות ומגנה את השחומות. הוויכוח ממשיך ביניהן. עד כי בשלב מסוים מאשימה השחומה את האיש השופט ביניהן (בית ל"ו) בשיפוט לא הוגן. הוויכוח מגיע לסופו כאשר "השופט" מעלה על נס את יופיין של הצהובות/הבלונדיניות. כששאר הנשים שואלות (בית מ"ה) מדוע החליט שהצהובות הן היפות ביותר, הוא קוטע את הוויכוח ואומר (בית מ"ו): "ואנתם גמיע ענדי היאת אלארואח" (אתן כולכן אצלי חיי הנפש). כל הנשים בסופו של דבר הן העיקר, הנפש, אצלו, ובכך הוא מייצג את הגברים.

שיר זה שכתב משורר אלמוני, הנזכר בשיר בשם אבו פראק, מציג את הנשים על פי גון גופן ותרומתן למין הגברי. אין בשירו התייחסות ליופי המתבטא באיברי גוף מיוחדים, (שהם תדיר מכוסים מכף רגל ועד ראש), אין תיאור של מבנה פנים, צבע עיניים, מבנה גוף, לבוש. אין התייחסות למצבן הכלכלי, לרצונותיהן, להעדפותיהן וכדומה, גם לא לאישיותן ולהיותן המין הנשי המביא לעולם את הדור הבא. אין הן אלא אובייקטים הקיימים לצורכי הגברים; לגרום להם נחת רוח, לשעשע אותם, להאיר את דרכם ולהיות מוכנות לשירותם. הן צריכות להיות יפות, ולהביא את הגבר לידי התאהבות. אם הן כעורות הן אינן רצויות; רק היפות תופסות מקום בלב הגברים, ומכאן הוויכוח ביניהן מי מהן אלה היכולות לגרום נחת לגברים, לשמח אותם, להיות בשבילם כמו יין המשמח לבב אנוש, מרפא למי שחולה, ומקור גאווה למי שמתאהב בהן. הן, על פי השיר, אמורות להיות יפות מטבען, מעצם בריאתן; ואם הן נזקקות לתוספת יהיו אלה רק הפוך, החינה והריח הטוב הנודף מהן, המיוצג כאן בכמה מיני בשמים הנזכרים בשיר.

כבורר, מחליט המשורר שהלבנות הן יפות ביותר, גם השחומות, אולם פחות; הוא מעלה על נס את הצהובות, בעלות הלחיים הסמוקות, שעולות על כל השאר. על השחורות הוא ממעיט לדבר, והן מושמצות בעיקר על ידי עמיתותיהן הבהירות. הלבנות משולות לנרות המאירים, לשמש, לירח ולכוכב נוגה – כולם מקור לאור. השחומות משולות לגן ירוק, לגשם המשקה את העצים, לצמח רענן, לפרחי ריחן ויסמין, לאלמוגים ולפנינים, ולכסף – מתכת לבנה ויקרה.

השחומות מתפארות בדקות הגו, ביושרה, ברוחב הלב ובפיקחות. השחורות הנחשבות למכוערות, צבען כצבע הלילה, אף הן חלק מן הנשים, ולפי דבריהן אין הן מביאות את הגברים לידי חטא, ולגבי היופי, טוענות הן שהוא אינו נשאר לעולם, גם היפות מתכערות בשלב מסוים בחייהן. אולם בסופו של דבר, כאמור, כל הנשים יקרות לגברים ולא משנה מה צבען.

99

99

מורה דרך

הוראת

הערבית

והאסלאם

יחידה להוראת הסיפור
البرنيطة / عليّ سام

עלי סאלם: האיש, הסופר ולוחם השלום

פרופ' גבריאל מ' רוזנבאום¹

בספטמבר 2015, בגיל 79, הלך לעולמו עלי סאלם, מחזאי, סאטיריקן, לוחם למען השלום, אדם גדול (בממדיו ובאישיותו) ובעל קול רועם וחוצב להבות. חודשיים לפני כן, בפגישתנו האחרונה בקהיר, אמר לי בעליצות האופיינית: "יש לי מחלה חמישה כוכבים – עברתי ניתוח בכליות ויש לי סרטן". הוא לא התכוון לתת לסרטן עלוב אחד לנצח אותו. אבל אפילו עלי סאלם לא יכול היה לאויב הזה.

את עלי סאלם פגשתי לראשונה ב-1994, בעת מסעו החלוצי לישראל. הוא היה אז מחזאי ידוע במצרים. בקרב המבקרים והקהל המתעניין בתיאטרון הוא היה ידוע כמחזאי הכותב קומדיות ומחזות חברתיים, המשלבים פנטזיה וריאליזם, מרירות וצחוק, וביקורת נוקבת על תופעות שליליות בחברה ובקרב בני האדם.

עלי סאלם הגיע לישראל במכוניתו הפרטית, והוא המצרי הראשון ובינתיים גם האחרון שעשה את זה. מכיוון שידע שאשתו ובנותיו לא יתמכו בנסיעה כזאת, יצא מהבית בלי לומר להן דבר ובלי לקחת ציוד לנסיעה. את הפריטים הדרושים לנסיעה ממושכת קנה בדרך, והתקשר לביתו רק כאשר הגיע לסיני, רחוק מכדי שיהיה אפשר למנוע ממנו לנסוע. פרט לאנשי ביטחון וביקורת גבולות וכמה אנשים מזדמנים בדרך, פרופ' ששון סומך מאוניברסיטת תל אביב ואני היינו הישראלים הראשונים שאותם פגש בארץ. בבוקר הראשון שלו בארץ נסענו לפגוש אותו בנתניה. מדוע נתניה? המחזאי המצרי התכוון להגיע לתל אביב, אבל מכיוון שלא הכיר את שמות היציאות מהכביש מצא את עצמו בנתניה.

הלכנו לשבת בבית קפה. לבשתי חולצה בלבד, והיה לי קר. עלי סאלם חד-העין – במשך השנים למדתי להכיר ולהעריך את עינו החדה – הבחין בכך, והניח את

1 גבריאל מ' רוזנבאום הוא פרופסור אמריטוס בחוג לשפה וספרות ערבית באוניברסיטה העברית בירושלים, מנהל המרכז האקדמי הישראלי בקהיר, ועמית אורח בוולפסון קולג' באוניברסיטת קיימברידג' (אנגליה).

מעיל הגיינס שלו על כתפיי. הרגע החמים הזה היה תחילתה של ידידות שנמשכה מאז ועד מותו.

השיחה התנהלה בערבית מצרית, ולאחר שהרגשתי שהאווירה נוחה ואינטימית, העזתי לבקש ממנו רשות לתרגם לעברית את מחזהו "קומדיית אדיפוס", שאותו לימדתי אז באוניברסיטה העברית. עלי הסכים מיד. ליתר ביטחון, ביקשתי ממנו הסכמה בכתב. הוא נעץ בי מבט בוחן כליות ולב, שלמדתי להכירו במשך הזמן, ואמר: "אם אני מסכים בעל-פה, אתה לא צריך הסכמה בכתב". ארבע שנים מאוחר יותר יצא התרגום לאור, ועלי סאלם שמח לראות את מחזהו המודפס בעברית.

הצעתי לעלי להתארח בשיעורים שלי באוניברסיטה העברית. הוא שאל מתי אני מלמד, ואמרתי לו. הוא הודיע לי שיבוא, ורשם לעצמו את היום והשעה. לא סיפרתי לתלמידים ולא אמרתי דבר לאף אחד באוניברסיטה. לא הייתי בטוח שעלי סאלם יגיע, ולמען האמת לא האמנתי שיקטע את מסעותיו בישראל ויגיע לאוניברסיטה. עלי סאלם הגיע במועד שקבענו. הכניסה שלו לכיתה, וההשתתפות הפעילה שלו בשיעורים שלי הייתה הפתעה גדולה וחוויה אדירה לתלמידים. עד היום אני פוגש סטודנטים שלמדו אצלי ב-1994 ומזכירים לי את החוויה הזאת.

בספרו 'מסע לישראל' (שקטעים ממנו התפרסמו בתחילה בהמשכים בשבועון "כאריכאתיר" – "קריקטורה") כתב עלי סאלם שמטרתו בנסיעה לישראל הייתה "לראות מי הם האנשים האלה, ומה הם עושים". כדי לקבל תשובות על שתי שאלות אלה, עבר את הארץ לאורכה ולרוחבה, נפגש עם אנשים מכל שכבות הציבור, יהודים וערבים, ויצר קשרים וחברויות שנמשכו לאורך שנים.

עלי סאלם הגיע לעוד ביקורים בישראל. האחרון שבהם היה ב-2005, כאורח שלי באוניברסיטה העברית. ביקורו השני באוניברסיטה העברית הפך בדיעבד לביקורו האחרון בארץ, ואת חבריו הרבים מישראל פגש מאז בקהיר.

גם אם זה לא נראה כלפי חוץ, הוא האמין שהוא אינו בודד לגמרי במערכה למען השלום והנורמליזציה. "ישראל אינה האויב של מצרים", חזר והכריז בשנים האחרונות, כמעט עד יום מותו, וקרא להידוק הקשרים בין שתי המדינות לטובת שתיהן. עמדתו הנחרצת בעד נורמליזציה ביחסים עם ישראל הייתה לצנינים בעיני מתנגדיו. אגודת הסופרים הוציאה אותו משורותיה ושללה ממנו את הפנסיה שלו. עלי סאלם תבע אותה למשפט, זכה בו, ואז עזב את האגודה והודיע שהוא מוותר על הפנסיה.

לעלי סאלם היה מעין סלון ספרותי שהתקיים בשעות הצהריים במלון ברובע "אלמֶהֶנְדֶסִין". לסלונים האלה היו מגיעים סופרים ומבקרי ספרות, עיתונאים, אינטלקטואלים וסטודנטים, שהוכיחו לעלי סאלם שהוא אינו בודד במערכה.

עלי סאלם היה עקשן חסר פשרות. שום איומים, חרמות וניסיונות לבודדו לא הצליחו להזיז אותו מעמדתו, והוא לא חשש לומר במפורש את אשר על לבו ובמחשבותיו, ולמתוח ביקורת חריפה על מתנגדיו, ובעצם על מתנגדי השלום. דוגמה לכך מופיעה בדברים החריפים והברורים מאוד שאותם הפנה בספרו 'מסע לישראל' לעבר מבקריו, וביניהם ידידים אישיים שלו.

בספרו מספר עלי סאלם על כמה ביקורות שספג בשל ביקורו בישראל, ועל תגובותיו החריפות לביקורות אלה. לידיד שכתב לו: "אילו היינו שופטים, היינו מעמידים אותך למשפט", הוא השיב בדברים כדורבנות, המצוטטים כאן במלואם:

משפט מחייב כישורים, ומה שיש לכם מזה שווה לאפס. העמדה לדין מחייבת צדק, ואתם אמונים עלי עוול. אתם קוריוז בהיסטוריה שהתרחש והגיע אל קצו יחד עם קצו של הפאשיזם בעולם כולו. אתם נגדי, כי אין ברשותכם שום דבר שאותו תוכלו לתרום לשלום, ומעולם לא היה לכם דבר לתרום למלחמה, פרט לחולשה ולשקרים.

את השלום עושים האמיצים, ואילו אתם מוגי לב. מבקשים אותו בני חורין, ואילו אתם עבדים. משתוקקים אליו פיקחים, ואילו אתם טיפשים. פועלים למענו חזקים, ואילו אתם חלשים.

אדוני, איך אתה חולם על לשפוט אותי ולהעמיד אותי לדין, כאשר עד עתה אינכם יודעים מהו ההבדל בין חופש ביטוי לחוסר נימוס, ואינכם יודעים מהו ההבדל בין עיתונות לפשע!?

מתוך היבול האדיר של עלי סאלם, בחרנו כאן בפתיחה לסיפור הסאטירי 'הכובע'. הקטע המתורגם הוא קטע אלגורי הבנוי על מוטיבים מוכרים, ונועד לשמש כהקדמה. אין צורך בדמיון רב כדי להבינו ולהשליכו על מציאות מוכרת, ואין זה משנה אם הקורא נמצא במצרים, בישראל, או בכל מקום אחר. ובכל זאת, היה מי שהרחיק לכת בהבנת האלגוריה ובתגובה לפרסומה: באחת הפגישות שלי עם עלי סאלם בקהיר, הזכרנו את הסיפור 'הכובע'. עלי סאלם היה משועשע ביותר,

וסיפר לי, כי לאחר פרסום הסיפור קיבל שיחת טלפון נזעמת משגרירות סוריה בקהיר, ובה מחתה השגרירות בחריפות על שהעז לתקוף בסיפורו את הנשיא אסד (בערבית: "אריה") ולהציגו באופן בלתי מחמיא (הכוונה לאסד האב, אביו של הנשיא הנוכחי). "בכלל לא חשבתי על הנשיא אסד כאשר כתבתי את הסיפור הזה", צחק עלי סאלם. אבל מתברר כי לאלגוריה ולסאטירה יש כוח משלהן, לפעמים רב יותר מזה שהמחבר התכוון להעניק להן, וכך על ראש הנשיא אסד בער הכובע.

עכשיו עלי סאלם נח על משכבו בשלום, אבל אני מניח שגם במקום שבו הוא נמצא עכשיו הוא ממשיך לחולל מהומות, כפי שעשה בחייו, וממשיך להרעים בקולו ולהשמיע את רעיונותיו. בעולמנו שלנו, מכל מקום, חסרונו מורגש, אבל כתביו נמצאים אתנו, כמו הסיפור 'הכובע' המודפס כאן.

*** הסיפור 'הכובע' יובא להלן פעמיים: בפעם הראשונה, בגרסתו הלא מנוקדת, כפי שפוגשים אותו קוראי הערבית, ובפעם השנייה – מנוקד ומוער עבור התלמידים והמורים.

البرنيطة² / علي سالم

جلس الثعلب في مكانه المفضل في المقهى يحتسي الشاي ويدخن المعسل, لمح الفأر وهو يمشي متسحبا بجوار جدار في آخر الشارع فصاح به من مكانه: تعالی يا جدع أنت.

جاء الفأر في استسلام ووقف أمامه منكسرا: تحت أمرك يا سعادة الباشا. صاح به الثعلب في غل وغضب: مش لابس البرنيطة ليه؟ هه.. مش لابس برنيطة ليه؟

تلجج الفأر وعجز عن العثور على إجابة, فانهاه عليه الثعلب بالصفعات والركلات واللكمات وهو يصيح: مش لابس برنيطة ليه؟ طاخ.. طيخ.. مش لابس برنيطة ليه يا كلب؟

تمكن الحاضرون من تخليص الفأر بصعوبة فجرى مبتعدا عن المنطقة وهو يتأوه من شدة الألم. لم تكن المرة الأولى التي يضره فيها الثعلب فقد تكررت هذه الحكاية كثيرا ولنفس السبب الغريب الوهمي وهو أنه لا يرتدي البرنيطة, مع أنه من المستحيل أن يرتدي برنيطة, لا مفر من أن يقدم شكوى إلى ملك الغابة, حددوا له موعدا للقاء الأسد وذهب إلى عرينه وانحنى أمامه قائلا: مولاي.. الثعلب يضرني بقسوة بلا سبب أو مبرر. إنه ينتهز كل فرصة يراني فيها ليسألني: مش لابس برنيطة ليه؟ ثم ينهال علي صفا ولكما وركلا.

فأجابه الأسد بوقار: أنا آسف لذلك.. ثق بي.. لن يحدث ذلك مرة أخرى.

² سالم, علي. 1995. حوار ضاحك مع الجن والعفاريت. ص. 45-46. مؤسسة أخبار اليوم.
حلق مهديالوغيوم بسيفور ذه كتوبيم بعربيت مزاريت. توفعه زو نوفعه كيوم بكتيבה הספרותית במצרים.

انصرف الفأر من عرين الأسد وقد انزاح عنه همه الثقيل, استدعى الأسد الثعلب وقال له: ما هذا الذي تفعله بالفأر أيها الثعلب الوغد؟ أنت تخرع سببا سخيفا وغير معقول لضربه فتظهر نفسك أمام الآخرين جبارا غبيا مفتريا فتسيئ إلى شخصنا في الغابة.. لا بد أن تكون أكثر ذكاء من ذلك.. هناك أسباب كثيرة تتيح لك أن تضربه بشكل مقنع له وللآخرين.

قال الثعلب: ماذا أفعل يا مولاي؟ إنني أشعر بلذة عندما أضربه. قال الأسد: تستطيع مثلا أن تطلب منه أن يشتري تفاحا.. إذا جاءك بتفاح أحمر تستطيع أن تضربه لأنك كنت تريد تفاحا أصفر.. وإذا أحضر لك تفاحا أصفر تستطيع أن تعاقبه لأن المطلوب هو التفاح الأحمر.. بهذه الطريقة لن يلومك أحد على ضربه, ولا تهتز صورتك أمام الآخرين.

انصرف الثعلب سعيدا بهذا الحل, وفي المساء جلس الثعلب في مكانه المعتاد فمر أمامه الفأر, كان يمشي وسط الشارع في ثقة بعد أن تعهد الأسد بحمايته, ناداه الثعلب بخشونة: تعالى يا جدع أنت.

جاء الفأر ووقف أمامه في أدب: أفندم يا سعادة الباشا.

- روح اشترى لي تفاح.

بكل ما يتحلى به الفأر من تهذيب تساءل في أدب وبحروف واضحة: حضرتك يافندم عايزني اشترى لك تفاح أصفر والا أحمر؟

صمت الثعلب عدة لحظات في حيرة ثم استولى عليه فجأة غضب عنيف وبدأ يصفع الفأر في قسوة: أنت مش لابس برنيطة ليه؟..

طاخ.. طيخ.

[...]

علي سالم. "البرنيطة" (عن حوار ضاحك مع الجن والعمالقة)

יחידת הוראה ללימוד הסיפור البرنيطة ماتت علي سالم

דלית זלצר*

علي سالم¹

וּלְדַ עַלִי סַלַם הַכַּתֵּב וְהַמְסַרְחִי הַמִּצְרִי עָאֵם 1936 בִּי מְדִינַת דְּמִיַּט בְּשִׁמְאֵל מִצְרַיִם לְעֵאֵלֶּה פְּקִירָה. מַת אָחוֹהּ סַנַּת 1948 בִּי הַחֵרֵב מִעִי סְרַאֵיִל, וְבַעַד וּפֵאָה וְאֵלֶּדֶה סַנַּת 1954 אֶזְטָרָה אֶלִי עֵאֵלֶּה אֶסְרֵתֵהּ.

בְּדֵא בִּיכְתֵב בִּי הַסִּתִּינֹת וְנִשְׂרָה 15 כְּתָבָא וְ- 27 מְסַרְחִיִּתָהּ אֶגְלִיִּתָהּ כְּוִמִידִיִּתָהּ וְסַאֲחֵרָה. כְּתִיבֵת אֶלְחִוָּזָתָה בִּי מְסַרְחִיִּתָה סַלַם בַּלְהֵגָה הָעָאֵמִיִּתָה הַמִּצְרִיִּתָה וְוַגְהָה בִּיחָהּ הָאֵנְתִּקָּאֵד אֶלִי הַמְּחַתֵּם וְהַנְּטָאֵם בִּי מִצְרַיִם, כְּמָה נִשְׂרָה בִּי הַשְּׂחֵף אֶרְאֵהּ אֵלֶּי תִּנְתָּאוֹל הַסִּיַּסָּה הַמִּצְרִיִּתָה וְהָעֵלָּאָתָה בִּינֵה הָעָאֵלֶּם הָעֵרִיִּי וְסְרַאֵיִל.

כָּאֵן עַלִי סַלַם מִן אֶשְׂדֵּה הַמְּוִיִּדִיִּינֵי לְהַמְּבָדָרָה הַסְּלִמִּיִּתָה אֵלֶּי קָאֵם בְּהָהּ הַרְּיִיס הַמִּצְרִי אֶנְוֹר הַסָּאָדָת (1977), וְלִתְּפִיִּיעַ הָעֵלָּאָתָה מִעִי סְרַאֵיִל. בִּי עָאֵם 1994 סַפֵּר אֶלִי סְרַאֵיִל וְבַעַד עֹדֵתֵהּ אֶלִי מִצְרַיִם אֶזְדַּר הַכְּתָב "רִחְלָה אֶלִי סְרַאֵיִל". סֵרַד בִּי זֶהָ הַכְּתָב אַחְדָּת רִחְלֵתֵהּ וְלִפְעָאָתָה מִעִי סְרַאֵיִלִּיִּינֵי וְעֵרַצַּר בִּיחָהּ אֶפְכָּאָרֵהּ עֵן הַסְּלָאֵם.

תּוֹוִיִּי בִּי סֵבְטֵמֵר 2015 עֵן עֶמֶר יִנְהַזֵּר 79 עָאֵמָא.

* תודה לפרופ' גבריאל מ' רוזנבאום על הייעוץ הלשוני בערבית המצרית ובנושאים העוסקים במצרים ובתרבותה.

תודה לגברת יפה רוטשטיין על הארותיה הלשוניות והפדגוגיות המועילות.

¹ ראה:

רוזנבאום, גבריאל מ'. 2015. "פרידה מעלי סאלם, אביר הפרובוקציות של מצרים". הארץ, 23 באוקטובר. <http://www.haaretz.co.il/premium-1.2759077>

אביבי-וייסבלט, נעמי. 2016. "לזכרו של עלי סאלם (1936-2015)". ביטאון המורים לערבית ולאסלאם 44: 27-34.

סאלם, עלי. 1995. מסע לישראל. עמ' 155-162. ירושלים: כתר הוצאה לאור.

البرنيطة / عليّ سالم⁴

- 1 جلس الثعلب في مكانه المفضل في المَهْهَى يَحْتَسِي الشاي وَيُدْحَنُ المَعْسَل، لَمَحَ
2 الفأر وهو يَمْشِي مُتَسَحِّبًا بِجِوَارِ جِدَارٍ فِي آخِرِ الشَّارِعِ فَصَاحَ بِهِ مِنْ مَكَانِهِ: تَعَالَى يَا
3 جَدْعُ إِنَّتِ.⁵
- 4 جَاءَ الفأرُ فِي اسْتِسْلَامٍ وَوَقَفَ أَمَامَهُ مُنْكَسِرًا: تَحْتَ أَمْرِكَ يَا سَعَادَةَ البَاشَا.⁶
5 صَاحَ بِهِ الثَّعْلَبُ فِي غِلٍّ وَغَضَبٍ: مَشِ لَابِسَ البرنيطة لِيَه؟ هَه.. مَشِ لَابِسَ برنيطة
6 لِيَه؟⁷
- 7 تَلَحَّجَّ الفأرُ وَعَجَزَ عَنِ العُتُورِ عَلَى إجابة، فَأَنْهَالَ عَلَيْهِ الثَّعْلَبُ بِالصَّفْعَاتِ
8 وَالرَّكَلَاتِ وَاللُّكَمَاتِ وَهُوَ يَصِيحُ: مَشِ لَابِسَ برنيطة لِيَه؟ طَاح.. طِيخ.. مَشِ لَابِسَ
9 برنيطة لِيَه يَا كَلْبُ؟
- 10 تَمَكَّنَ الحَاضِرُونَ مِنْ تَخْلِيصِ الفأرِ بِصُعُوبَةٍ فَجَرَى مُبْتَعِدًا عَنِ المِنطِقَةِ وَهُوَ يَتَأَوَّهُ مِنْ
11 شِدَّةِ الأَمِّ. لَمْ تَكُنِ المَرَّةُ الأُولَى الَّتِي يَضْرِبُهُ فِيهَا الثَّعْلَبُ فَقَدْ تَكَرَّرَتْ هَذِهِ الحِكَايَةُ
12 كَثِيرًا وَلِنَفْسِ السَّبَبِ العَرِيبِ الوَهْمِيِّ وَهُوَ أَنَّهُ لَا يَزِيدِي البرنيطة، مَعَ أَنَّهُ مِنْ
13 المُسْتَحِيلِ أَنْ يَزِيدِي برنيطة، لَا مَفَرَّ مِنْ أَنْ يُعَدِّمَ شَكْوَى إِلَى مَلِكِ العَابَةِ، حَدِّدُوا
14 لَهُ مَوْعِدًا لِلِقَاءِ الأَسَدِ فَذَهَبَ إِلَى عَرِينِهِ وَأَخَى أَمَامَهُ قَائِلًا: مَوْلَاي.. الثَّعْلَبُ يَضْرِبُنِي
15 بِقَسْوَةٍ بِلَا سَبَبٍ أَوْ مُبَرَّرٍ. إِنَّهُ يَنْتَهِرُ كُلَّ فُرْصَةٍ يَرَانِي فِيهَا لِيَسْأَلَنِي: مَشِ لَابِسَ برنيطة
16 لِيَه؟ ثُمَّ يَنْهَالَ عَلَيَّ صَفْعًا وَلَكَمًّا وَرَكَلًا.
- 17 فَأجابهُ الأَسَدُ بِوَقَارٍ: أَنَا آسِفٌ لذلِكَ.. ثِقُ بِِي.. لَنْ يَحْدُثَ ذلِكَ مَرَّةً أُخْرَى.
18 إِنْصَرَفَ الفأرُ مِنْ عَرِينِ الأَسَدِ وَقَدْ أَنْزَاحَ عَنْهُ هَمُّهُ الثَّقِيلَ، اسْتَدْعَى الأَسَدُ الثَّعْلَبَ
19 وَقَالَ لَهُ: مَا هَذَا الَّذِي تَفْعَلُهُ بِالفأرِ أَيُّهَا الثَّعْلَبُ الوَعْدُ؟! أَنْتِ تَخْتَرَعُ سَبَبًا سَخِيفًا

⁴ السيفور نكلل ברשימת היצירות המאושרות לבגרות החל משנה"ל תשע"ז.

⁵ תעאלא יא גדע אנת

בערבית מצרית - אנת בערבית פלסטינית - אנת בערבית ספרותית - أنت

⁶ תחת אמרפ יא סעאדת אלפאשא

⁷ מש לאבס אלברניטה ליה? הה.. מש לאבס ברניטה ליה?

שתי ההגיות אפשריות: מש / מש

- 20 وغير معقول لضره فظهره نفسك امام الآخرين جباراً غيباً مُفترياً فثسيء إلى
- 21 شخصاً في الغابة.. لا بُدَّ أن تكون أكثر ذكاء من ذلك.. هناك أسباب كثيرة تُتيح
- 22 لك أن تضره بشكل مُفنع له وللاخرين.
- 23 قال الثعلب: ماذا أفعل يا مولاي؟ إنني أشعرُ بلدّة عندما أضره.
- 24 قال الأسد: تستطيع مثلاً أن تطلب منه أن يشتري ثفاحاً.. إذا جاءك ثفاح أحمر
- 25 تستطيع أن تضره لأنك كنت تريد ثفاحاً أصفر.. وإذا أحضر لك ثفاحاً أصفر
- 26 تستطيع أن تُعاقبه لأن المطلوب هو الثفاح الأحمر.. بهذه الطريقة لن يُلومك أحد
- 27 على ضره، ولا تهتزُّ صورتك أمام الآخرين.
- 28 إنصرف الثعلب سعيداً بهذا الحل، وفي المساء جلس الثعلب في مكانه المعتاد فمرَّ
- 29 أمامه الفأر، كان يمشي وسط الشارع في ثقة بعد أن تعهد الأسد بحمايته، ناداه
- 30 الثعلب بحشونة: تعالي يا جدع إنت. جاء الفأر ووقف أمامه في أدب: أفندم يا
- 31 سعادة الباشا.⁸
- 32 - روح اشترى لي تفاح.⁹
- 33 بكل ما يتحلى به الفأر من تهذيب تساءل في أدب ومخروف واضحة: حضرتك
- 34 يافندم عايزني اشترى لك تفاح أصفر والا أحمر؟¹⁰
- 35 صمت الثعلب عدّة لحظات في حيرة ثم استولى عليه فجأة غضب عنيف وبدأ
- 36 يصفع الفأر في قسوة: إنت مش لابس برنيطة ليه؟.. طاخ.. طيخ.

عليّ سالم. "البرنيطة". (عن: حوار ضاحك مع الجنّ والعفاريت).

⁸ أفندم يا ساعدت اלבاشا

أفندم (أفندم) متورقيت (صورت فنيיה منومست بيوتر).

أ. ادوني، جبيرتي (غم لذكر وغم لنكبه).

ب. كني، سليحه؟

⁹ روح اشترى لي تفاح

¹⁰ كدركت افندم عايزني اشترى لك تفاح افسر واليا اقمم؟

- المفردات -

عَاقَبَ - העניש את	مُبَرَّر - הצדקה, צידוק	رَكَلَات (ج) - בעיטה	بُرَيْطَةٌ (ج) بَرَانِيْطُ - כובע
لَاَمَ هـ على - האשים את- ב-, גינה את- על-	إِنْتَهَرَ الْفُرْصَةَ - ניצל את ההזדמנות	لَكَمَةٌ (ج) ات - מכת אגרוף	تَعَلَّبَ (ج) تَعَالِبُ - שועל
إِهْتَرَّ - הזדעזע, רעד	وَقَارَ - כבוד, הדרת פנים	تَخَلَّصَ - חילוץ, הצלה	فَارَّ (ج) فُتْرَان - עכבר
مُعْتَاد - רגיל	إِنْرَاحَ عَنْ - הוסר מ-, סולק מ-	تَأَوَّهَ - נאנח, גנח	إِحْتَسَى - לגם (קמעה קמעה)
ثَقَّةٌ - ביטחון, אמון	إِسْتَدْعَى أ - קרא ל-, שלח לקרוא ל-	غَرِيبٌ - מוזר	مُعَسَّلٌ* - טבק לנרגילה (ערבית מצרית)
تَعَهَّدَ بِ - התחייב ל-	إِخْتَرَعَ - המציא את (המצאה, סיפור)	وَهْمِي - דמיוני	تَسَحَّبَ** - נע בחשאי, נע בהיחבא
جَمَاهِيَّةٌ - הגנה, חסות	سَخِيفٌ - טיפש, מטופש, אווילי	إِرْتَدَى - לבש את, עטה את	جَوَّارٌ - קרבה (קרבת מקום)
خُشُوْنَةٌ - גסות	عَبِيٌّ (ج) أَعْبِيَاءٌ - טיפש, אוויל	مُسْتَحِيلٌ - בלתי אפשרי, אבסורדי	إِسْتِسْلَامٌ - כניעה
تَحَلَّى بِ - ניחן ב-, התברך ב-	أَسَاءَ إِلَى - הזיק ל-, פגע ב-	لَا مَفَرَّ مِنْ - אין מנוס מ-	إِنْكَسَرَ - נשבר
تَهْدِيْبٌ - עידון, חינוך, תרבות	ذَكَاءٌ - פקחות, תבונה	شَكُوِي (ج) شَكَوِي - תלונה	تَلَجَّلَجَ - גמגם
حَيْرَةٌ - מבוכה	أَتَاخَ لِ أَنْ - אפשר ל- את-	عَرِيْنٌ (ج) عُرُنٌ - מאורה (של חיות טרף), גוב אריות	عَجَزَ عَنْ - קצרה ידו מ-, נבצר ממנו ל-
إِسْتَوَى عَلَى - השתלט על	مُفْتِنٌ - משכנע	إِنْحَى - התכופף, קד קידה	إِنْهَالَ عَلَى - התנפל על
عَنِيْفٌ - עז, אלים	لُدَّةٌ (ج) ات - תענוג, הנאה	قَسُوَةٌ - אכזריות, קשיחות	صَفَعَةٌ (ج) ات - סטירת לחי

- *معسَّل [mea'assel] - בערבית מצרית:

- **تَسَحَّبَ - מקור המילה בערבית מצרית: إِتْسَحَبَ

- تمارين -

أ. مציאו בסיפור את השורות המבטאות את הנאמר במשפטים הבאים / جدوا في

القصة ما يلائم الجمل التالية:

1. قعد الثعلب في المقهى يشرب الشاي ويدخن الشيشة.
2. رأى الثعلب الفأر وهو يذهب بالقرب من الحائط.
3. جمجم الفأر ولم يستطع أن يقول شيئاً.
4. هجم الثعلب على الفأر وهو يضربه ويصرخ.
5. تنهد الفأر بسبب الضربات المؤلمة.
6. ضرب الثعلب الفأر في الماضي مرّات كثيرة لأنه لا يعتزم القبعة.
7. قرّر الثعلب أن يتوجه بشكاوى إلى ملك الغابة.
8. قال الأسد للفأر: صدّقي، لن يضربك الثعلب ثانيةً.
9. لا مفرّ من أن تكون أخطر من ذلك.
10. تُوجدُ إمكانات عديدة تسمح لك ضرب الفأر بشكل مُفجع.
11. عندما أضرب الفأر أحسّ بالمسرة.
12. مشى الفأر في الشارع وهو آمنٌ بعد أن وعدّه الأسد بأنه سيكون تحت رعايته.
13. سكت الثعلب برهه ثمّ أضع صوابه وأخذ يضرب الفأر.

ב. מצאו בסיפור את צורת היחיד של המילים הבאות / جدوا في القصة صيغة المفرد
 للكلمات التالية:

بَرَانِيْطُ نَعَالِبُ فَمْرَانُ جُدْرَانُ
 أَلَامُ أُسُودُ عُرْنُ فُرْصُ
 هُمُومُ أَعْبِيَاءُ خُلُولُ حُمُرُ

ت. מצאו בסיפור מילים נרדפות למילים הבאות (היעזרו במחסן המילים) / جدوا في
 القصة مُرادفات الكلمات التالية (إستعينوا بمخزن الكلمات).

فَعَدَ حَائِطُ صَرَخَ جَمَّحَمَ
 لَمْ يَسْتَطِعْ هَجَمَ تَنَهَّدَ يَعْتَمِرُ فُبَّعَةَ
 لَا بُدَّ أَحْمَقُ أَشْطَرُ مَسْرَّةُ
 أَحْضَرَ فَرِحَ سَكَتَ أَلْعَادِيَّ

مخزن الكلمات: (שימו לב: במחסן המילים מצויות שתי מילים מיותרות)

لَا مَقَرَّ	صَاخَ	جِدَارَ	جَاءَ بِـ	صَمَتَ	يَرْتَدِي بُرْنِيْطَةَ
سَعِيدَ	لَذَّةَ	عَبِيَّ	أَلْمُعْتَادَ	جَلَسَ	إِنْهَالَ عَلَى
تَلَحَّلَجَ	عَجَزَ عَنِ	أَدْكِي	تَأَوَّهَ	أَتَاخَ لـ	جِمَايَةَ

- فهم المقروء -

أجيبوا عن الأسئلة التالية:

1. أجيبوا بالعربية: ماذا فعل الثعلب في المَفْهَى؟

2. اختاروا الجواب الصحيح:

عندما سمع الفأر صياح الثعلب (الأسطر 2-4):

أ. هَرَبَ مِنَ الْمَكَانِ بِسُرْعَةِ الْبَرْقِ.

ب. انفجر غضبُهُ وبدأ يَصْرُخُ فِي وَجْهِ الثَّعْلَبِ.

ت. أتى إليه فَوْزًا ووقف أمامه خَاضِعًا.

3. أ. إنسخوا من القصة الجملة التي تَصِفُ الأمر الذي يُزَعِّجُ الثَّعْلَبِ.

ب. כיצד אומרים "למה" בערבית מצרית?

ت. היכן מופיעה מילת השאלה במשפט?

ث. أكتبوا هذه الجملة بالعربية الفصحى.

4. إنسخوا من القصة الجملة التي تدلّ على أنّ (העתיקו מן הסיפור את המשפט

המוכיח ש) الفأر خاف من الثعلب ولم يَسْتَطِيعْ أَنْ يَنْقُوَهُ بِكَلِمَةٍ.

5. أكتبوا "صحيح" أم "خطأ" (الأسطر 10-16):

كانت هذه أول مرة تصرّف فيها الثعلب بِشَكْلِ عَنيفٍ ضِدَّ الْفَأْرِ.

6. أكملوا بالعربية:

قَرَّرَ الفأْر أنْ يَشْكُوْ إلى الأسد بعد أن _____

7. أجبوا بالعربية: ماذا قال الفأْر للأسد عندما ذهب لِلِقَائِهِ فِي عَرِينِهِ؟ (الأسطر 14-16)

8. اختاروا الجواب الصحيح:

ماذا كان رَدِّ فِعْلِ الأسد عندما سَمِعَ شِكَاوَى الفأْر:

أ. كان سعيدًا بما يفعله الثعلب بالفأْر.

ب. إنَّهَمَ الفأْر بأنه كَذَّاب.

ت. وَعَدَ الفأْر بأنه لا يُضْرَبُ ثانيةً.

ث. تَجَاهَلَ كَلَامَ الفأْر.

9. أكملوا (حسب الأسطر 21-23): لَيْسَتْ البرنيطة السَّبب الحقيقي لِعُنْفِ الثَّعلب ضِدَّ

الفأْر. وإِذَا السَّبب الحقيقي هو أنَّ الثَّعلب _____

114

10. أجبوا بالعربية: ماذا نَصَحَ الأسد للثَّعلب لِئَلَّا (כדי שלא) يَلُومَهُ أحدٌ على

ضَرْبِ الفأْر؟

114

11. לפניכם שני פתגמים בערבית מצרית:

– **مشي جمب الحيط** (משי גמב אַחַיט) מילולית: הלך ליד הקיר.

נאמר על מי שפועל בזהירות ובחשש כדי להימנע מסיכונים.

– **اللى له ضهر ما ينضربش على بطنه**¹¹ (אלי לז דַהַר מא ינְדַרְבַּש עלא בטנו)

(**ضهر** = זְהַר גב, בהשאלה: תמיכה גיבוי). פירושו: אדם שיש לו גיבוי (פרוטקציה) בטוח מפגיעה.

מילולית: מי שיש לו גב, לא ירביצו לו בבטנו.

בשורות 2 ו-29 בסיפור מתואר העכבר כשהוא הולך ברחוב. תארו את ההבדלים בין שני אופני ההליכה של העכבר. מדוע משתנה הליכתו של העכבר? איזה פתגם מתאים לכל אחת מהליכותיו? הסבירו את תשובתכם.

12. **إنسخوا من القصة الجملة التي تدلّ على أنّ الثعلب فعل وفقاً لنصيحة الأسد.**

13. **أجيبوا بالعربية الفصحى: ماذا سأل الفأر الثعلب؟ (الأسطر 33-34)**

115

115

כיצד אומרים בערבית מצרית :

רוצה _____ או _____ כבודך _____

¹¹ تیمور, أحمد. 1956. **الأمثال الشعبية**. دار الكتاب العربي بمصر. الطبعة الثانية. ص. 61.

14. أكتبوا "صحيح" أم "خطأ":

بعد أن فهمم الثعلب أنّ الفأر يسأل عن نوع التفاح، أضع صوابه وأشبع
الفأر ضربًا.

15. أكملوا بالعربية أو بالعبرية:

أ - الضمير "ك" في كلمة "لأنّك" (السطر 25) يعود إلى _____

ب - الضمير "ه" في كلمة "بجمايته" (السطر 29) يعود إلى _____

16. أجبوا من هو أو ما هو؟

أ. شرب الشاي في المقهى _____

ب. يدخنه الثعلب _____

ت. لم يرتد البرنيطة _____

ث. كان يخاف من الثعلب _____

ج. تنهد من شدة الألم _____

ح. قدّمت إليه الشكوى _____

خ. بيت الأسد _____

د. يشعّر بها الثعلب عندما يضرب الفأر _____

ד. تَعَهَّدَ بِحِمَايَةِ الْفَأْرِ _____

ר. أَرْسَلَ التَّلْعُبُ الْفَأْرَ لِيَشْتَرِيَهُ لَهُ _____

ז. اسْتَوَلَى عَلَى التَّلْعُبِ قَبْلَ أَنْ يَضْرِبَ الْفَأْرَ _____

17. קראו שוב את הדיאלוגים שבסיפור ותנו דעתכם על ענייני הלשון שבהם. מהם ההבדלים בין

הדיאלוגים של העכבר עם השועל לבין אלו של העכבר עם האריה? על מה לדעתכם מעידים הבדלים אלו?

18. سؤال شامل:

أكملوا القطعة التالية (استعينوا بمخزن الكلمات):

في أحد الأيام قعد الثعلب في ال _____ ورأى الفأر ماشيًا في الشارع.
_____ الثعلب وأراد أن يعلم لماذا لا _____ الفأر البرنيطة. لم يجد
الفأر ال _____ الملائم فصرته الثعلب _____ قاسية ومؤلمة.
فقرر الفأر أن يذهب إلى الأسد ليُقدّم ال _____.
وصل الفأر إلى _____ الأسد وحكى ملك الغابة عن _____ الثعلب الوغد.
أنصت الأسد باهتمام ووعده أن _____ الفأر من الثعلب الظالم ال _____.
تحدت الأسد مع الثعلب وهو يلومه على _____ سمعته أمام _____ في
الغابة، ثم نصحه الأسد كيف يمكن أن يضرب الفأر بشكل _____.
في مساء ذلك اليوم جلس الثعلب في المقهى و _____ الفأر يمر في الشارع ثانيةً.
فعل الثعلب بالضبط حسب _____ الأسد وأرسل الفأر _____ له
ثقةً. ولما سأل الفأر عن نوع التفاح ال _____، كرز الثعلب _____
الأول: "مش لابس البرنيطة ليه؟" وأشبعه صرًا.

مخزن الكلمات:

نصيحة	إساءة	يرتدي	مفضل	صرات	يجي
مقهى	لمح	شكوى	سؤاله	عرين	مقنع
استدعاه	ليشترى	جواب	تصرفات	الآخرين	عنيف

- תרגילי פועל -

א. להלן פעלים מתוך הסיפור "הכובע". נתחו אותם לשורש בניין, גוף וצורה דקדוקית ותרגמו.

דוגמה:

תרגום	צורה דקדוקית	גוף	בניין	שורש	הפועל
בא, הגיע	עבר	נסתר	1	جاء	جاء

1. يَحْتَسِي 2. يَصِيحُ 3. حَاضِرُونَ 4. يَتَأَوُّهُ 5. لَمْ تَكُنْ 6. مُسْتَحِيل
 7. أَنْ يَرْتَدِي 8. اِنْحَى 9. قَائِلًا 10. لَيْسَ أَلِي 11. يَنْهَالُ 12. آسِف
 13. ثِقٌ 14. تُسِيءُ 15. تَسْتَطِيعُ 16. مَرَّ 17. مُعْتَاد 18. نَادَاهُ

ב. הפכו את צורות המצדר הבאות לפועל בעבר נסתר.

1. اِسْتِسْلَام 2. اِجَابَةٌ 3. تَخْلِيص 4. لِقَاء 5. ثِقَّة 6. جَمَاعَةٌ

ג. הפכו את הפעלים הבאים מעבר לעתיד ומעתיד לעבר.

1. يَمْشِي 2. جَرَى (ـ) 3. اِنْتَرَح 4. اِسْتَدْعَى 5. تَكُونُ 6. تُشِيخ
 7. يَشْتَرِي 8. تُرِيدُ 9. تُعَاقِبُ 10. يَلُومُ 11. نَهْتَرُ 12. تَسْأَلُ

הכובע / עלי סאלם

מערבית: פרופ' גבריאל מ' רוזנבאום

ישב לו השועל במקום החביב עליו בבית הקפה כשהוא לוגם תה ומעשן נרגילה, הבחין בעכבר שהתהלך בהתגנבות יחידים לאורך קיר בקצה הרחוב, וצעק לעברו ממקומו: היי אתה, בוא הנה!

ניגש העכבר, תוך השלמה עם גורלו, ועמד מולו בהכנעה: אני לשירותך, כבוד הפאשה.

צעק עליו השועל בזעם ובכעס: למה אתה לא חובש כובע, הא?! למה אתה לא חובש כובע?!

גמגם העכבר ולא הצליח למצוא תשובה, ואז התנפל עליו השועל בסטירות לחי, בבעיטות ובאגרופים, בעודו צועק: למה אתה לא חובש כובע?! טאח, טיח! למה אתה לא חובש כובע, יא כלב?!

בקושי הצליחו הנוכחים לחלץ את העכבר אשר רץ כדי להתרחק מהמקום בעודו נאנק מרוב כאבים. לא היתה זו הפעם הראשונה שהשועל מכה אותו. האירוע חזר על עצמו פעמים רבות ובשל אותה סיבה מוזרה ודמיונית, והיא שאינו חובש כובע, אף על פי שאין זה אפשרי שיחבוש כובע. אין מנוס מלהגיש תלונה למלך היער.

קבעו לו מועד לפגישה עם האריה, והוא הלך אל הגוב שלו, השתחוה מולו ואמר: הוד מעלתך, השועל מכה אותי באכזריות בלי סיבה או הצדקה. הוא מנצל כל הזדמנות שבה הוא רואה אותי כדי לשאול אותי: למה אתה לא חובש כובע?! ואז הוא מתנפל עליי בסטירות, בבעיטות ובאגרופים.

ענה לו המלך בהדרת פנים: אני מצטער על כך. בטח בי, זה לא יקרה שנית.

הסתלק העכבר מגוב האריה לאחר שנגולה מעל ליבו דאגתו הכבדה. האריה הזמין אליו את השועל ואמר לו: מהו הדבר הזה אשר אתה עושה עם העכבר, שועל נקלה שכמוך?! אתה ממציא סיבה טיפשית ובלתי הגיונית כדי להכות אותו, וכך אתה מציג את עצמך בפני הכל כבריון טיפש ומנוול, ומזיק לתדמיתנו

ביער. אין ספק שאתה יותר פיקח מכך. יש סיבות רבות שיכולות לאפשר לך להכות אותו באופן שישכנע גם אותו וגם את האחרים.

אמר השועל: מה אני יכול לעשות, הוד מעלתך? אני מפיק הנאה כאשר אני מכה אותו.

אמר האריה: אתה יכול, למשל, לבקש ממנו לקנות לך תפוחים. אם יביא לך תפוחים אדומים, תוכל להכות אותו מכיוון שרצית תפוחים זהובים, ואם יביא לך תפוחים זהובים, תוכל להעניש אותו מכיוון שמה שביקשת זה תפוחים אדומים. בשיטה הזאת אף אחד לא יוכל לבוא אליך בטענות על זה שאתה מכה אותו, ותדמיתך לא תיפגע בעיני האחרים.

השועל הסתלק לו כשהוא מאושר מהפיתרון הזה.

בערב ישב לו השועל במקומו הרגיל ואז עבר מולו העכבר, מהלך לו בביטחון באמצע הרחוב, לאחר שהמלך הבטיח להגן עליו. קרא לו השועל בגסות: "היי אתה, בוא הנה!"

ניגש העכבר ועמד מולו בנימוס: "כן אדוני, כבוד הפאשה".

– לך תקנה לי תפוחים.

בכל הגינונים שהעכבר חונן בהם, הוא שאל בנימוס ובהטעמה ברורה: "כבודך, אדוני, רוצה שאקנה לך תפוחים זהובים או אדומים?"

שתק השועל במבוכה כמה שניות, ואז השתלט עליו לפתע כעס עז והוא התחיל לסטור לעכבר באכזריות: "למה אתה לא חובש כובע, למה?! טאח, טיח..."

123

123

ב ס י מ ן
ק ר י א ה

ב י ק ו ר ת
ס פ ר י ם

המרכז האקדמי הישראלי בקהיר

מטרת הקמתו, ראשיו ופעילותו במהלך השנים

ד"ר שלמה אלון¹

בשנת 1982 הקים פרופ' שמעון שמיר את המרכז האקדמי הישראלי בקהיר, והיה מנהלו הראשון. המרכז האקדמי הוקם על יסוד התפיסה, כי שלום בר-קיימא עושים לא רק בין ממשלות אלא גם בין עמים, וכי שיתוף פעולה מדעי ותרבותי יוכל לתרום תרומה גדולה לכך. חרף האכזבות, עלה בידי ראשי המרכז לדורותיהם ליצור מקום שבו פעלו יחדיו, ישראלים ומצרים, להרחבת גבולות הידע ולהכרת תרבותו של האחר. "המרכז" צמח מתוך בשורה של שלום, וביטא אותה בפעולותיו, בהיותו לעתים נקודת אור חריגה במערכת יחסים שבה רבו האכזבות.

במהלך השנים זכיתי לבקר ב"מרכז" פעמים רבות, עם מורים לערבית, עם סטודנטים לערבית מן האוניברסיטה העברית, עם תלמידי תיכון ישראליים ועם ידידים אישיים (ביניהם ד"ר דוד שגיב, ידידי היקר והוא כאחי הבכור). שמונה פעמים הוזמנתי להרצות בו, בעברית (ולעתים גם באנגלית), בפני קהל של מצרים שוחרי השפה. הרציתי על מערכת החינוך בישראל, על חינוך לשוני בארץ, על ערבית ועברית במפגש המרתק שלהן בישראל. רכשתי לי שם ידידים שאותם שבתי לפגוש, במצרים ובארץ. בעבורי זאת חוויה מכוונת, אשר הזמן שחלף לא גרע מעוצמתה. נוצקה בי שם תקווה לשובם של ימים יפים אלה.

במשך 34 השנים מיום פתיחת "המרכז" לא פסקה פעילותו. מיטב החוקרים, היוצרים, אנשי התקשורת ומובילי הדעה בישראל הוזמנו ל"מרכז" במהלך השנים, לפגוש את קהל שוחרי השפה והתרבות במצרים. ייתכן מאוד, "שהשלטונות המצריים העריכו את חשיבות שירותיו לסטודנטים ולמצרים מצרים, והכירו את מנהליו כאקדמאים מהימנים בעלי עניין אמיתי במצרים".²

1 ד"ר שלמה אלון הוא חבר בהנהלת האקדמיה ללשון הערבית בישראל ומפמ"ר ערבית ועולם הערבים והאסלאם לשעבר.

2 שמיר, שמעון. 2016. עלה טרף: סיפור המרכז האקדמי הישראלי בקהיר. אוניברסיטת תל אביב, ההוצאה לאור ע"ש חיים רובין. תל אביב, עמ' 428.

עשרה דורות של מנהלים כיהנו ב"מרכז" בשנים אלה, חלקם בשותפות עם רעיותיהם וחלקם בגפם:

שמעון ודניאלה שמיר (1982-1984),

גבי ורחל ורבורג (1984-1987),

אשר ורות עובדיה (1987-1989),

יוסי ודליה גינת (1989-1992),

עמנואל ודליה מרקס (1992-1995),

ששון סומך (1995-1997),

יוסי אמיתי (1997-2001),

דוד ושמעונה קושניר (2001-2003),

שריאל שליו ושולי (2003-2006),

גבי ומיכל רוזנבאום (2006-).

אני מאחל לקוראי הביטאון לזכות בעתיד לבקר ב"מרכז", ולהיחשף לפתיחות, לחביבות ולאהבת השלום והשיח של בני העם המצרי.

הקטע הבא לקוח מתוך הספר 'עלה טרף', מתוך הפרק "ישראלים ומצרים לומדים זה את זה": "השפה היא לבוש המחשבה".³

מתוך הספר 'עלה טרף' / שמעון שמיר

לנו ב'מרכז' הייתה זו הפתעה מרנינת-לב לגלות את ההיקף המרשים של לימודי השפה והתרבות העברית במוסדות האקדמאיים המצריים. למדנו רבות על כך מפי ד"ר עלי עטיה, המלמד זה חמש עשרה שנים שפה וספרות עברית באוניברסיטת עין שמס. את תואר הדוקטור רכש באוניברסיטת לונדון בזכות מחקרו "כתב העת 'השילוח' ותפקידו בהתפתחות הספרות העברית החדשה".⁴

3 פרסום הקטע התאפשר באדיבותו של פרופ' שמעון שמיר, ובאדיבות ההוצאה לאור של אוניברסיטת תל אביב על שם חיים רובין.

4 המחקר התפרסם (בעידוד "המרכז") בהוצאת מאגנס של האוניברסיטה העברית: Ali Mohamed Abd El-Rahman Atia, *The Hebrew Periodical Ha-Shiloah: Its Role in the Development of Modern Hebrew Literature* (1991).

עם כינון השלום ביקר באוניברסיטאות ישראליות ונועד עם עמיתיו במחלקות לספרות עברית. הוא נמנה עם באי 'המרכז' הקבועים ואף מעודד את תלמידיו להיעזר בשירותינו. על כוס קפה ב'מרכז' הוא נענה לשאלותינו ומספר, כשהוא מסיח בטון דיבורו האופייני, השקט וכבד-הראש:

אוניברסיטת עין-שמס הייתה החלוצה בכינון לימודי עברית והיא עדיין המובילה בתחום הזה בעולם האקדמי במצרים. בשנות ה-50 הוקמה 'המחלקה' ללשונות המזרחי' והיא פוצלה לשניים: תורכית ופרסית מחד ועברית ושפות שמיות מאידך. את הלימודים האלה קידם ראש החוג, הפרופסור הוותיק לעברית רשאד אל-שאמי. העבודה במחלקות האלה מתנהלת על פי עקרונות מדעיים מובהקים והקידום של הסגל נעשה על פי היבול המחקרי. בתחילה בחרו בלימודי העברית סטודנטים בודדים בלבד אך מספרם הלך וגדל וכיום לומדים בתוכנית זו בין 200 ל-250 סטודנטים (יותר בנות מבנים). יש יותר מועמדים למגמה לעברית מאשר למגמות התורכית והפרסית. מבין אלה המסיימים בהצלחה מגיעים בכל מחזור רק מעטים ללימודי התואר השני, ואולי אחד או שניים לדרג הדוקטורט. האוריינטציה של הלימודים היא היסטורית-תרבותית: התלמידים קוראים טקסטים מן התנ"ך, המשנה, ספרות ימי הביניים, והספרות החדשה; כמו כן הם חייבים לקחת קורסים בשפות שמיות עתיקות.

חלק מן הסטודנטים מגיע למחלקה זו ללא מטרה מיוחדת, פשוט משום שיש כאן מסלול לימודים אשר ציון המגמוע שלהם מאפשר להתקבל בו ולקבל תואר ב.א.. עם זאת יש הנושאים עין לתעסוקה במקצוע, בעיקר כמומחים באמצעי התקשורת ובמכונים השונים וכמתרגמים במשרדי ממשלה (היעד הנכסף – תעסוקה כמתרגמים במוסדות של מדינות המפרץ). אין להם סיכוי להיקלט בצבא ובשירותי הביטחון שכן אלו מכשירים יודעי עברית במסגרות משלהם. מכל מקום בעיות התעסוקה לאחר סיום לימודיהם מטרידות אותם מאוד.

על המצב באוניברסיטאות אחרות אנו למדים מאחרים המגיעים ל'מרכז'. באוניברסיטת קהיר נפתחו לימודי העברית בשנות ה-60 ומספר הבוחרים בהם שקול למספרם בעין-שמס. באל-אזהר החלו לימודי העברית לפני כעשרים שנה

במסגרת המחלקה לערבית, אך כיום הם מאורגנים בתוכניות נפרדות בשתי פקולטות שונות. דרישות הקבלה כאן נמוכות יותר, וייתכן שבשל כך מספר הסטודנטים עולה על מספרם בכל אחת משתי האוניברסיטאות החילוניות. עברית נלמדת גם באוניברסיטאות של אלכסנדריה ובאלו של כמה מערי שדה. המספר הכולל של סטודנטים לעברית במצרים מוערך ביותר מאלף.⁵ אין ספק שחרף הפוליטיזציה החודרת לא-פעם לפעילותן של המחלקות האלה, ביסודו של דבר הן בונות גשר תרבותי לישראל. מדיניותנו ב'מרכז' היא לעודד את הפעילות האקדמית הזאת וכך, למשל, הענקנו לספריית עין-שמס עותק של 'האנציקלופדיה העברית' על פי בקשת האוניברסיטה.

הסטודנטים הבאים ל'מרכז' מרשימים אותנו בידע האקטיבי שלהם בשפה העברית. תלמידי השנה הרביעית משוחחים אתנו בעברית שוטפת, גם אם אינה חפה משגיאות, והם מספרים שבשלב זה הם כבר כותבים עבודות סמינריוניות בעברית. אנו יכולים רק להתקנא בכך, שכן נדיר מאוד למצוא כישורים כאלה בקרב מקביליהם לומדי הערבית באוניברסיטאות הישראליות. רבים מהסטודנטים המצרים המגיעים אלינו מגלים מוטיבציה גבוהה להתמחות ככל האפשר בהכרתן של השפה והתרבות של ישראל. הם קוראים בשקיקה שירה עברית (משוררי ההשכלה מדברים אל ליבם במיוחד), אוספים קלטות של זמרים ישראלים (הפופולריים ביותר הם חיים משה, שימי תבורי ובוועז שרעבי), צופים בכל הזדמנות בטלוויזיה הישראלית (בעיקר בתוכניות של ראיונות), ומנצלים כל אפשרות לשוחח עם מבקרים מישראל (ואז הם מבחינים שיש הבדלים בין העברית שלמדו ממוריהם לבין העברית הישראלית החיה...).

'המרכז' מתפתח כאבן שואבת למתמחים בעברית בכל הרמות, מן המתחילים ועד לדוקטורנטים ולחברי הסגל. הללו מוצאים בספרייתנו ספרים החסרים בספריות הדלות שבאוניברסיטאות שלהם ומקבלים דרכנו גישה לספריות בישראל. בחדר ההקרנה הם צופים עמנו בסרטי וידאו, בעיקר על סופרים ועל יצירות ישראליות, ובהמשך מתדיינים על הנושאים שהוצגו בסרטים. בחדר הקריאה הם מעיינים בעיתונים ובכתבי עת בעברית. יש שבאים דרך

5 בביקור ב'מרכז' במאי 2014 נמסר לי כי מספר לומדי העברית בשלוש האוניברסיטאות הגדולות של קהיר, באוניברסיטת אלכסנדריה ובאוניברסיטאות של ערי השדה הגיע ליותר מ-15,000. נוסף על כך נפתח בקהיר בית ספר פרטי להוראת עברית, שבו מלמדים שניים מפעילי 'המרכז', ולומדים בו מצרים ממגזרים שונים, כולל עובדים של משרד החוץ. נראה כי ככל שלימודי הערבית מצטמצמים בישראל, לימודי העברית מתרחבים במצרים.

קבע להרצאותיהם של החוקרים הישראלים ב'מרכז', במיוחד כשהללו דנים בנושאים הקרובים ללימודיהם. 'המרכז' הוא גם המקום היחיד שבו נפגשים לומדי עברית מאוניברסיטאות שונות, ומבחינה זו שוררת בו לעתים אווירה של מועדון עמיתים.

באי 'המרכז' מראים לנו פרסומים של הסגל האקדמי במחלקות לעברית וכן גיליונות של כתב העת היוצא לאור על ידי בוגרי מחלקות אלה – 'מגילת אל-דראסאת אל-שרקיה' – הכולל מאמרים בשפה העברית. ניכר בפרסומים אלה מאמץ רציני לשמור על סטנדרטים מדעיים אף שלחלקם מחלחלת הפוליטיקה. מכל מקום, המגמה הבולטת בלימודי השפה והתרבות העבריות היא של מזעור מקומו של עם ישראל במהלך ההיסטוריה, על פי אסכולות הקיימות גם במקומות אחרים בעולם וכמובן בניגוד לגרסאות הקנוניות השוררות בישראל. הם מלמדים כי ריבונות יהודית מלאה, כלומר שלא בצל ממלכות שליטות, הייתה קיימת בהיסטוריה עשרות שנים בלבד, וכי מה שנקרא תרבות יהודית ספוג בהשפעות כבדות-משקל מתרבויות אחרות: של מצרים ומסופוטמיה בעת העתיקה, של התרבות הערבית בימי הביניים, ושל תרבות אירופה בעת החדשה. מרצה צעיר מאוניברסיטת עין שמס סח לי כך:

"משיחותיי עם סטודנטים שלכם התרשמתי שהם מאמינים כי העברית הייתה שפת היהודים מדור-דור, אבל אנו מלמדים כי אברהם דיבר כנראה כשדית, משה – מצרית, בני ישראל – להגים של כנענית, שמואל הנגיד – ערבית, ומה שיהודי אירופה דיברו כולכם הלוא יודעים."

מן הימים הראשונים לפעולתנו עמדנו בפני ביקוש גובר להפעלת שיעורי עברית ב'מרכז' עצמו. ראינו מתפקידנו להיענות למשאלות אלה, ולפעול כמו המוסדות האירופיים בקהיר המלמדים גרמנית, אנגלית, איטלקית ועוד. הצלחנו לגייס שתי מורות מוסמכות מנשות סגל השגרירות ופרסמנו הודעה על התחלת השיעורים. אולם כאן הופתענו לשמוע מאנשי השגרירות כי לדעתם משרד החוץ המצרי יראה בכך חריגה מן המנדט של 'המרכז', ולמגינת לבנו נאלצנו לבטל את התוכנית. הועמדנו אפוא במצב מביך מול המצרים הרבים שהיו מעוניינים בשיעורים ולא יכלו להבין את פשר הביטול.

עניין מיוחד אנו מוצאים בעבודה עם חוקרים המכינים עבודות דוקטורט. הללו יודעים הרבה על המקורות והחומרים המצויים בספריות ובארכיונים בישראל, ואת הלא ידוע להם אנו משלימים מצדנו. יש שאומרים לנו במפורש כי ללא

צילומי הספרים והמסמכים שהשגנו להם מן הארץ לא היו יכולים להשלים את מחקריהם בצורה ראויה. מעניינים הנושאים שהם בוחרים לדיסרטציות שלהם. רוב העבודות נכתבות על סופר או משורר יחיד. רבים בוחרים נושאים שיש בהם מפגש תרבותי, כמו 'השוואת אישיותו של יוסף במקרא לזו שבקוראן', 'המקאמה העברית בשירת ימי הביניים', 'הפילוסופיה של הרמב"ם', 'אליהו הנביא ביהדות ובאסלאם'; יש העוסקים במשוררים עבריים שיצרו באנדלוס במעגל התרבות הערבית, כמו שמואל הנגיד, משה בן-עזרא, או חסדאי אבן שפרוט. ניכרת גם מגמה להגיע דרך הנושא הספרותי לסוגיות רחבות יותר, למשל 'הקיבוץ במחזה הישראלי החדש', העלייה השנייה בסיפורת העברית, 'ספרי בתי הספר בחינוך הישראלי בהשוואה למצרי', או 'משמעות הנכבה בספרות העברית'. חלק מן העבודות מתפרסם בהוצאות אקדמאיות אך רובן אינן מגיעות לציבור הקוראים הכללי.

האם ניתן לראות בבאי 'המרכז' מייצגים אופייניים של כלל המתמחים בתחומים האלה באוניברסיטאות המצריות? לא קשה לראות שלא כך הוא הדבר. בין המרצים במחלקות לעברית בולטים כאלה המתנגדים ל'מרכז', לעתים תוקפים אותו בעיתונות, ולרוב אוסרים על תלמידיהם להגיע אליו. מרצים כאלה אף נוטים להביע בעבודותיהם עוינות ליהודים ולישראל. לסטודנטים רבים יש פחדים מפני 'המרכז', או שהם מזדהים עקרונית עם החרמתו, או שבכלל העניין שלהם בלימודים אינו עמוק דיו כדי להניעם לחפש ידע נוסף אצלנו. אנו נוטים להאמין כי, בניגוד להללו, אלה המגיעים ל'מרכז' למרות כל המכשולים משקפים גישה מקצועית רצינית יותר.

מקום ההומה ממצרים דוברי עברית, כאלה הקוראים בהתמדה ספרים עבריים ואף בקיאים בשירי מצעד הפזמונים הישראלי, הוא האגף של 'קול קהיר בעברית' במאספֶרו – הבניין הענקי של שידורי הרדיו והטלוויזיה המצריים. כשעברתי דרך שער הכניסה לבניין הזה, המאובטח היטב על ידי זקיפים ושיריוניות, החסיר לבי פעימה: לא יכולתי לשכוח כיצד בקעו מבית השידור הזה בתקופה הנאצרית הקולות המשולהבים של 'צוות אלערב' אשר הסעירו את ההמונים במרחב "מן האוקיינוס ועד למפרץ" והרעידו את אמות הספים של היכלות המלכים הערביים. השידורים רבי-העוצמה האלה היו מעבירים באותם הימים את קולו המתלהם של הפרשן הנאצרי אחמד סעיד, אשר נהג לשפוך אש וגופרית על ישראל ותומכיה במערב. והנה היום משדרים מכאן חמש שעות ביום מסרי שלום בעברית ואני מתקבל כאן על ידי מארחיי בפנים מאירות.

רוב עובדי האגף המארח הם בוגרי המחלקות לעברית וחלקם נמנים עם באי 'המרכז' הקבועים. בולטת ביניהם דמותו האלגנטית של הפרשן סמיר פרחאת שקשר קשרים עם עשרות אישים בחיי התרבות בישראל. הוא מגיש לי במתנה עוקדן ובו יותר ממאתיים עמודים של שירים שחיבר בעברית – שירים העוסקים בשלום, במצרים ובחיים בכלל. שניים משיריו אף הולחנו והושמעו ב'קול ישראל'.

את פניי מקבל מנהל הערוץ העברי ד"ר אחמד אל-חמלי. בנימה רשמית-למחצה הוא מברך אותי על בואי ואומר לי כך:

אנחנו רואים בשפה גשר בין העמים. אנשים היכולים להידבר בשפתו של האחר מסוגלים לפרק את העוינות ההדדית ולפתח יחסים אנושיים. צריך להכיר את השפה החיה ודרכה להבין את דמות עולמו של הזולת. על עיקרון זה חינכתי את הסטודנטים שלי. דרבנתי אותם לדבר עם ישראלים ולהאזין לשידורים בעברית. כיום אני דוחף להקמת בית ספר לתרגום סימולטני, עברית-ערבית, באוניברסיטת קהיר. אתם ב'מרכז' האקדמי עושים עבודה טובה ואני מעודד את לומדי העברית לבוא אליכם ולהיעזר בשירותיכם. אל תשימו לב למרצים העוינים התוקפים אתכם בעיתונות, כמו אבראהים אל-בחראוי מעין-שמס. איש אינו קורא אותם. בחראוי זה, סרבן השלום, היה תלמידי והוא עד היום אינו מסוגל להוציא משפט עברי תקין אחד מפיו. לכל עובד חדש אצלנו אני אומר, 'אם לא תאמינו בשלום בעצמכם לא תהיה כל אמינות לדבריכם'.

את דבריו הנכוחים האלה של חמלי הייתי מיישם גם לגבי לימוד הערבית על ידי ישראלים. אכן השפה היא יותר מכלי תקשורת המקרב בין בני אדם – היא גם אספקלריה לערכיהם, לאמונותיהם, לזיכרונותיהם ולתרבותם. כשאנו לומדים את שפתו של האחר אנו בעצם לומדים אותו, או כפי שאבחן סמואל ג'והנסון באמרתו המפורסמת: "השפה היא לבוש המחשבה".

(שמעון שמיר, מתוך 'עלה טרף', עמ' 274-279).

133

133

סימנייה

ס פ ר י ם
שנתקבלו
במערכת

סדרת ספרי הלימוד 'ערבית ספרותית בכיף'

דן שובל

סדרת ספרי הלימוד 'ערבית ספרותית בכיף' היא סדרה בת שלושה ספרים, המיועדים לתלמידי כיתות י' עד י"ב. מטרת הספרים היא לבנות בעבור התלמידים יסודות מוצקים בערבית ספרותית, בתחומי הדקדוק, התחביר, הפועל, אוצר המילים והבנת הנקרא, באופן מדורג, שיטתי ואף מהנה.

אוצר המילים

הספרים בנויים בעבור התלמידים מסד איתן של אוצר מילים בערבית ספרותית מודרנית, תוך התמקדות בלשון אמצעי התקשורת: לשון העיתונות, הרדיו, הטלוויזיה והאינטרנט. רובו של אוצר המילים המומלץ על ידי משרד החינוך לכיתות י', י"א וי"ב משולב ונלמד בסדרת ספרים זו.

הוראת הפועל ותרגולו

הספרים שואפים להביא את התלמידים לידי שליטה בפועל השלם ובגזרות העלולות. בתום לימוד כללי הגזרות למיניהן, נעשה תרגול הפועל בשני אופנים: 1. תרגול צורני 2. תרגול בהקשר טקסטואלי.

1. תרגול צורני: המטרה העיקרית של התרגילים מן הטיפוס הזה הוא לוודא הפנמה **מבנית** של הנטייה.

התלמידים אינם נדרשים לשנן את משמעות הפעלים המצויים בהם, שכן התרגילים עשויים להכיל פעלים ששכיחותם וחשיבותם פחותה באופן יחסי. במסגרת התרגול הצורני ניתן למצוא תרגילי בנייה של פעלים, מעבר מזמן לזמן, מעבר מפועל פעיל לסביל, שלילה באמצעות העתיד המגזום, כתיבת צורות היסוד של שורש מסוים בבניין מסוים, ניתוח פעלים וכיוצא באלה.

2. תרגול בהקשר טקסטואלי: הופעתם של הפעלים בהקשר מקלה על התלמידים להטמיע את משמעותם. התרגילים מן הטיפוס הזה אף מחזקים בתודעת התלמידים את ההבנה, כי לפועל אין קיום עצמאי מחוץ למסגרת של הקשר; וכי בסופו של דבר הם יידרשו להבין את הפועל בהקשר של משפט, פסקה ושיח. להלן דוגמה מן הספר לכיתה י"ב לטיפוס זה של תרגול:

בחרו במילה המתאימה למשפט.

1. إِنَّ الرَّيِّسِينَ (يَلْتَقُونَ / يَلْتَقُونَ) قَرِيبًا. 2. لَمْ (يَتَلَقَى / يَتَلَقَى) مُوظَّفُو الْبَلَدِيَّةِ رَوَائِبَهُمْ.
3. أَذْهَبُ أَحْيَانًا (لِפְעָמִים) إِلَى الْبَحْرِ ل(الْأَسَى / أَسَى) مَشَاكِلِي. 4. لِمَاذَا لَمْ (تَرْتَدُّونَ / تَرْتَدُّ) أَلْبِيجَامَا؟
5. وَصَلَ ظَهْرَ أَمْسٍ وَزِيرُ الْخَارِجِيَّةِ الْبَرِيطَانِيُّ إِلَى الْيُونَانِ ل(يُجْرِي / يُجْرِي) مُحَادَثَاتٍ مَعَ نَظِيرِهِ الْيُونَانِيِّ. 6. إِنَّ الْأَزْمَةَ الْاِقْتِصَادِيَّةَ لَمْ (تَنْتَهِيَ / تَنْتَهِيَ) بَعْدُ (עַדְיִין).

הוראת הנושאים התחביריים ותרגולם

המתכונת שבה נלמדים הנושאים התחביריים למיניהם דומה. בתחילה מוצג הנושא התחבירי, אחר כך מובאים תרגילים מגוונים לצורך הפנמתו, ולבסוף מופיע קטע טקסט, המשלב בתוכו את הנושא הנלמד.

להלן טעימה מן הספר לכיתה י"ב, מן הפרק המלמד את נושא "הסמיכות המדומה":

א) לפני שנתחיל בתרגול "הסמיכות המדומה", אני רוצה לספר לכם קצת על עצמי:

أَنَا شَابٌّ طَوِيلُ الْقَامَةِ، رِيَاظِي مُتَّفَقٌ، طَيَّارٌ فِي سِلَاحِ الْجَوِّ الْإِسْرَائِيلِيِّ، جَمِيلُ الْوَجْهِ، كَثِيرُ الْمَالِ. مُشْكَلَتِي الْوَحِيدَةُ هِيَ أَنَّي كَذَّابٌ ...

ב) ועוד כמה מילים על המשפחה שלי:

1. نَشَأْتُ (גדלתי) فِي عَائِلَةٍ كَثِيرَةِ الْأَوْلَادِ. 2. جَدِّي إِسْمَاعِيلُ ثَقِيلُ السَّمْعِ.

3. جَدَّتِي فَاطِمَةُ طَيِّبَةُ الْقَلْبِ. 4. أَخِي عُمَانُ بَطِيءٌ (אטי = קשה) الْفَهْمِ.

5. خَالِي مُنِيرٌ طَوِيلُ الْأَنْفِ (אף). 6. أُمِّي مَرْيَمٌ جَمِيلَةٌ الْعَيْنَيْنِ.

ג) "מה אתה רוצה להיות כשתהיה גדול?" – ציינו מהי האפשרות המועדפת עליכם.

كَبِيرُ الْكُرْشِ؟ طَوِيلُ الشَّوَارِبِ؟ شَاحِبُ الْوَجْهِ؟ غَزِيرُ الشَّعْرِ؟ أَوْ شَمَّا خَفِيفُ الدَّمِّ؟

הטקסט

כל הנלמד בפרק מוביל, למעשה, אל הטקסט. הבנתו של הטקסט היא תולדה של הבנת מרכיביו. לפיכך, לכל נושא מהנושאים העיקריים הנלמדים בספרים נלווה טקסט, התומך בנושא הנלמד. רמת הטקסטים תואמת את יכולותיהם ואת ידיעותיהם של התלמידים עד לאותה נקודת זמן, אולם, בכל זאת נדרש שימוש במילון ערבי-עברי מקיף, דבר המסומן על ידי הסימן ♣ (תלתן). המילון הפנימי המצוי בסוף כל אחד מן הספרים אינו מספק למטרה הזאת. אל הטקסט נלוות שאלות במתכונת הדומה לזאת המופיעה בבחינות הבגרות, וביניהן שאלות תוכן, שאלות נכון/לא נכון, ציון סדר התרחשותם של אירועים שזכרו בטקסט, השלמת משפט בעזרת "מחסן מילים" ("קלוז טסט"), ניתוח פעלים המופיעים בטקסט וכיוצא באלה.

להלן דוגמה לטקסט הנלווה לפרק "המספר היסודי", בספר לכיתה י"ב:
 ♣ - קראו את הידיעה והשיבו על השאלות שאחריה.

בִּדְאِ إِنْقَاذِ عَمَالِ الْمُنْجِمِ الْمُحَاصِرِينَ (הלכודים)

بدأت صباح أمس في مدينة "كوبيابو" شمال "تشيلي" عملية (مبصلا) فريدة من نوعها لإنقاذ 33 عامل منجم حوصروا في باطن الأرض لمدة 69 يوماً على عمق قرابة 700 متر. وحتى ساعة متأخرة من الليلة الماضية تم إخراج أكثر من ثلث العمال المحاصرين إلى سطح الأرض. وصاح الجمهور الموجود في مكان الحادث أثناء عمليات الإنقاذ "تشيلي تشيلي تشيلي لي لي لي"، مُقلِّدين مُشجعي كرة القدم التشيليين، بينما رقص آخرون وأطلقوا في السماء بالونات حمراء وبيضاء ورزقاء، ألوان العلم الوطني التشيلي. ووصف الكثيرون خروج العمال من المنجم سالمين بأنه معجزة. وسجل العمال رقماً قياسياً عالمياً للبقاء (בהישردות) على قيد الحياة في باطن الأرض. وأجريت لعمال المنجم فحوصات طبية شاملة أكدت أنهم في صحة جيدة باستثناء (למלט) اثنين منهم نقل إلى المستشفى لتلقي العلاج. وذكر الرئيس التشيلي أنه (=ψ) نحو مليار من مشاهدي التلفزيون حول العالم تابعوا عملية الإنقاذ.

1. באילו הקשרים מופיעים המספרים 33, 69 ו-700 ?
2. כתבו במילים ובניקוד מלא את הספרות 69 המופיעות בשורה השלישית לצד המילה יוֹמָא.
3. בעת כתיבת הידיעה, כמה פורים נותרו בבטן האדמה? ציינו מהי התשובה הנכונה:
- א. יותר משני שלישים, ב. פחות משני שלישים, ג. לא למדנו שפָּרִים ב-3 יחידות מתמטיקה
4. לנו בעברית. ماذا كان ردّ فعل الجمهور بعد رؤيتهم العمال وهم يخرجون من باطن الأرض؟
5. ציינו מהו התפקיד התחבירי של המילים הכתובות באותיות מודגשות בשורות 6 ו-8.
6. האם הכתוב במשפט שלפניכם "נכון" או "לא נכון".
 صِحَّةٌ غَالِبِيَّةُ الْعَمَالِ الَّذِينَ تَمَّ إِخْرَاجُهُمْ مِنَ الْمُنْجِمِ حَتَّى سَاعَةِ كِتَابَةِ الْخَبَرِ جَيِّدَةً.
7. בידיעה שקראתם ארבע מילים מסומנות בקו. נתחו אותן לפי שורש, בניין, זמן וגוף.

קטעי פרוזה

בספרים משובצים מעת לעת קטעי פרוזה. מטרת הבאתם של קטעים אלה היא לחשוף בפני התלמידים פן נוסף של הערבית הספרותית, השונה משפת אמצעי התקשורת בתכנים, בסגנון ובאוצר המילים.

להלן דוגמה לטקסט מטיפוס זה. הטקסט נלווה לפרק "הסמיכות המדומה" בספר לכיתה י"ב:

♣ - קראו את הסיפור והשיבו על השאלות שאחריו.

الْجَرَّةُ الْمَصْدُوعَةُ

في قرية من قرى ألهند كان في قديم الزمان سقاء يخدم سيِّداً، وكان السقاء ينقل الماء من النهر إلى بيت سيِّده، وكان يَحْمِلُهُ* في جرتين مُعَلَّقَتَيْنِ بِعَصَا يَحْمِلُهَا** على كَتِفَيْهِ، وكانت إحدى الجرتين مصدوعة والأخرى سليمة، فكان الماء يصل في الجرة السليمة كما هو، أما المصدوعة فكانت تصل وفيها نصف الماء فقط. مرّت شهور على هذا الحال، كل يوم يأتي السقاء إلى بيت سيِّده بجرة مليئة وأخرى نصف فارغة، فكانت الجرة السليمة تتكبر وتتفاخر بتأديتها العمل الذي صنعت من أجله (للمعנה) على أكمل وجه، بينما ظلت الجرة المصدوعة تعيسة وحزينة لأنها لم تستطع أن تُؤدِّي (للبضاعة) إلا نصف العمل الذي صنعت من أجله. وبعد فترة من الزمن وعندما عاد ثلاثتهم من النهر، بدأت الجرة المصدوعة تشعر بالفشل والإحباط (חספול) فقالت للسقاء: "أريد أن أعتذر إليك"، فسألها السقاء: "ولماذا تعتذرين؟"، تنهدت الجرة قائلة: "تبدل أنت الجهد في حملي من النهر إلى بيت سيِّدك، ولكن بسبب عيبي لا تنال أجراً كاملاً على عمك هذا". فقال السقاء الطيب القلب للجرة الحزينة: "أرجو منك أن تلحظي الزهور الجميلة الألوان التي تكسو جانب الطريق، تلمع في ضوء الشمس وتميل مع هبوب الرياح، ألم تلحظي أنها تنبت في جانبك أنت فقط؟"

* הכינוי "ה" במילה "يَحْمِلُهُ" (שורה 3) מתייחס למילה ماء (יחיד זכר).

** הכינוי "הא" במילה "يَحْمِلُهَا" (שורה 3) מתייחס למילה عَصَا (יחידה נקבה).

1. "ועתה עתה תליתם מן הנהר... (שורה 8), מן הם התלתה?"

א) ألسقاء والسيد والجرّة المصدوعة (ב) أَلجرتان والسقاء
ג) ألسقاء والسيد والجرّة السليمة

2. לנו בעברית. למה אעזרת אלגרה? (שורות 10-11)

3. לנו בעברית. كيف تتفع ألجرّة إذا كانت (היא) مصدوعة?! (שורות 12-13)

4. מצאו בסיפור שתי דוגמאות ל"סמיכות מדומה".

5. בסיפור שקראתם חמש מילים מסומנות בקו. נתחו אותן לפי שורש, בניין, זמן וגוף.

הפינה "מעניין לדעת"

בפינה זו ימצא התלמיד מידע נוסף הקשור לנושא הנלמד, מידע שהוא לרוב בעל אופי אנקדוטי, מסקרן, מעשיר ומוסיף עניין. להלן דוגמה מן הספר לכיתה י"א, מתוך הפרק העוסק בשמות הצבעים השכיחים:

מעניין לדעת

- א. מקור שמה של העיר "הַיִדְרָה" שבצפון השרון הוא "אַחְזַיְרָה" – "הירקרקת", וזאת לא על שום ההקפדה היתרה על הגינון בעיר, אלא לזכר צבע הביצות, שהיו מנת חלקה עם היווסדה בשנת 1890.
- ב. מקור שמה של הארץ "סודן" השוכנת דרומית למצרים, הוא "بِلَادِ السُّودَان" – "ארץ השחורים", כך כינוה כובשיה כשגילו שרוב תושביה שחורים.
- ג. שם העיר קזבלנקה שבמרוקו הוא למעשה התרגום הספרדי של השם הערבי. שם העיר בערבית הוא الدَّارُ الْبَيْضَاء (הבית הלבן) ותרגומו לספרדית הוא casa blanca.

פינת המדוברת

בספרים שזורים פתגמים וביטויים בערבית מדוברת, תחת הכותרת "פינת המדוברת". למותר לציין, כי אין הם מתיימרים להיות תחליף ללימוד רציני, שיטתי ומסודר של הערבית המדוברת. הם נועדו להכניס לשיעור מעט מן הלחלוחית, הרעננות והחן המאפיינים את הערבית המדוברת, ואשר הערבית הספרותית מקמצת בהם מעט. מומלץ לחשוף את התלמידים לפתגמים ולביטויים אלה במהלך השיעור, במיוחד באותם פרקי הזמן שבהם השיעור נזקק ל"החייאה". בחרתי באופן מכוון ביטויים קצרים, פשוטים וקליטים, שאינם מצריכים ידע קודם בערבית המדוברת. כדאי שהמורה יעודד את התלמידים להשתמש בביטויים אלה. פשטותם והעובדה שהם מתייחסים לסיטואציות יום-יומיות הן בבחינת תמריץ לכך.

להלן דוגמה:

פינת המדוברת

כשתרצו לומר על מישהו שהוא "אפס", "כלומניק", אָמרו:

"צֶפֶר עַ(אל) שְׁמַאל" – אפס מצד שמאל

(חשבו על ההבדל בין 10 לבין 01).

"פינת החיוד"

בספרים משולבות מעת לעת בדיחות, תחת הכותרת "פינת החיוד". מטרתה של פינה זו, בדומה ל"פינת המדוברת", היא להפוך את הלימוד לא רק ענייני אלא אף מהנה ומשעשע.

להלן דוגמה לכך מן הספר לכיתה י"ב:

בלילה בלי ירח מתנפל שודד לא מגולח על עובר אורח, מצמיד אקדח לרקתו ודורש את כספו.

עובר האורח: إِرْحَمْنِي لِأَنَّي إِذَا عُدْتُ إِلَى الْبَيْتِ بِلَا نُفُودٍ (כסף) صَرَخْتَنِي زَوْجَتِي!

השודד: وَأَنَا أَيْضًا (גם) سَتَضْرِبُنِي زَوْجَتِي إِذَا عُدْتُ إِلَى الْبَيْتِ بِلَا نُفُودٍ ...

או האנקדוטה הבאה, אף היא מן הספר לכיתה י"ב:

قَالَ الْمُحَامِي لِلرَّجُلِ الَّذِي أَرَادَ أَنْ يُشَاوِرَهُ فِي أَمْرِ مَا (مسوים):

”إِنِّي أَفْضَلُ مُحَامٍ فِي الْبَلَدِ وَأَسْتِشَارَتِي تُكَلِّفُكَ أَلْفَ دُولَارٍ وَمُقَابِلَ هَذَا الْمَبْلَغِ يَحَقُّ لَكَ
(יש לך זכות) أَنْ تَطْرَحَ عَلَيَّ سُؤَالَيْنِ فَقَطْ“. فَقَالَ الرَّجُلُ مُسْتَعْرَبًا: ”أَلْفُ دُولَارٍ مُقَابِلَ
سُؤَالَيْنِ؟!“, فَرَدَّ عَلَيْهِ الْمُحَامِي: ”نَعَمْ, فَمَا هُوَ سُؤَالُكَ الْثَانِي؟“

בהקשר זה משתלבים אף האיורים הרבים המוסיפים לספרים "ערבית ספרותית בכיף" הרבה חן.

מילון ערבי-עברי

בסוף כל ספר משלושת הספרים מצוי מילון ערבי-עברי. המילון משמש את התלמיד בהתמודדותו עם התרגילים המופיעים בספרים, זולת תרגילים הפותחים בסימן ♣ (תלתן), המחייבים שימוש במילון ערבי-עברי מקיף.

שלושת הספרים קיבלו את אישור משרד החינוך.

לימוד מהנה!

143

143

מבזקים

מ י ד ע
ל מ ו ר ה

ערבית לבתי ספר עבריים

יחידת לימוד אחת

הוראות לנבחן

- א. משך הבחינה: שעה וחצי.
- ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שלושה פרקים.
פרק ראשון	—	הבנת הנקרא וידיעת הפועל	—	50	נקודות
פרק שני	—	משפטים להשלמה	—	40	נקודות
פרק שלישי	—	תחביר	—	10	נקודות
	—	סה"כ	—	100	נקודות
- ג. חומר עזר מותר בשימוש: מילונים מכל סוג שהוא.
- ד. הוראות מיוחדות:
- (1) **שאלון זה משמש מחברת בחינה**. כתוב את כל תשובותיך בגוף השאלון במקומות המיועדים לכך.
 - (2) כתוב את כל תשובותיך בעט בלבד. אסור להשתמש בטיפקס.
 - (3) כתוב בכתב יד ברור וקריא.
 - (4) לאחר סיום הבחינה וטרם מסירתה למשגיח, בדוק אותה שנית.
 - (5) בתום הבחינה החזר את השאלון למשגיח.

ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

ב ה צ ל ח ה !

/המשך מעבר לדף/

ה ש א ל ו ת

פרק ראשון — הבנת הנקרא וידיעת הפועל (50 נקודות)

קרא את הקטע שלפניך, וענה על שבע שאלות:

על שש שאלות ב"הבנת הנקרא" ועל שאלה אחת ב"ידיעת הפועל", לפי ההוראות

שבעמודים 3-5.

- (1)
 أَعْلَنْتِ الْحُكُومَةُ الْبَرِيطَانِيَّةُ يَوْمَ الْخَمِيسِ أَنَّ مُمَثِّلَهَا لِلشَّرْقِ الْأَوْسَطِ سَيَقُومُ
 بِجَوْلَةٍ فِي دُولِ الشَّرْقِ الْأَوْسَطِ فِي نِهَآيَةِ شَهْرِ تَشْرِينِ الْأَوَّلِ. وَسَتَسْتَعْرِقُ الْجَوْلَةَ
 تِسْعَةَ أَيَّامٍ. وَقَالَ النَّاطِقُ بِأَسْمِ وَزَارَةِ الْخَارِجِيَّةِ الْبَرِيطَانِيَّةِ فِي إِعْلَانِ صُحْفِيٍّ إِنَّ
 (2)
 (3)
 (4)
 (5)
 (6)
 (4)
 (5)
 (6)
 (8)

ערבית, קיץ תשע"ו, מס' 019102, 901

- 3 -

הבנת הנקרא (40 נקודות)

ענה על שש שאלות: על חמש מהשאלות 1-6 (לכל שאלה – 6 נקודות), ועל שאלה 7 (חובה) (10 נקודות).

ניקוד אינו נדרש בלל.

שים לב! קו קצר משמעו השלמה של מילה אחת בלבד; קו ארוך משמעו השלמה של יותר ממילה אחת.

בשאלה (1) נדרשת השלמה של מילה אחת בכל מקום ריק.

ענה על חמש מהשאלות 1-6.

1. השלם בערבית את המילים החסרות:

سَيَسَافِرُ مُمَثِّلٌ _____ إِلَى الشَّرْقِ الْأَوْسَطِ.

2. ענה בערבית.

مَتَى سَيَقُومُ الْمُمَثِّلُ الْبَرِيطَانِيَّ بِجَوْلَتِهِ فِي الشَّرْقِ الْأَوْسَطِ؟

3. הקף במעגל את התשובה הנכונה: "صحيح" ("נכון") או "خطأ" ("לא נכון").

سَتَسْتَغْرِقُ زِيَارَةَ الْمُمَثِّلِ الْبَرِيطَانِيَّ أَكْثَرَ مِنْ أُسْبُوعٍ.

صحيح / خطأ

4. ענה בעברית.

مَا هِيَ الْأَمَاكِنَ الَّتِي سَيَزُورُهَا الْمُمَثِّلُ الْبَرِيطَانِيَّ خِلَالَ جَوْلَتِهِ فِي الشَّرْقِ الْأَوْسَطِ؟

5. הקף במעגל את האות שמציינת את ההשלמה הנכונה.

هَدَفَ زِيَارَةَ الْمُمَثِّلِ الْبَرِيطَانِيَّ لِلشَّرْقِ الْأَوْسَطِ هُوَ:

أ. نَشْرَ إِعْلَانِ صُحُفِيٍّ.

ب. إِجْرَاءَ مُحَادَثَاتٍ مَعَ زُعَمَاءِ دَوْلِ الشَّرْقِ الْأَوْسَطِ.

ج. بَحْثَ مُشْكِلَةِ الْمُجْتَمَعِ الدَّوْلِيِّ.

6. העתק את המשפט המציין את האירוע הראשון שהתרחש על פי הטקסט.

أ. وُصُولَ الْمُمَثِّلِ الْبَرِيطَانِيَّ إِلَى الشَّرْقِ الْأَوْسَطِ.

ب. إِعْلَانِ عَنَ زِيَارَةِ الْمُمَثِّلِ الْبَرِيطَانِيَّ لِدَوْلِ الشَّرْقِ الْأَوْسَطِ.

ج. عَرْضِ نَتَائِجِ الْمُحَادَثَاتِ فِي مَقَرِّ الْأُمَمِ الْمُتَّحِدَةِ.

7. ענה על שאלה 7 (חובה) (10 נקודות).

7. ענה בעברית.

מה יהיה נושא השיחות בין הנציג הבריטי למנהיגי מדינות המזרח התיכון?

/המשך בעמוד 5/

ידיעת הפועל (10 נקודות)

ענה על שאלה 8.

8. בקטע שבעמוד 2 מסומנות מילים במספרים (1)-(6).

בחר בארבע מן המילים, וכתוב בטבלה שלפניך את השורש ואת הבניין שלהן (את הבניין אפשר לבטא במשקל או במספר).

(לכל מילה – 2.5 נקודות; סה"כ – 10 נקודות)

דוגמה:

המילה	השורש	הבניין
يَذْهَبُونَ	ذهب	فَعَلَ / 1

כתוב בטבלה את השורש ואת הבניין של ארבע המילים שבחרת.

המילה	השורש	הבניין
(1) مُمَثِّلٌ		
(2) تَسْتَعْرِقُ		
(3) إِعْلَانٌ		
(4) مُحَادَثَاتٌ		
(5) تَعَاوُنٌ		
(6) يَتَوَجَّهٌ		

/המשך בעמוד 6/

פרק שני – משפטים להשלמה (40 נקודות)

ענה על שאלה 9.

9. לפניך חמישה משפטים, ובהם חסרות עשר מילים.
 עליך להשלים שמונה מן המילים החסרות בעזרת רשימת המילים שבמסגרת
 (ברשימה יש מילה אחת מיותרת).
שים לב: את המילים המתאימות להשלמת המשפטים יש להעתיק מן הרשימה
 ולנקד ניקוד פנימי.
 אין להשתמש באותה מילה פעמיים.
 (לכל השלמה נכונה – 5 נקודות; סה"כ – 40 נקודות).
- א. مِنْ الْمَتَوَقَّعِ أَنَّ _____ هَذَا الْبَنِكَ _____ أَسَنَوَاتِ الْقَادِمَةِ.
 (1) (2)
- ב. قَالَ مُدِير _____ إِنَّ التَّدْخِينَ _____ فِي مَطْعَمِهِ.
 (3) (4)
- ג. فَازَتِ الطَّالِبَةُ بِـ _____ الْأُولَى فِي الْمَسَابَقَةِ _____
 الدَّوْلِيَّةِ.
 (5) (6)
- ד. تَلَبَّسَ الْبِنْتُ _____ الْأَسْوَدَ وَالْمِعْطَفَ _____ .
 (7) (8)
- ה. يَتَنَاوَلُ هَذَا _____ الْعَلَاَقَاتِ السِّيَاسِيَّةِ بَيْنَ _____
 الْمَنْطَقَةِ.
 (9) (10)

רשימת מילים להשלמת המשפטים:

الْجَائِزَةُ دَوْلُ الْخَبْرُ يَتَطَوَّرُ مَمْنُوعُ الْأَحْمَرُ
 خِلَالَ اسْتَعْمَلِ الْمَطْعَمِ الْبَنْطَلُونَ الرِّيَاضِيَّةُ

פרק שלישי — תחביר (10 נקודות)

בפרק זה עליך לענות על שתי שאלות: על אחת מן השאלות 10-12, ועל אחת מן השאלות 13-15.
(לכל שאלה — 5 נקודות)

ענה על אחת מן השאלות 10-12.

בכל שאלה יש משפט ובו שתי מילים בסוגריים, אך רק אחת מהן נכונה.
בשאלה שבחרת הקף במעגל את המילה הנכונה.

10. تَتَكَلَّمُ صَدِيقَتِي عَنْ مَشَاكِلِهَا (الشُّخْصِيَّة / الشُّخْصِيَّات).

11. (تَوَجَّهَ / تَوَجَّهُوا) الطُّلَابُ إِلَى الْمُعَلِّمَةِ وَطَلَبُوا مِنْهَا الْمُسَاعَدَةَ.

12. مَنْ هُنَّ الصُّحُفِيَّاتُ (الَّتِي / اللّوَاتِي) نَشَرْنَ الْقَرَارَ الْأَخِيرَ لِلْحُكُومَةِ؟

ענה על אחת מן השאלות 13-15.

בשאלה שבחרת כתוב את המשפט לפי ההוראות. ניקוד סופי אינו נדרש כלל.

13. כתוב בצורת הנקבה את המילה המסומנת בקו, שגה את המשפט בהתאם, כתוב את

המשפט החדש, ונקד אותו ניקוד פנימי:

يَلْعَبُ الطِّفْلُ وَأُمُّهُ فِي سَاحَةِ الْبَيْتِ.

14. הוסף את אל- הידיעה למילה המסומנת בקו, שנה את המשפט בהתאם, כתוב את המשפט החדש, ונקד אותו ניקוד פנימי:
زَارَ سُبْحَانَ أُرْدُنِّيُونَ عَاصِمَةَ إِسْرَائِيلَ .

15. כתוב בצורת הרבים את המילה המסומנת בקו, שנה את המשפט בהתאם, כתוב את המשפט החדש, ונקד אותו ניקוד פנימי:
قَالَ الْمُعَلِّمُ لِلتَّلَامِيذِ: اُكْتُبُوا هَذَا اَلتَّمْرِينَ فِي اَلدَّفْتَرِ!

בהצלחה!

זכות היוצרים שמורה למדינת ישראל
אין להעתיק או לפרסם אלא ברשות משרד החינוך

ערבית

לבתי ספר עבריים

2 יחידות לימוד

(השלמה מיחידת לימוד אחת ל-3 יחידות לימוד)

הוראות לנבחן

- א. משך הבחינה: שעה ושלושה רבעים.
- ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שני פרקים.
פרק ראשון	–	הבנת הנקרא וידיעת הפועל	–	70 נקודות
פרק שני	–	לשון העיתונות	–	30 נקודות
סה"כ	–			100 נקודות
- ג. חומר עזר מותר בשימוש: מילונים מכל סוג שהוא.
- ד. הוראות מיוחדות:
- (1) שאלון זה משמש מחברת בחינה. כתוב את כל תשובותיך בגוף השאלון במקומות המיועדים לכך.
 - (2) כתוב את כל תשובותיך בעט בלבד. אסור להשתמש בטיפקס.
 - (3) כתוב בכתב יד ברור וקריא.
 - (4) לאחר סיום הבחינה וטרם מסירתה למשגיח, בדוק אותה שנית.
 - (5) בתום הבחינה החזר את השאלון למשגיח.

ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

ב ה צ ל ח ה !

ה ש א ל ו ת

פרק ראשון — הבנת הנקרא וידיעת הפועל (70 נקודות)

הבנת הנקרא (50 נקודות)

קרא את הקטע שלפניך, וענה על שבע שאלות: על שש מן השאלות 1-7 (לכל שאלה — 7 נקודות), ועל שאלה 8 (חובה) (8 נקודות).

- (1)
لَبَسَتْ عَارِضَاتٌ أَزْيَاءَ إِسْرَائِيلِيَّاتٍ مَلَابِسَ مَصْنُوعَةً مِنَ الْكُوفِيَّةِ الْفِلَسْطِينِيَّةِ .
- (2) وذلك خلال "أسبوع تل أبيب للموضة". وقد اعتُبرَ مُصمِّم هذه الأزياء هذه
(2) الملابس "خطوة نحو التعايش" بين الفلسطينيين والإسرائيليين.
(3)
- (4) وظهرت العارضات وهنَّ يَلْبَسْنَ ملابسَ مصنوعة من كوفيَّات باللونين الأبيض والأحمر، وأُخرى بالأسود والأبيض .
- (6) وقال المصمِّم إنَّه أحضر الكوفيَّات من مدينة "الخليل" جنوب الضفَّة الغربيَّة
(4)
بِهَدَف تصميم الملابس للنساء . وسَتْبَعُ هذه الملابس في صيف عام 2017 .
- (8) وَأَصَافَ المصمِّم في تصريحاتٍ نَشَرَتْهَا الصحف الإسرائيليَّة أنَّه يهدف
(5)
- (6)
من استخدام الكوفيَّة الفلسطينيَّة إلى تَعزِيز التعايش بين الفلسطينيين
(10) والإسرائيليين .

ערבית, קיץ תשע"ו, מס' 019204, 902

- 3 -

ענה על שש מן השאלות 1-7 (לכל שאלה – 7 נקודות). שאלה 8 חובה.

ניקוד אינו נדרש כלל.

1. ענה בערבית.

مَنْ لَبَسَ مَلَابِسَ مَصْنُوعَةً مِنَ الْكُوفِيَّةِ الْفِلَسْطِينِيَّةِ؟

2. השלם בערבית.

أَقِيمَ أُسْبُوعَ الْمَوْضِعَةِ فِي مَدِينَةِ _____ .

3. ענה בערבית.

متى ستُعَرَّضُ الْمَلَابِسُ الْمَذْكُورَةُ فِي النَّصِّ فِي الدَّكَائِنِ؟

4. הקף במעגל את האות המציינת את ההסבר הנכון למשפט הבא (לפי הקטע).

تُشِيرُ الْعِبَارَةُ "خَطْوَةٌ نَحْوَ التَّعَايِشِ" إِلَى أَنَّ:

א. الكُوفِيَّةُ سَتَمْنَعُ التَّعَايِشَ بَيْنَ الْإِسْرَائِيلِيِّينَ وَالْفِلَسْطِينِيِّينَ .

ב. التَّعَايِشُ بَيْنَ الْإِسْرَائِيلِيِّينَ وَالْفِلَسْطِينِيِّينَ مَمْنُوعٌ .

ג. هناك أَمَلٌ لِلتَّعَايِشِ بَيْنَ الْإِسْرَائِيلِيِّينَ وَالْفِلَسْطِينِيِّينَ .

- 4 -

ערבית, קיץ תשע"ו, מס' 902,019204

5. הקף במעגל את התשובה הנכונה: "صحيح" ("נכון") או "خطأ" ("לא נכון").
لَوْنُ الكُوفِيَّاتِ أَحْمَرٌ فَفَقَطْ .
صحيح / خطأ
6. ענה בערבית.
א. הכינוי הַא במילה نَشَرْتَهَا (שורה 8) מתייחס אל _____ .
ב. הכינוי ه במילה أَنَّهُ (שורה 8) מתייחס אל _____ .
7. הקף במעגל את המילה המתאימה לפי הקטע.
استعمل (مصمم/عارضات) الأزياء كوفيّات أحضرها من (الضقة الغربية /
تل أبيب) .
8. שאלה 8 חובה (8 נקודות).
ענה בערבית על שני הסעיפים.
א. ללכופיַּات نَوَعَانِ . מאַהמאַ?

- ב. ماذا كان هدف المصمم من استعمال الكوفيّات في الملابس التي
صمّمها?

/המשך בעמוד 5/

ידיעת הפועל (20 נקודות)

ענה על שאלה 9.

9. בקטע שבעמוד 2 מסומנות שש מילים במספרים (1)-(6).

בחר בארבע מן המילים, וכתוב בטבלה שלפניך את השורש ואת הבניין שלהן (את הבניין אפשר לבטא במשקל או במספר).

(לכל מילה – 5 נקודות; סה"כ – 20 נקודות)

דוגמה:

המילה	השורש	הבניין
يَجْتَمِعُونَ	جمع	إِفْتَعَلَ / 8

כתוב בטבלה את השורש ואת הבניין של ארבע המילים שבחרת.

המילה	השורש	הבניין
(1) مَصْنُوعَةٌ		
(2) إِعْتَبَرَ		
(3) تَعَايَشَ		
(4) تَبَاعَ		
(5) أَضَافَ		
(6) تَعَزَّيَزَ		

פרק שני – לשון העיתונות (30 נקודות)

ענה על ארבע מן השאלות 10-15 (לכל שאלה – $7\frac{1}{2}$ נקודות).
ניקוד אינו נדרש כלל.

בשאלות 10-11 יש להשלים את המילים החסרות מתוך רשימת המילים שבמסגרת למטה (שים לב: ברשימה יש שתי מילים מיותרות).

10. سَتَتَّخِذُ _____ الطيران إجراءات لحلّ _____ الاقتصادية.

11. يَجِبُ عَلَى الصحفيين أَنْ _____ من أجل _____ الإنسان.

רשימת מילים להשלמת המשפטים בשאלות 10-11:

الأزمة حقوق شركة وراء يتبادل يكافحوا

תרגם לערבית את המשפטים בשאלות 12-13.

12. המשלחת הירדנית תגיע לביקור רשמי בבירות, בירת לבנון.

13. הסופרת ענתה על שאלות התלמידים על אודות ספרה החדש.

14. תרגם לעברית את המודעה שלפניך.

قناة "هلا" – تلفزيون باللغة العربية
تَجْمَعُ كُلَّ أفراد العائلة
كُلَّ البرامج مُعَدَّة للجمهور العربي
للإعلان في قناة "هلا" اتصلوا بإدارة القناة.

15. כתוב משפט ובו שש מילים לפחות, וכלול בו את הפועל **يَنْتَظِرُ**.

בהצלחה!

זכות היוצרים שמורה למדינת ישראל
אין להעתיק או לפרסם אלא ברשות משרד החינוך

בחינות הבגרות בערבית

160

160

ערבית

לבתי ספר עבריים

2 יחידות לימוד

(השלמה מ-3 יחידות לימוד ל-5 יחידות לימוד)

הוראות לנבחן

א. משך הבחינה: שעתיים וחצי.

ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שלושה פרקים.

פרק ראשון	—	הבנת הנקרא, ידיעת הפועל ותחביר
44 נקודות	—	הבנת הנקרא
13 נקודות	—	ידיעת הפועל
12 נקודות	—	תחביר
21 נקודות	—	פרק שני — לשון העיתונות
10 נקודות	—	פרק שלישי — הבעה בכתב
100 נקודות	—	סה"כ

ג. חומר עזר מותר בשימוש: מילונים מכל סוג שהוא.

ד. הוראות מיוחדות:

- (1) שאלון זה משמש מחברת בחינה. כתוב את כל תשובותיך בגוף השאלון, במקומות המיועדים לכך.
- (2) כתוב את כל תשובותיך בעט בלבד. אסור להשתמש בטיפקס.
- (3) כתוב בכתב יד ברור וקריא.
- (4) לאחר סיום הבחינה וטרם מסירתה למשגיח, בדוק אותה שנית.
- (5) בתום הבחינה החזר את השאלון למשגיח.

ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

ב ה צ ל ח ה !

ה ש א ל ו ת

פרק ראשון — הבנת הנקרא, ידיעת הפועל ותחביר (69 נקודות)

בפרק זה עליך לבחור באחד משני קטעים:
קטע א — ערבית קלסית (שאלות 1-5)
או
קטע ב — ערבית מודרנית (שאלות 6-9)

קטע א — ערבית קלסית

אם בחרת בקטע זה, קרא אותו, וענה על ארבע מן השאלות שאחריו:
על אחת מן השאלות 1-2 (הבנת הנקרא), ועל שלוש השאלות 3-5 (ידיעת הפועל ותחביר).

طلب الخليفة "عمرُ بن الخطاب" رضيَ اللهُ عنه من أهل "حُمص" أن يكتبوا له

(1)

(2) أسماء الفقراء والمساكين بحمص ليعطيهم نصيبهم من بيت مال المسلمين.

(2)

وعندما وردت الأسماء للخليفة فوجيء بوجود اسم حاكم حمص "سعيد بن

(4) عامر" بين أسماء الفقراء.

وعندما تعجب الخليفة من أن يكون واليه* على حمص من الفقراء، سأل أهل

(3)

(6) حمص فأجابوه أن حاكم حمص ينفق جميع راتبه على الفقراء والمساكين وهو

(4)

يقول: "ماذا أفعل وقد أصبحت مسؤولاً عنهم أمام الله".

* الوالي على حمص = حاكم حمص

/המשך בעמוד 3/

הבנת הנקרא (44 נקודות)

אם בחרת בקטע א, ענה על אחת מן השאלות 1-2 (שאלות על הקטע או תרגום הקטע).

1. אם בחרת בשאלה זו, ענה על שישה סעיפים:

על חמישה מן הסעיפים (1)-(6) (לכל סעיף – 7 נקודות), ועל סעיף (7) (חובה) (9 נקודות).

שים לב: ניקוד אינו נדרש כלל.

(1) أجب بالعربية أو بالعربية / عנה בעברית או בערבית.

إلى من توجه "عمر بن الخطاب" في طلبه؟

(2) أجب بالعربية / عנה בעברית.

لماذا طلب الخليفة أسماء الفقراء والمساكين في "حمص"؟

(3) ضع دائرة حول الجواب الصحيح / הקף במעגל את התשובה הנכונה.

ما هي المفاجأة المذكورة في النص؟

أ. وجود الفقراء والمساكين في "حمص".

ب. وجود اسم الخليفة بين أسماء الفقراء والمساكين في "حمص".

ج. وجود اسم والي "حمص" بين أسماء الفقراء والمساكين في

"حمص".

ערבית, קיץ תשע"ו, מס' 019205, 205

- 4 -

(4) ضع دائرة حول "صحيح" أو "خطأ" / הקף במעגל את "נכון" ("صحيح")

או "לא נכון" ("خطأ").

تَعَاظَفَ حَاكِمٌ حُمَصٌ مَعَ الْفُقَرَاءِ، وَلِذَلِكَ أَنْفَقَ مَالَهُ عَلَيْهِمْ.

صحيح / خطأ

(5) ضع دائرة حول الكلمة الملائمة حسب النَّصِّ / הקף במעגל את

המילה המתאימה לפי הקטע.

سأل الخليفة (والي/أهل) "حُمَصٌ" كيف أصبح حاكمهم

(فقيراً/مسؤولاً).

(6) أكمل بالعربية / השלם בערבית.

א. الضمير "هم" في كلمة "نَصِيْبَهُمْ" (السطر 2)

يعود إلى _____.

ב. الضمير "ه" في كلمة "أجابوه" (السطر 6)

يعود إلى _____.

סעיף (7) חובה. ענה על שני הסעיפים.

(7) א. أكمل بالعربية / השלם בערבית.

أوضح أهل "حُمَصٌ" أَنَّ حَاكِمَهُمْ فَقِيرٌ لِأَنَّهُ ...

ב. أجب بالعربية / ענה בערבית.

كيف عَلَّلَ حَاكِمٌ "حُمَصٌ" فَعَلَهُ نَحْوَ الْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ؟

/המשך בעמוד 5/

ערבית, קיץ תשע"ו, מס' 019205, 905

- 6 -

ידיעת הפועל (13 נקודות)

אם בחרת בקטע א, ענה על שתי השאלות 3-4.

3. בקטע שקראת (בעמוד 2) מסומנות ארבע מילים במספרים (1)-(4).
 בחר בשלוש מן המילים, וכתוב בטבלה שלפניך את השורש, את הבניין ואת הצורה הדקדוקית של המילים שבחרת, לפי ההקשר שלהן בקטע.
 (את הבניין אפשר לבטא במשקל או במספר.)
 (לכל מילה – 3 נקודות; סה"כ – 9 נקודות.)
 דוגמה:

המילה	השורש	הבניין	הצורה הדקדוקית
لَا تَذْهَبْ	ذهب	فَعَلَ / 1	עתיד מג'זום

כתוב בטבלה את השורש, את הבניין ואת הצורה הדקדוקית של שלוש המילים שבחרת.

המילה	השורש	הבניין	הצורה הדקדוקית
(1) لِيُعْطِي			
(2) فُوجِيَ			
(3) أَجَابُوا			
(4) مَسْئُول			

4. לפניך שני משפטים (1)-(2).

בכל משפט חסרה מילה, ובסוגריים נתונות שתי אפשרויות להשלמת המשפט, אך רק אחת מהן נכונה.
 בחר באחד מן המשפטים (1)-(2), והקף במעגל את התשובה הנכונה במשפט שבחרת.
 (4 נקודות)

(1) لم (تَرَدَّنِي / وَرَدَّتْنِي) رسالتك.

(2) تَرَفُّضُ عَضْوَةِ الكَنِيْسَةِ (إِقْرَارَ / تَقْرُّ) القانون الجديد.

/המשך בעמוד 7/

תחביר (12 נקודות)

אם בחרת בקטע א, ענה על שאלה 5.

5. לפניך חמישה סעיפים (1)-(5), ובהם משפטים הקשורים לקטע שבעמוד 2. ענה על שלושה מן הסעיפים, על פי ההוראות (לכל סעיף – 4 נקודות; סה"כ – 12 נקודות).

(1) תרגם את המשפט לעברית, וכתוב מהי התופעה התחבירית שבמשפט.

كَمْ دِينَارًا أَنْفَقَ حَاكِمٌ "حَمَص" عَلَى الْفُقَرَاءِ؟

תרגום המשפט:

התופעה התחבירית:

(2) תרגם את המשפט לעברית, וכתוב מהי התופעה התחבירית שבמשפט.

مَا أَهَمُّ مَسَاعِدَةَ الْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينَ!

תרגום המשפט:

התופעה התחבירית:

/המשך בעמוד 8/

- 8 -

ערבית, קיץ תשע"ו, מס' 905,019205

(3) תרגם את המשפט לעברית, וכתוב מהי התופעה התחבירית שבמשפט.
 إِذَا اسْتَعْمَلْتَ شِبْكَةَ التَّوَاصُلِ الاجْتِمَاعِيِّ، فَلَا تَكْشِفْ أَسْرَارَ أَصْحَابِكَ.

תרגום המשפט:

התופעה התחבירית:

(4) נסח את החלק המסומן בקו באמצעות עתיד מנצוב, כתוב את המשפט מחדש, נקד אותו ניקוד מלא (פנימי וסופי).

يريد المهاجرون السوريون الانضمام إلى عائلاتهم في ألمانيا.

(5) הקדם את אפادت المصادر أَنْ למשפט, שנה את המשפט בהתאם, כתוב אותו מחדש, נקד אותו ניקוד מלא (פנימי וסופי).

سافر مستشارو الرئيس إلى الأردن مساء أمس.

קטע ב — ערבית מודרנית

אם בחרת בקטע זה, קרא אותו וענה על ארבע השאלות 6-9.

- נشرت منظمة الأمم المتحدة مؤخرًا ⁽¹⁾ "الخطة العالمية لصحة المرأة والطفل ⁽²⁾ والمراهقين".
- (2) وكشف الأمين العام للأمم المتحدة عن التزامات دولية تُقدَّر بخمسة وعشرين ⁽³⁾ مليار دولار، بهدف المساعدة على تقليص الوفيات لدى النساء والأطفال ⁽⁴⁾ والمراهقين وتحسين صحتهم.
- (6) وقال الأمين العام إن رؤساء دول وحكومات ومنظمات دولية قد تعهدوا بدعم هذه الخطة. كما أكد الأمين التزام منظمة الأمم المتحدة بتحسين حياة المرأة ⁽⁸⁾ والطفل والمراهقين لكونهم الأكثر ضعفًا في العالم.
- (4) ومن المتوقع أن تنمو التزامات الدول والمنظمات في السنوات المقبلة نموًا عظيمًا.

הבנת הנקרא (44 נקודות)

אם בחרת בקטע ב, ענה על שאלה 6.

6. ענה על שישה סעיפים:

על חמישה מן הסעיפים (1)-(6) (לכל סעיף – 7 נקודות), ועל סעיף (7) (חובה) (9 נקודות).

שים לב: ניקוד אינו נדרש כלל.

(1) أكمل بالعربية / השלם בערבית.

تتناول خطة الأمم المتحدة _____ .

(2) ضع دائرة حول الكلمة التي تكمل الجملة بشكل صحيح / הקף במעגל את המילה המציינת את ההשלמה הנכונה למשפט.

من المتوقع أن تُؤدِّي (الحياة / الخطة) العالمية إلى (انخفاض / ارتفاع) عدد الوفيات لدى النساء والأطفال والمراهقين.

(3) أجب بالعربية / ענה בערבית.

_____ من يُعتبرُّ ضعيفاً حسب النصّ؟

(4) ضع دائرة حول الحرف الذي يدلّ على الإكمال الصحيح / הקף במעגל את האות המציינת את השלמה הנכונה.

أَلتَّزَامَاتِ الدَّوْلِيَّةِ الَّتِي ذَكَرَهَا الْأَمِينُ الْعَامُّ هِيَ :

أ. تقديم المال لتنفيذ الخطة .

ب. نموّ المنظمات الدوليّة .

ج. إعلان الأمم المتّحدة عن الخطة .

(5) أجب بالعربيّة / ענה בערבית.

מנה את הגורמים שהתחייבו לתמוך בתכנית.

(6) ضع دائرة حول "صحيح" أو "خطأ" / הקף במעגל את "נכון" ("صحيح")
או "לא נכון" ("خطأ").

هناك أمل أن تكثر التعهّدات لدعم الخطة في المستقبل .

صحيح / خطأ

סעיף (7) חובה. ענה על שני הסעיפים:

(7) א. أجب بالعربيّة / ענה בערבית.

لماذا ترى منظمة الأمم المتّحدة أهميّة في تحسين حياة المرأة
والطفل والمراهقين؟

ב. إختَرِ الإكمال الصحيح للجمله / בחר בהשלמה הנכונה למשפט.

تهدف الخطة العالمية لصحة المرأة والطفل والمراهقين إلى :

أ. كشف الخطة أمام العالم .

ب. إطالة حياة الضعفاء في المجتمع .

/המשך בעמוד 12/

ידיעת הפועל (13 נקודות)

אם בחרת בקטע ב, ענה על שתי השאלות 7-8.

7. בקטע שקראת (בעמוד 9) מסומנות ארבע מילים במספרים (1)-(4).
 בחר בשלוש מן המילים, וכתוב בטבלה שלפניך את השורש, את הבניין ואת הצורה הדקדוקית של המילים שבחרת, לפי ההקשר שלהן בקטע.
 (את הבניין אפשר לבטא במשקל או במספר).
 (לכל מילה – 3 נקודות; סה"כ – 9 נקודות).

דוגמה:

המילה	השורש	הבניין	הצורה הדקדוקית
لَمْ يَجْتَمِعُوا	جمع	إِفْتَعَلَ / 8	עתיד מג'זום

כתוב בטבלה את השורש, את הבניין ואת הצורה הדקדוקית של שלוש המילים שבחרת.

המילה	השורש	הבניין	הצורה הדקדוקית
(1) مُتَّحِدَةً			
(2) مُؤَخَّرًا			
(3) تُقَدَّرُ			
(4) أَنْ تَنْمُوَ			

8. לפניך שני משפטים (1)-(2).
 בכל משפט חסרה מילה, ובסוגריים נתונות שתי אפשרויות להשלמת המשפט, אך רק אחת מהן נכונה.
 בחר באחד מן המשפטים (1)-(2). הקף במעגל את התשובה הנכונה במשפט שבחרת.
 (4 נקודות)

- (1) (وَضَعْتُ / وَضَعْتُ) مُؤَخَّرًا خِطَّةً مِنْ أَجْلِ تَطْوِيرِ صِحَّةِ الْمَجْتَمَعِ.
 (2) تَرْفُضُ عَضْوَةَ الْكَنِيسَةِ (إِقْرَارًا / تُقَرَّرُ) الْقَانُونَ الْجَدِيدَ.

/המשך בעמוד 13/

תחביר (12 נקודות)

אם בחרת בקטע ב, ענה על שאלה 9.

9. לפניך חמישה סעיפים (1)-(5), ובהם משפטים הקשורים לקטע שבעמוד 9. ענה על שלושה מן הסעיפים על פי ההוראות (לכל סעיף – 4 נקודות; סה"כ – 12 נקודות).

(1) תרגם את המשפט לערבית, וכתוב מהי התופעה התחבירית שבמשפט.
من المتوقع أن ينمو دعم الأمم المتحدة لدول إفريقيا نمواً عظيماً .

תרגום המשפט:

התופעה התחבירית:

(2) תרגם את המשפט לערבית, וכתוב מהי התופעה התחבירית שבמשפט.

مَا أَهَمُّ مُسَاعَدَةَ الضعفاء في المجتمع!

תרגום המשפט:

התופעה התחבירית:

- 14 -

ערבית, קיץ תשע"ו, מס' 019205, 905

(3) תרגם את המשפט לעברית, וכתוב מהי התופעה התחבירית שבמשפט.
 إذا استعملت شبكة التواصل الاجتماعي، فلا تكشف أسرار أصحابك.

תרגום המשפט:

התופעה התחבירית:

(4) נסח את החלק המסומן בקו באמצעות עתיד מנוב, כתוב את המשפט מחדש, נקד אותו ניקוד מלא (פנימי וסופי).
 يريد المهاجرون السوريون الانضمام إلى عائلاتهم في ألمانيا.

(5) הקדם את לعل למשפט, שנה את המשפט בהתאם, כתוב אותו מחדש, נקד אותו ניקוד מלא (פנימי וסופי).
 يرفض المتظاهرون طلب الشرطة لإلغاء المظاهرة.

/המשך בעמוד 15/

פרק שני — לשון העיתונות (21 נקודות)

בפרק זה חמש שאלות 10-14.
בחר בשלוש מן השאלות, וענה על פי ההוראות (לכל שאלה — 7 נקודות).
ניקוד אינו נדרש כלל.

בשאלות 10-11 יש להשלים את המילים החסרות מתוך רשימת המילים
שבמסגרת למטה (שים לב: ברשימה יש שתי מילים מיותרות).

10. تحظر _____ الإسلاميّة جلوس الرجال والنساء في البنوك في
نفس _____ .

11. غَيَّرَ بعض _____ رأيهم حول مشروع _____ لعام 2016 .

רשימת המילים להשלמת המשפטים בשאלות 10-11:

دعا الميزانيّة الوزراء الطابق وفد الشريعة

12. ترجم الجملة التالية إلى العربية / תרגם את המשפט לערבית. ניקוד אינו נדרש כלל.
מחקר חדש מדגיש שעישון של נשים הרות מזיק לעובר.

13. أكتب جملة تشمل العبارة "لا شك أنّ" .
כתוב משפט ובו הצירוף: لا شك أنّ .

במשפט צריכות להיות שמונה מילים לפחות. ניקוד אינו נדרש כלל.

/המשך בעמוד 16/

14. ترجم الإعلان التالي إلى العبرية / תרגם לעברית את המודעה שלפניך.

نتشرف بدعوتكم لحضور حفل زفاف ابنتنا
وذلك في تمام الساعة الثامنة يوم الخميس
في منزل العروس.
وبحضوركم لنا الفرح والسعادة.
عائلة بشارة

/המשך בעמוד 17/

פרק שלישי — הבעה בכתב (10 נקודות)

ענה על שאלה אחת בלבד מן השאלות 15-19.

כתוב תשובה, ובה 35 מילים לפחות.

ניקוד אינו נדרש כלל.

15. ما هي المشاكل التي تُعاني منها النساء في السعودية؟

16. أكتب عن أضرار التدخين.

17. أكتب عن فيلم أو مسلسل شاهدته.

18. أكتب عن حادث سياسي أو اجتماعي بارز وقع في السنة الأخيرة.

19. كيف يتمثل الحب في قصة أو قصيدة عربية قرأتها؟

ציין את מספר השאלה שבחרת בה.

שאלה מספר: _____

מכון הנרייטה סאלד
המרכז לבחינות בגרות

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
הפיקוח על הוראת הערבית

דגם תשובות לשאלון בערבית, 1 יח"ל, מס' 019102, 901, קיץ תשע"ו

פרק ראשון – הבנת הנקרא וידיעת הפועל

הבנת הנקרא

על התלמיד לענות על חמש מהשאלות 1-6, ועל שאלה 7 (חובה!); לכל שאלה.

1. الحكومة , البريطانية.

2. في نهاية (شهر) تشرين الأول.
לא כתב האָל: להפחית.
על שגיאות כתיב להפחית.

3. صحيح.

4. ישראל, הרשות הפלסטינית, מצרים וירדן.

5. ب.

6. اَلْإِعْلَانُ عَنْ زِيَارَةِ الْمُمَثِّلِ الْبَرِيْطَانِيِّ لِدَوْلِ الشَّرْقِ الْاَوْسَطِ.

7. (נושא השיחות יהיה:); שיתוף הפעולה הבריטי עם הקהילה הבינלאומית כדי לתמוך / לקדם את תהליך השלום במזרח התיכון.

ידעת הפועל

על התלמיד לענות על שאלה 8.

8. 4 מילים.

המילה	השורש	הבניין
(1) مُمْتَل	مثل	فَعَلَ / 2
(2) تَسْتَفْرِقُ	غرق	اِسْتَفْعَلَ / 10
(3) اِغْلَان	علن	اَفْعَلَ / 4
(4) مُحَادَثَات	حدث	فَاعَلَ / 3
(5) تَعَاوُن	عون	تَفَاعَلَ / 6
(6) يَتَوَجَّهُ	وجه	تَفَعَّلَ / 5

פרק שני – משפטים להשלמה

על התלמיד לענות על שאלה 9.

יש להשלים רק שמונה מילים מתוך הרשימה, ולנקדן נקוד פנימי.

9. (1) يَتَطَوَّرُ (2) خَلَّالٌ (3) اَلْمَطْعَمُ (4) مَمْنُوعٌ (5) اَلْجَائِزَةُ (6) اَلرِّيَاضِيَّةُ (7) اَلْبَنَاطِلُونُ (8) اَلْأَحْمَرُ (9) اَلْخَبْرُ (10) دُولٌ

פרק שלישי – תחביר

על התלמיד לענות על שתי שאלות: על אחת מן השאלות 10-12, ועל אחת מן השאלות 13-15.

10. اَلشَّخْصِيَّة.

11. تَوَجَّهَ.

12. اَللَّوَاتِي.

על התלמיד לענות על אחת מן השאלות 13-15.

13. تَلَعِبُ اَلطُّفْلَةَ وَاُمُّهَا فِي سَاحَةِ اَلْبَيْتِ.

14. زَارَ اَلسِّيَاحِ اَلأُرْدُنِيِّونَ عَاصِمَةَ إِسْرَائِيلِ.

15. قَالَ اَلْمُعَلِّمُ لِلتَّلَامِيذِ: اُكْتُبُوا هَذِهِ اَلتَّمَارِينَ فِي اَلدَّفْتَرِ!

מכון הנרייטה סאלד
המרכז לבחינות בגרות

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
הפיקוח על הוראת הערבית

דגם תשובות לשאלון בערבית, 2 יח"ל, מס' 019204, 902, קיץ תשע"ו

פרק ראשון — הבנת הנקרא וידיעת הפועל

הבנת הנקרא

על התלמיד לענות על שש מן השאלות 1-7, ועל שאלה 8 (חובה).

1. عارضات أزياء إسرائيلية.
2. تل أبيب.
3. בקיץ (של שנת) 2017.
4. ג
5. خطأ.
6. א. تصريحات.
ב. المصمّم.
7. مصمّم , الضفّة الغربيّة.
8. א. (כאפיות בצבע) אדום לבן
ב. (כאפיות בצבע) שחור לבן
ג. (מטרתו) הידוק / חיזוק דו־הקיום בין הפלסטינים והישראלים

ידיעת הפועל

על התלמיד לענות על שאלה 9.

9. 4 מילים.

המילה	השורש	הבניין
(1) مَصْنُوعَةٌ	صنع	فَعَلَ / 1
(2) اِعتَبَرَ	عبر	اِفْتَعَلَ / 8
(3) تَعَايَشَ	عیش	تَفَاعَلَ / 6
(4) تَبَاعَ	بيع	فَعَلَ / 1
(5) أَضَافَ	ضيف	أَفْعَلَ / 4
(6) تَعَزَّيَزَ	عزز	فَعَّلَ / 2

פרק שני – לשון העיתונות

על התלמיד לענות על ארבע מן השאלות 10-15.

ניקוד איננו נדרש כלל.

בשאלות 10-11 על התלמיד להשלים את המילים החסרות.

10. شركة – الأزيمة .

11. يكافحوا – حقوق .

בשאלות 12-13 על התלמיד לתרגם לערבית.

12. سوف (س) يصل / يقدم الوفد الأردني لزيارة رسمية لبيروت، العاصمة اللبنانية / عاصمة لبنان /

... تصل / تقدم البعثة الأردنية ... / ... يقوم الوفد ... بزيارة ل... /

... تقوم البعثة ... بزيارة ل...

13. أجابت الكاتبة / الأدبية / المؤلفة على / عن أسئلة التلاميذ / الطلاب / الطلبة عن كتابها الجديد /

ردت على ...

14. תרגום מודעה לערבית

ערוץ "הלא" – טלוויזיה בשפה הערבית

מכנס / אוסף / מקבץ את כל בני המשפחה

כל התכניות מיועדות / מוכנות לציבור הערבי

למודעה / לפרסום / להודעה בערוץ "הלא" / התקשרו / צרו קשר עם הנהלת הערוץ.

15. חיבור משפט

על התלמיד לכתוב משפט של שש מילים לפחות, ובו הפועל ينتظر .

זגם תשובות לשאלון בערבית, 2 יח"ל, מס' 019205, 905, קיץ תשע"ו

פרק ראשון – הבנת הנקרא, ידיעת הפועל ותחביר

על התלמיד לבחור באחד משני קטעים: קטע א – ערבית קלאסית א קטע ב – ערבית מודרנית.

קטע א – ערבית קלאסית

הבנת הנקרא

על התלמיד לענות על אחת מן השאלות 1-2.

1. אם התלמיד בחר בשאלה זו, עליו לענות על חמישה מן הסעיפים (1)-(6), ועל סעיף (7) (חובה!):
 - (1) (توجه عمر بن الخطاب في طلبه) إلى أهل حمص / (עמר אבן אלחטאב פנה) אל תושבי / אנשי חומס .
 - (2) (الحليف / הוא ביקש את שמות העניים והמסכנים,) כדי לתת להם את חלקם מבית אוצר המוסלמים.
 - (3) ج
 - (4) صحيح .
 - (5) أ. أهل.
 - ب. فقيراً .
 - (6) أ. الفقراء والمساكين.
 - ب. الخليفة / عمر بن الخطاب.
 - (7) סעיף חובה!
 - א. أنفق ماله / راتبه على الفقراء والمساكين.
 - ב. מושל חומס נימק מעשהו בזה שהוא אחראי עליהם בפני אללה. / מה אעשה שהרי נעשיתי / נהפכתי / נהייתי אחראי עליהם בפני אללה.

2. תרגום הטקסט:

הח'ליף עמר בן אלחטאב, רצון אלה עליי, ביקש מאנשי / תושבי חמס לכתוב / שיכתבו לו את שמות עעניים והמסכנים בחמס, כדי לתת להם את חלקם מבית האוצר של המוסלמים / מאוצר המוסלמים וכאשר הגיעו השמות לח'ליף (הוא) הופתע מהמצאות שמו של מושל חמס סעיד בן עאמר בין שמות העניים. וכאשר התפלא הח'ליף על היות המושל שלו / מטעמו / השליט שלו על חמס בין / מן העניים, שאל את אנשי חמס וענו לו שהמושל / השליט של חמס מוציא את כל משכורתו על העניים והמסכנים באומרו / כשהוא אומר: מה אעשה / מה אני יכול לעשות והרי נהפכתי / נעשיתי/נהייתי אחראי עליהם בפני / מול אלה.

ידיעת הפועל

על התלמיד לענות על שתי השאלות 3-4.

3. 3 מילים.

המילה	השורש	הבניין	הצורה הדקדוקית
(1) لِيُعْطِي	عطو	أَفْعَلَ / 4	المضارع المنصوب / עתיד מנוצב
(2) فُوجِيَ	فجأ	فَاعَلَ / 3	الماضي المجهول / עבר סביל
(3) أَجَابُوا	جوب	أَفْعَلَ / 4	الماضي / עבר
(4) مَسْئُول	سأل	فَعَلَ / 1	اسم مفعول / בינוני פעול

4. על התלמיד לענות על אחד מן הסעיפים.

(1) تَرَدَّنِي.

(2) إِقْرَارَ .

ערבית, קיץ תשע"ו, מס' 019205, 905

- 3 -

תחביר

על התלמיד לענות על שאלה 5.

5. על התלמיד לענות על שלושה מן הסעיפים (1)-(5).

(1) תרגום המשפט:

כמה דינרים הוציא / בזבו מושל חומס על העניים?

התופעה התחבירית: כִּם + שם ביחיד / תמיז.

(2) תרגום המשפט:

כמה / מה חשוב לעזור לעניים ולמסכנים / כמה / מה חשובה העזרה ...
התופעה התחבירית: ما التعجب / ما التعجبية / ما להבעת התפעלות.

(3) תרגום המשפט:

אם / כאשר אתה משתמש ברשת חברתית, אל תגלה את סודות חבריך.

התופעה התחבירית: משפט תנא.

(4) يُرِيدُ الْمُهَاجِرُونَ السُّورِيُّونَ أَنْ يَنْضَمُّوا إِلَى عَائِلَاتِهِمْ فِي أَلْمَانِيَا.

(5) أَفَادَتِ الْمَصَادِرُ أَنَّ مُسْتَشَارِي الرَّئِيسِ سَافَرُوا إِلَى الْأُرْدُنِّ مَسَاءً أَمْسٍ.

קטע ב – ערבית מודרנית

על התלמיד לענות על ארבע השאלות 6-9.

הבנת הנקרא

6. על התלמיד לענות על חמישה מן הסעיפים (1)-(6), ועל סעיף (7) (חובה!).

(1) صحة المرأة والطفل والمراهقين.

(2) الخطة, انخفاض.

(3) النساء والأطفال والمراهقون .

(4) أ

(5) نسيان / ראשי מדינות, ממשלות וארגונים בינלאומיים.

(6) صحيح .

(7) أ. ... لأنهم الأكثر ضعفا / لكونهم الأكثر ضعفا في العالم / المجتمع.

ب. ب

ידיעת הפועל

7. 3 מילים.

המילה	השורש	הבניין	הצורה הדקדוקית
(1) مُتَّحِدَةٌ	وحد	إِفْتَعَلَ / 8	اسم الفاعل / בינוני פועל
(2) مُؤَخَّرًا	أخر	فَعَّلَ / 2	اسم مفعول / בינוני פעול
(3) تَقَدَّرُ	قدر	فَعَّلَ / 2	المضارع المجهول / הווה-עתיד סביל
(4) أَنْ تَنْمُوَ	نمو	فَعَّلَ / 1	المضارع المنصوب / עתיד מנוצב

8. על התלמיד לענות על אחד מן הסעיפים.

(1) وُضِعَتْ

(2) إِفْرَارٌ

תחביר

9. על התלמיד לענות על שלושה מן הסעיפים (1)-(5).

(1) תרגום המשפט:

צפוי שתמיכת האו"ם במדינות אפריקה תגדל / תצמח מאוד / צמיחה גדולה.

התופעה התחבירית: مفعول مطلق / מושא פנימי.

(2) תרגום המשפט:

כמה / מה חשוב לעזור לחלשים בחברה / כמה / מה חשובה העזרה ...

התופעה התחבירית: ما التعجب / ما التعجبية / מה להבעת התפעלות.

(3) תרגום המשפט:

אם / כאשר אתה משתמש / תשתמש ברשת חברתית, אל תגלה את סודות חבריך.

התופעה התחבירית: משפט תנאי.

(4) يُرِيدُ الْمُهَاجِرُونَ السُّورِيُّونَ أَنْ يَنْضَمُوا إِلَى عَائِلَاتِهِمْ فِي أَلْمَانِيَا.

(5) لَعَلَّ الْمُتَظَاهِرِينَ يَرْفُضُونَ طَلَبَ الشَّرْطَةِ لِإِلْغَاءِ الْمُظَاهَرَةِ.

מדינת ישראל

משרד החינוך

סוג הבחינה: בגרות לבתי ספר על-יסודיים
מועד הבחינה: קיץ תשע"ו, 2016
מספר השאלון: 019281

עולם הערבים והאסלאם

(לבתי ספר עבריים)

על פי תכנית הרפורמה ללמידה משמעותית

הוראות לנבחן

- א. משך הבחינה: שעתיים.
- ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה ארבעה פרקים.
פרק ראשון	—	מבוא להכרת האסלאם	—	(15x2)	—	30 נקודות
פרק שני	—	מדינות האזור	—	(15x2)	—	30 נקודות
פרק שלישי	—	עידן האימפריות – מושגים	—	(10x2)	—	20 נקודות
פרק רביעי	—	סוריה ולבנון – מושגים				
- א**
- ירדן, ערב הסעודית ומדינות
המפרץ – מושגים	—	(10x2)	—	20 נקודות
סה"כ	—		—	100 נקודות
- ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.
- ד. הוראות מיוחדות: (1) הקפד על כתב יד ברור וקריא.
(2) לאחר סיום הבחינה וטרם מסירתה למשגיח, בדוק אותה שנית.
(3) המלצה לחלוקת זמן: שעה וחצי — לפרקים הראשון והשני
חצי שעה — לפרקים השלישי והרביעי

כתוב במחברת הבחינה בלבד, בעמודים נפרדים, כל מה שברצונך לכתוב כטייטה (ראשי פרקים, חישובים וכדומה).
רשום "טייטה" בראש כל עמוד טייטה. רישום טייטות כלשהן על דפים שמחוץ למחברת הבחינה עלול לגרום לפסילת הבחינה!

ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

ב ה צ ל ח ה !

/המשך מעבר לדף/

ה ש א ל ו ת

פרק ראשון — מבוא להכרת האסלאם (30 נקודות)

ענה על שתיים מן השאלות 1-4 (לכל שאלה — 15 נקודות).

מחמד וראשית האסלאם

1. מפה לפני עליית האסלאם

תאר את הבסיס הכלכלי של מפה בתקופה שקדמה לאסלאם, והסבר את הקשר בין הנאמר בסורה שלפניך מן הקוראן לכלכלת מפה בתקופה זו.

סִוְרָה 106

בשם אלוהים הרחמן והרחום

- 1 בשל ההגנה שניתנה לבני קְרִיִשׁ,
- 2 הַגְנָתָם במסע החורף והקיץ -
- 3 בשל כך יעבדו־נא את ריבון הבית הזה,
- 4 אשר האכילם לעת רעב, והבטיחם מסכנה.

2. הבשורה של הנביא מחמד

תאר בקצרה את קורות חייו של הנביא מחמד (עד מותו).
תאר שניים מ"סימני הנבואה" שהעידו, על פי המסורת, כי מחמד עומד להיות נביא.

התפתחות דת האסלאם

3. מצוות היסוד

ציין את השמות של חמש מצוות היסוד של האסלאם (ארכאן אל-אסלאם), ותאר שתיים מהן בפירוט.

4. הקוראן

"על סמך פסוקים מסוימים קבעו חכמי הדת המוסלמים שהקוראן [...] הוא המושלם בספרים, מבחינת התוכן, הלשון והסגנון כאחד".

(ח' לצרוס-יפה, פרקים בתולדות הערבים ואסלאם, עמ' 90)

הסבר כיצד קביעה זו באה לידי ביטוי ביחס של המוסלמים לקוראן.

/המשך בעמוד 3/

פרק שני — מדינות האזור (30 נקודות)

ענה על שתיים מן השאלות 5-8 (לכל שאלה – 15 נקודות).

מצרים

5. סוגיית הילודה במצרים

קרא את הקטע שלפניך, וענה על סעיפי השאלה שאחריו.

בנאום שנשא נשיא מצרים עבד אל-פתח א-סיסי הוא נגע בסוגיה מהותית שמאיימת על היציבות של מצרים – ריבוי האוכלוסייה. "אין די בצעדים שאנחנו עושים לשיפור הכלכלה. יש צורך לעשות יותר. תפקיד התקשורת הוא לחנך את האזרחים ולמנוע את התממשותו של אחד הסיכונים המאיימים ביותר על האומה והמולדת."

בנאום זה, שהתנהל במעמד אחמד אל-ח'טיב, שיח' המוסד ההלכתי העליון אל-אזהר, הפנה א-סיסי שאלה אל השיח' ואמר: "האם מותר או אסור לבני זוג שיש להם ילד אחד להמתין שלוש או ארבע שנים לפני שהם מביאים לעולם עוד ילד? האם מותר לבני זוג שיש להם שני ילדים להמתין חמש שנים לפני שיביאו לעולם ילד שלישי? האם אנשים שיש להם שלושה ילדים פשוט יפסיקו?". השיח' השיב לו מיד, "מותר, מותר".

(מתוך אתר nrg, 2.2.2015)

מהי הסכנה בריבוי המהיר של האוכלוסייה במצרים?

הסבר כיצד התמודד הנשיא מבראק עם סכנה זו, והסבר את חשיבות התשובה של שיח' אל-אזהר, המובאת בסוף הקטע, לדיון הציבורי בעניין זה במצרים.

6. מדיניות הפנים של נאצר

תאר שלוש פעולות של נאצר בתחום הכלכלה, והסבר את מטרותיהן.

איראן

7. תורתו של ח'ומייני

הסבר את תפקידו של האסלאם בתורה של ח'ומייני.

בתשובתך הסבר גם את תפקידם של אנשי הדת במדינה.

טורקיה

8. מדיניות החוץ של טורקיה

מהו "משבר קפריסין"? הסבר את ההשפעה של משבר זה על יחסיה של טורקיה עם ארצות-הברית.

פרק שלישי – עידן האימפריות – מושגים (20 נקודות)

כתוב בקצרה על שניים מן המושגים 9-13 (לכל מושג – 10 נקודות).

9. דיואן

10. בית אל-חַכְמָה (דאר אל-חַכְמָה)

11. מְחַתְסַב

12. המג'לה

13. סֵלְטָאן

פרק רביעי – סוריה ולבנון

או ירדן, ערב הסעודית ומדינות המפרץ – מושגים

(20 נקודות)

בחר באחד משני הנושאים שלפניך, וכתוב בקצרה על שניים מן המושגים בנושא שבחרת (אין לענות על מושגים משני הנושאים, לכל מושג – 10 נקודות).

נושא א': סוריה ולבנון

14. מפלגת הבעת'

15. הסכם טאיף (1989)

16. בשאר אל-אסד

17. תנועת חזבאללה

18. מלחמת לבנון השנייה (2006)

נושא ב': ירדן, ערב הסעודית ומדינות המפרץ

19. המלך עבדאללה השני

20. "ספטמבר השחור" (1970)

21. הסכם השלום בין ישראל לירדן

22. בעיית העובדים הזרים (במדינות המפרץ)

23. "האיום השיעי"

בהצלחה!

זכות היוצרים שמורה למדינת ישראל
אין להעתיק או לפרסם אלא ברשות משרד החינוך

מכון הנרייטה סאלד
המרכז לבחינות בגרות

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
הפיקוח על הוראת הערבית

מחונן לשאלון: עולם הערבים והאסלאם, מס' 019281, קיץ תשע"ו

פרק ראשון – מבוא להכרת האסלאם

על התלמיד לענות על שתי שאלות מפרק זה.

1. מכה לפני עליית האסלאם

על התלמיד לתאר את הבסיס הכלכלי של מכה בתקופה שקדמה לאסלאם, ולהסביר את הקשר של סורה 106 לכלכלת מכה בתקופה זו.

כלכלת מכה נסמכה על הכעבה ועל מסחר: הכעבה משכה אליה עולים לרגל והם נהנו משירותים שסיפקו תושבי מכה.

נוסף לכך, בגלל החרם, האזור המקודש סביב העיר שבו היה אסור להילחם, התפתח המסחר.

מכה הייתה מרכז של מסחר לכל האזור, שוק שאליו הביאו סחורה בני שבטים הקרובים אליה ובני שבטים מאזורים אחרים בחצי האי ערב. ממכה יצאו שיירות שהובילו את הסחורות האלה צפונה לכיוון האימפריה הביזנטית והאימפריה הסאסאנית ודרומה לכיוון תימן. מכה הייתה גם צומת של סחר בינלאומי – סחורות הובלו בים מהודו לתימן ומתימן ביבשה דרך מכה צפונה לאזור הים התיכון.

הקשר לסורה

בסורה מוזכרים "מסע החורף ומסע הקיץ" – מסעות המסחר לסוריה (בחורף) ולתימן (בקיץ).

בסורה מוזכרת גם "ההגנה" (אילאף, בערבית) שזוכים לה בני קרייש בזכות המעמד המקודש שלהם – שומרי הכעבה הנהנים מחסדו של אללה.

תתקבל גם התשובה: "ריבון הבית הזה אשר האכילם לעת רעב, והבטיחם מסכנה" משפט זה יכול להתפרש כמתאר את התועלת שבני קרייש הפיקו מהיותם סמוכים לכעבה שבה עבדו לאללה.

2. בשרתו של הנביא מחמד

על התלמיד לתאר בקצרה את קורות חייו של הנביא מחמד (עד מותו), ושניים מ"סימני הנבואה" שעל פי המסורת העידו על כי הוא עומד להיות נביא.

קורות חייו של הנביא

על פי המסורת מחמד נולד ב"שנת הפיל", 570 לספירה, למשפחה מכובדת אך דלת אמצעים. הוא התייתם בגיל צעיר ולכן דרדו גידל אותו. בצעירותו החל לעבוד עבור ח'דיג'ה, סוחרת עשירה, ובשליחותה יצא לסוריה למסעות סחר. הם נישאו כאשר הוא היה בן עשרים וחמש והיא בת ארבעים.

בגיל ארבעים, בעת שהתבודד על הר ליד מכה, זכה להתגלות הראשונה שלו כאשר גבריאל הופיע לפניו ולימד אותו לקרוא [את סורה 96]. הוא החל להתנבא במכה, ובתחילה התקבל בבוז ובהתעלמות. כאשר החל לצבור מאמינים והתעורר חשש שהנבואות שלו יאימו על הסדר החברתי, אנשי מכה החלו לרדוף אותו ולהתנכל לו ולמאמיניו.

לאחר משא ומתן עם אנשי ית'רב (אל-מדינה), מחמד היגר אליה עם מאמיניו בשנת 622, רוב תושביה התאסלמו לאחר בואו, והוא הותר למנהיגם. במשך שנים אחדות הוא גיבש את הקהילה המוסלמית והפך אותה לכוח פוליטי. מחמד נאבק באנשי מכה, עד שלבסוף כבש את העיר ואנשי מכה קיבלו את מרותו ואת האסלאם בשנת 630. שנתיים לאחר מכן, בשנת 632, הוא חלה ומת.

מסורות על אודות נבואתו

- מסורת "שנת הפיל" על אודות לידתו.
 - מסורות על חלומות נבואיים שהיו לאמו.
 - נבואות של נזירים נוצריים על אודות היותו נביא.
 - מסורת "הכשרת הלבבות".
- הערה למעריך: ייתכנו מסורות נוספות.

מצוות היסוד

3. על התלמיד לציין את השמות של חמש מצוות היסוד של האסלאם (ארכאן אל-אסלאם), ולתאר שתיים מהן בפירוט.

התפילה (צ'לאת)

המצווה הראשונה שהוטלה על המאמינים. עם הזמן נקבעה החובה להתפלל חמש פעמים ביום [על פי המסורת, בעת "מסע הלילה"]. חוץ מתפילת הצהריים של יום שישי, אפשר לקיים את התפילות ביחידות ובכל מקום שאין בו חשש לטומאה. התפילה מורכבת מיחידות תפילה (רַקְעוֹת) קבועות שבהן המאמין חוזר על טקסט קבוע ועל תנועות בסדר קבוע. על המאמין להיטהר לפני שהוא מתחיל להתפלל. כיוון התפילה השתנה בימי הנביא ממכה לירושלים, עד שנקבע סופית לכיוון הכעבה שבמכה.

הצדקה (זכאת)

כל מסלם מחויב לתת חלק מרכושו לצדקה. זוהי אחת המצוות הראשונות שהוטלו על המאמינים, ומטרתה להעיד על התרחקותם מהעולם החומרי ועל נכונותם לתמוך באבינונים. הם האמינו כי זהו אחד המעשים שיכולים להציל את האדם ביום הדין. בתחילה לא היה לצדקה שיעור קבוע, אך מאוחר יותר נקבע בהלכה שיעור מסוים של צדקה שיש לשלם על סוגים שונים של טובין. באימפריה המוסלמית נעשתה הזכאת מס רשמי של המדינה, ולעתים קרובות שיעורה היה גבוה ממה שנקבע בהלכה.

העלייה לרגל (חג')

על כל מסלם מוטלת החובה לעלות לרגל למכה ולקיים את הטקסים בכעבה בחודש ד' אל-חג'ה לפחות פעם אחת בחייו. כאשר הוא עולה לרגל על המאמין להיכנס למצב של קדושה [אַחְרָאם] לפני שהוא נכנס לאזור שסביב מכה, ולשמור על דיני טהרה מסוימים כל עוד הוא בשטח המקודש שסביב העיר. המסורות קושרות את הטקסים במתחם הכעבה ובאתרים שונים בסביבות מכה לאברהם, אם כי ככל הנראה אלה טקסים קדם-אסלאמיים שאומצו, ויוחסה להם משמעות חדשה. [אם המאמין אינו יכול לקיים את מצוות העלייה לרגל מסיבות בריאות או מסיבות אחרות, הוא יכול להסמיך עולה רגל אחר שיעלה לרגל בשמו]. למפגש של מסלמים מכל העולם בעת החג' היו משמעותיות דתיות, חברתיות, מדיניות ותרבותיות במהלך ההיסטוריה.

צום הרמצ'אן (רמדאן)

על המאמינים מוטלת החובה לצום מבוקר עד ערב במשך שלושים הימים של חודש הרמצ'אן [החודש התשיעי בשנה המוסלמית]. בתחילה חובת הצום הייתה רק של יום אחד, ולאחר מכן היא הורחבה לחודש שלם. הצום הוא דרך של חזרה בתשובה, והוא נועד להזכיר לבני האדם כי הקוראן החל לרדת בחודש זה. הלילה ה-27 בחודש נקרא "לילת אל-קדר" (ליל הגורל), ובו על פי האמונה נכתב גורל האנשים לטובה או לרעה. עשרת הלילות האחרונים של החודש נחשבים מקודשים במיוחד, וחלק מהמאמינים מעבירים אותם בתפילות ובלימוד במסגדים.

עולם הערבים והאסלאם, מס' 019281, קיץ תשע"ו

- 3 -

הצהרת האמונה (שהאדה)

מילולית "עדות" – הצהרת האמונה של המסלמים "אין אלוהים מבלעדי אלה, ומחמד הוא נביאו". [השיעים מוסיפים "ועלי הוא נאמנו"]. המאמין מעיד בכך על אמונתו בשני העקרונות המרכזיים של האסלאם – ייחודו של האל ושליחותו הנבואית של מחמד. ההאדה אינה מוזכרת בצורתה המלאה בקוראן, אלא התגבשה לאחר מכן. התאסלמות נעשית על ידי אמירת ההאדה בנוכחות עדים ומתוך כוונה.

4. הקוראן

- על התלמיד להסביר כיצד הקביעה באה לידי ביטוי ביחסם של המסלמים לקוראן.
- הקוראן הוא מקור החוק המסלמי כולו, הבסיס הראשון שעליו מסתמכים בקביעת הלכות. מכיוון שזו התגלות שמחמד קיבל מאללה כל המסלמים חייבים לציית לקביעות בו.
 - בשל צרכים משתנים של זמן ומקום וכדי למצוא בסיס לתנועות דתיות שונות התפתחה פרשנות ענפה מאוד של הקוראן [פרשנות פשוט – תפסיר; פרשנות אלגורית – תאויל].
 - אין לשנות בקוראן דבר, אפילו מה שנראה חסר משמעות (כמו אותיות ה"פֶּאֶתַח") הוא מקודש.
 - הלשון שלו היא נסית, ביטוי אלוהי, ואי־אפשר לחקות אותה או להשתוות אליה וכמובן אסור לשנות אותה. [המחלוקת על צורת הקריאה של חלק מהמילים בקוראן יצרה מסורות קריאה אחדות, "קראאת"].
 - על כל המסלמים ללמוד את הקוראן בערבית, מכיוון שכל תרגום שלו לשפה אחת פגום בעליל.
 - הקוראן הוא נצחי ובלתי נברא.

פרק שני – מדיניות האזור

על התלמיד לענות על שתי שאלות ממפרק זה.

5. סוגיית הילודה במצרים

על התלמיד להסביר מהי הסכנה בגידול האוכלוסייה המהיר במצרים, ולהסביר כיצד מבראכ התמודד עם סכנה זו, ואת החשיבות של תשובת שיח' אל־אזהר המובאת בקטע לדיון הציבורי בנושא זה במצרים.

הסכנה – התמוטטות של התשתיות והכלכלה של המדינה.

הגידול המהיר של האוכלוסייה עלול לגרום לעומס רב על התשתיות של מצרים עד שמערכות התחבורה, הרפואה והסניציטה בערים לא יוכלו עוד לשרת את כל האוכלוסייה. החקלאות המקומית לא תוכל לספק את צורכי המזון של האוכלוסייה, ומצרים תצטרך לייבא מזון ממדינות אחרות, מה שיטיל עומס רב על הכלכלה המצרית. אם יחמיר המצב מאוד, הוא עלול להביא להתפשטות מחלות ומגפות ולפשיטת רגל של המדינה.

התמודדות מבארכ

חינוך האוכלוסייה בנושאי תכנון משפחה והגבלת הילודה, והקמת מרכזי מידע וחינוך בנושאים אלה. מערכת תעמולה להגבלת הילודה, ובמסגרתה גם גויסו אנשי דת כדי שיעודדו הקמת משפחות קטנות.

חשיבות תשובת שיח' אל־אזהר

בהיותו סמכות דתית עליונה, התשובה שלו מאפשרת בסיס הלכתי להגבלת הילודה. במדינה שבה רוב האוכלוסייה היא מסלמים מאמינים, תשובה זה חשובה מאוד. היא נוגדת את הגישה המסורתית שרואה ב"פרו ורבו" מצווה דתית, ומאפשרת לפעול באמצעות אנשי הדת לנסות ולהגביל את הילודה.

6. מדיניות הפנים של נאצר

- על התלמיד לתאר שלוש פעולות של נאצר בתחום הכלכלה ולהסביר את מטרותיהן.
- הפעולה: הרחבת המגזר הציבורי – יצירת משרות רבות במנגנון הממשלתי.
 - המטרה: יישום ההבטחה של המשטר לספק משרה לכל בוגר תיכון; לעמוד בהתרחבות המשטר.
 - הפעולה: רפורמה בקרקעות – הגבלת גודל החלקות שאנשים יכולים להחזיק, חלוקת הקרקעות של בעלי האדמות הגדולים לאיכרים חסרי קרקעות והקמת קואופרטיבים; ניסיון ליצור אדמות חקלאיות חדשות.
 - המטרה: גיוס התמיכה של אוכלוסיית האיכרים הגדולה; הבטחת עבודה לכפריים; ניסיון לייצר עוד מזון.
 - הפעולה: בניית סכר אסואן ויצירת "אגם נאצר".
 - המטרה: ייצור חשמל לתהליך התיעוש; שליטה בשיטפונות של הנילוס; אספקת מים לאזורים החקלאיים החדשים.
 - הפעולה: הלאמה של תעלת סואץ, של הבנקים ושל מוסדות פיננסיים אחרים.
 - המטרה: פיתוח כלכלי מואץ בהכוננת המדינה ובפיקוחה; ייעול הפעילות הכלכלית; הגדלת חלקו של התיעוש בתוצר הלאומי.
 - הפעולה: השתלטות המדינה על האיגודים המקצועיים ועל הקואופרטיבים.
 - המטרה: שליטה של המדינה בשוק העבודה כדי לאפשר צמיחה ופיתוח על פי תכנית המדינה.

7. תורתו של ח'ומייני

על התלמיד להסביר את תפקידו של האסלאם בתורתו של ח'ומייני, ולהסביר גם את תפקיד אנשי הדת במדינה. מטרת האסלאם לשקם את חוליי החברה האיראנית. החזרה לאסלאם הטהור הוצגה כצעד שיוכל לתקן את העוולות והעיוותים בחברה שנגרמו בעקבות ההתמערבות שלה וההשפעה של השאה. הצבת אנשי הדת בראש המדינה (ולאית י-פקיה) מטרתה להחיל את האסלאם על כל תחומי החברה ולהבריא אותה. האסלאם הוא גם הגורם המאחד החזק ביותר של החברה. הוא יבטיח סולידריות של החברה באיראן וכן את שגשוגה.

8. מדיניות החוץ של טורקיה

על התלמיד לכתוב מהו "משבר קפריסין" ולהסביר את השפעתו על יחסיה של טורקיה עם ארצות-הברית. משבר בין טורקיה ליוון סביב ההפיכה בקפריסין בשנת 1974.

בשנות החמישים תושבי קפריסין תבעו איחוד עם יוון, ונלחמו בבריטים. עם הענקת העצמאות לקפריסין, טורקיה דאגה בנוגע לגורלו של המיעוט הטורקי באי. החיכוכים בין האוכלוסיות השונות באי הגיעו לכדי מלחמת אזרחים בשנת 1963.

ארצות-הברית סיכלה את הניסיונות של טורקיה להתערב במלחמת האזרחים.

לאחר ההפיכה, בהשראת יוון שהפילה את ממשלת מקריסו ב-1974, הודיעה הממשלה החדשה על איחוד עם יוון. לאחר שבטיניה וארצות-הברית סירבו לפעול נגד המהפכנים, פלשה טורקיה לקפריסין כדי להגן על הקפריסאים הטורקים. בצפון האי נוצרה מובלעת טורקית, הטוענת למעמד של מדינה.

סירובן של מדינות המערב לתמוך בטורקיה בנושא קפריסין הוביל להתרחקותה מהמערב ולהתקרבותה לברית-המועצות.

פרק שלישי – עידן האימפריות – מושגים

על התלמיד לענות על שני מושגים מפרק זה.

9. דינאן

משרד של המדינה האסלאמית.

הדיואן הראשון הוקם בתקופת עמר אל-ח'טאב, ותפקידו היה לחלק את כספי השלל למסלמים על פי קרבתם לנביא ועל פי הוותק שלהם באסלאם. כשהתעורר הצורך לארגון האימפריה הוקמו דיואנים לטיפול בתחומים אחרים של המדינה.

10. בית אל-חכמה (דאר אל-חכמה)

האקדמיה למדעים שייסד הח'ליפה אל-מאמון.

אל-מאמון אהד את המחקר המדעי והעיון הפילוסופי, ולכן הקים בבגדאד מוסד ממלכתי למדעים. בבית אל-חכמה התרכזו מתרגמים שעסקו בתרגום כתבים יווניים ואחרים לערבית, ומלומדים שהמשיכו ופיתחו את המחקר המדעי על בסיס התרגומים האלה. מפעל התרגומים הזה היה הבסיס להתפתחות מהירה ונרחבת של המדעים בעולם האסלאם. התרגומים שימרו מידע רב מאוד של התרבות היוונית הקלאסית שאולי היה הולך לאיבוד. ההתפתחויות המדעיות בעולם האסלאם היו הבסיס להתפתחות המדעית שחלה לאחר מכן באירופה.

11. מחתסב

המפקח על השווקים.

תחילה (בתקופה האַמַיית) היה אמור המחתסב לפקח על המסחר ההוגן בשווקים, אבל עם הזמן (בתקופה העבאסית) התרחב התפקיד, והמחתסב היה למעין מפקח על המוסר ועל ההתנהגות בציבור. על המחתסב להיות מסלמי ולפקח על שמירת כללי האסלאם בציבור. מקור התפקיד היה כנראה בבעלי תפקידים דומים של פיקוח על המסחר בשווקים, שהיו באימפריה הסאסאנית ובאימפריה הביזנטית.

12. המג'לה

הניסיון הראשון לקודיפיקציה בסגנון מערבי של הדינים האזרחיים של האימפריה העת'מאנית.

המג'לה (מג'לה אחכאם עדלייה) הייתה ניסיון לקודיפיקציה של החלקים של השריעה העוסקים בדינים האזרחיים, על פי המבנה של קובצי החוקים של מדינות אירופה. זה היה חלק מניסיונות הרפורמה של האימפריה העת'מאנית שנעשו במאה ה-19 [המג'לה התפרסמה בשנים 1869-1876], בניסיון להביא למודרניזציה של האימפריה לשקם אותה. חלק מהחקיקה וממערכת המשפט במדינת ישראל שנשען על חוקים והסדרים עת'מאניים נשען למעשה על המג'לה. רוב החומר במג'לה מתבסס על המסורת של האסכולה החנפית, שהייתה האסכולה הרשמית באימפריה.

13. סולטאן

"שליט", הכינוי של שליט האימפריה העת'מאנית.

הסולטאן היה בן למשפחת עת'מאן (עוסמאן באיות התורכי), בתקופה מסוימת היה נהוג שאחד מבניו של הסולטאן שמת יורש אותו, ובתקופות שלאחר מכן בן המשפחה המורחבת המבוגר ביותר היה יורש. לשירות הסולטאן עמד משק בית עצום. הוא היה ראש המערכת השלטונית והצבאית. לאורך ההיסטוריה עוצמת הסולטאן הייתה תלויה ביחסי הכוחות בינו ובין אנשי משק הבית, המנהל והצבא.

פרק רביעי – מושגים – סוריה ולבנון אן ירדן, ערב הסעודית ומדינות המפרץ

על התלמיד לענות על שתי שאלות מצאח מן הנושאים.

נושא א': סוריה ולבנון

14. מפלגת הבעת'

מילולית – "התחיה". המפלגה שחאפט' אל-אסד השתייך אליה. מפלגה זו שולטת בסוריה בעשרות השנים האחרונות. ראשיתה של המפלגה בשנות הארבעים של המאה העשרים. היא הייתה תנועה כלל ערבית, והיו לה תנועות אחיות במדינות ערב השונות. בתקופה זו היא נעשתה פופולרית בקרב העליונים באזור לטקיה. אנשי צבא חברי הבעת' השתתפו בהפיכה שהפילה את חוראני ב-1963, ומאז היא הכוח השולט במדינה. אחרי ההפיכה של ג'דיד ב-1966 עברה השליטה לידי אנשי הצבא האלה כמעט כולה. לאחר שהובהר שמרכז הכוח האמתי הוא בצבא, נהפכה המפלגה למעין "שלל" שזכה בו המנצח במאבקים בין אנשי הצבא. בחוקה של 1973 הוצגה הבעת' "מפלגה המנהיגה של החברה והמדינה".

15. הסכם טאיף (1989)

הסכם שנחתם בעיר טאיף בערב הסעודית, ולאחר חתימתו הסתיימה מלחמת האזרחים בלבנון. החתומים על ההסכם היו צירי הפרלמנט הלבנוני שנותרו מאז הבחירות ב-1972, והוסכם בו על רפורמה במערכת הפוליטית בלבנון. ההסכם החליף את האמנה הלאומית משנת 1934, וניסה להתאים את המנגנונים הפוליטיים לשינויים הדמוגרפיים שחלו בלבנון מאז שנות השלושים. ניתן בו משקל גדול יותר למסלמים במדינה, בעיקר לסונים, וצומצמו סמכויותיו של הנשיא (המרזוני). ההסכם עורר משבר בין הנוצרים בלבנון, וכך התאפשר לסורים להפעיל את כוחם ולהגביר את השפעתם על המדינה. בהשפעת סוריה פורקו הפלסטינים בלבנון מנשקם, אבל לחזבאללה הותר להמשיך להחזיק בנשק שלו ולפעול נגד ישראל.

16. בשאר אל-אסד

בנו של חאפט' אל-אסד, נשיא סוריה מאז שנת 2000. בשאר הוא בנו השני של חאפט' אל-אסד. הוא לא טופח לשלטון. הוא למד רפואה והתמחה ברפואת עיניים בבית חולים בלונדון. אחרי מות אחיו הבכור בתאונת דרכים [בשנת 1994] הוא שב לסוריה, וטופח להיות יורש לאביו. לאחר מותו של חאפט' אל-אסד בשנת 2000 מונה בשאר לנשיא. בשנת 2011 החלו מחאות נגד שלטונו. מחאות אלה נהפכו במהירות למלחמת אזרחים, והמורדים אף זכו לתמיכה מסוימת ממדינות המערב. בשנים האחרונות בשאר אל-אסד לוחם במורדים באכזריות. מספר המתים במלחמה מוערך בכרבע מיליון איש, וקרוב לארבעה מיליון איש נהפכו לפליטים בעקבותיה.

17. תנועת חזבאללה

מילולית – עדת האל או מפלגת האל. תנועה שיעית אסלאמיסטית בלבנון, אחד הכוחות החשובים ביותר בלבנון. בראשית שנות השמונים נוצרו בלבנון מליציות שיעיות רבות, מהן בתמיכה של איראן. אחת המליציות הייתה חזבאללה, שנהפכה לתנועה השיעית החשובה ביותר בלבנון. היא הוקמה בברכתו של איש הדת חסן פדל אלה, ומנהיגה בראשיתה היה עבאס מוסווי. לאחר הריגתו של מוסווי החל חסן נסראללה להנהיג את התנועה, והוא מנהיג אותה עד היום. בהנהגתו הקצינה חזבאללה את העמדות שלה, וצברה כוח רב. כיום יש לה ארגון צבאי נרחב ורב-עוצמה בדרום לבנון, והיא האיום העיקרי על ישראל מלבנון. התנועה עדיין מקבלת מימון ונשק מאיראן. לוחמים של חזבאללה נלחמים בסוריה, ופעילי טרור שלה פעלו בארצות שונות בעולם (בעיקר נגד מטרות ישראליות). לחזבאללה יש נציגות בפרלמנט הלבנוני.

עולם הערבים והאסלאם, מס' 019281, קיץ תשע"ו

- 7 -

18. מלחמת לבנון השנייה (2006)

מלחמה בין ישראל לחזבאללה שהתרחשה בקיץ 2006. לאחר מתקפה מתוכננת של חזבאללה, שבה נהרגו שלושה חיילים ישראלים ושניים נחטפו, תקפו כוחות צה"ל בדרום לבנון. הלחימה החלה בתקיפות מן האוויר ובפעולה של כוחות יבשה קטנים, ובהמשך הוכנסו ללבנון כוחות גדולים. הלחימה האינטנסיבית נמשכה ביולי-אוגוסט של 2006, אך הפעילות של צה"ל בדרום לבנון נמשכה גם חודשים אחדים לאחר מכן. במהלך המלחמה שיגר חזבאללה רקטות ארוכות טווח חדשות וטילים לשטח ישראל. קרבות אחדים בדרום לבנון היו קשים וגבו קרבנות רבים. הלחימה הסתיימה לאחר שהתקבלה החלטה במועצת הביטחון של האו"ם [1701], וצה"ל נסוג חזרה לגבול עם לבנון.

נושא ב': ירדן, ערב הסעודית ומדינות המפרץ

19. המלך עבדאללה השני

מלך ירדן מאז 1999. בנו הבכור של המלך חוסיין ואשתו מונה, אישה בריטית שהתאסלמה. התחנך בבריטניה ושם למד במכללה צבאית ובאוקספורד. קצת לפני מותו של חוסיין התמנה ליורש במקום דודו, שהיה אמור לרשת את חוסיין. נחשב לנוטה למערב בגלל החינוך שלו והרקע התרבותי, והוא מוביל מדיניות פרו-מערבית, גם כאשר מדיניות זו לעתים יוצרת מתח בין ירדן לבין מדינות ערב האחרות.

20. "ספטמבר השחור" (1970)

הכינוי להבסת הפלסטינים בירדן בידי כוחות הצבא של הממלכה בקיץ 1970. לאחר המלחמה ב-1948 הגיעו לירדן פליטים פלסטינים רבים, ורובם התיישבו במחנות פליטים. לאחר 1967 נוספו אליהם עוד פליטים חדשים רבים. ירדן התקשתה מאוד לשלב את האוכלוסייה הגדולה הזו במדינה. בסוף שנות השישים של המאה העשרים נהפכה ירדן למרכז הפעילות של פת"ח, והוא היה על סף יצירת מדינה בתוך מדינה בירדן. לפת"ח היו מוסדות משלו ומספר גדול מאוד של לוחמים חמושים, וחוסיין חשש שהם יאיימו על שלטונו. בקיץ 1970 הוא שלח נגדם את צבאו, וניצל הזדמנות זו כדי להביס ולגרש את שרידי הכוחות הסוריים שנשארו בירדן לאחר ניסיון ההפיכה. המתקפה הזו חיסלה את בסיס הכוח של פת"ח בירדן, ובשנים הבאות הוא עבר לפעול מלבנון.

21. הסכם השלום בין ישראל לירדן

הסכם השלום בין ישראל לירדן נחתם באוקטובר 1994. מאז שנות החמישים היו היחסים בין ישראל לירדן הקרובים ביותר מכל המדינות השכנות שלה. אחרי הסכם השלום עם מצרים ב-1979, ההיפרדות המנהלית של חוסיין מן הגדה המערבית והסכמי אוסלו התאפשר משא ומתן גלוי וישיר עם ירדן. המשא ומתן הזה הסתיים בחתימת הסכם השלום בערבה בשנת 1994: חתמו עליו המלך חוסיין וראש הממשלה רבין בנוכחות נשיא ארצות-הברית קלינטון. בהסכם יש הצהרה על שאיפה לשלום "צודק ובר-קיימה" והסדרה של גבולות, מים ועוד.

22. בעיית העובדים הזרים

עולם הערבים והאסלאם, מס' 019281, קיץ תשע"ו

- 8 -

הקשיים המתעוררים במדינות המפרץ עקב הנוכחות של עובדים זרים רבים בהן. הכסף הרב והשגשוג הכלכלי במדינות המפרץ עשו אותן ליעד שעובדים רבים מהגרים אליו מארצות אחרות. יש מועסקים בענפי השירותים שבהם אזרחי מדינות המפרץ לא רוצים לעבוד, ויש מומחים המועסקים בתחומים שבהם אין לאזרחי מדינות המפרץ מומחיות. הנוכחות של מספר גדול של עובדים זרים במדינות המפרץ גורמת למתחים חברתיים. המתחים קשורים להבדלים בין המהגרים ובין המקומיים בדת ובתרבות, לפער בין העובדים העניים מאוד ובין אזרחי מדינות המפרץ, ולכך שעובדים הזרים אינם נהנים מאותן הזכויות כמו האזרחים. במקרים אחדים השלטונות רואים בעובדים הזרים פוטנציאל לפעולות טרור.

23. "האיום השיעי"

איום, אמתי בחלקו, שמדינות המפרץ חשות מצד איראן והשיעה. אחד האיומים שמדינות המפרץ הפרסי חוששות ממנו הוא פעילות של תנועות שיעיות בתחומן – מפעילות דתית-פוליטית עד פעילות טרור. המשטרים חוששים הן מפעילות שיעית מקומית, שהיא חלק מן התסיסה הפנימית במדינות, הן מפעילות שיעית בתמיכה ובמימון של איראן, שהיא חלק מניסיונותיה להפיץ את המהפכה השיעית ולהרחיב את השפעתה לאזורים חדשים. יש בסיס מסוים לחששות האלה, אך לעתים קרובות המשטרים נוטים להפריז במידת האיום על שלטונם שמציבים שיעים מקומיים ומציבה איראן.

List of Writers

- Alon Shlomo (Dr.)** Ex Chief Inspector for Arabic and Islam
- Ben-Ami Naama (Dr.)** Lecturer at the Department of Arabic Language and Literature and Head of the Arabic teacher *training* program at Bar Ilan University
- Friedman Yaron (Dr.)** Lecturer at the Technion, Israel Institute of Technology, and Arabic Teacher in "Ort Kiryat Byalik" High School in Haifa
- Rosenbaum M. Gabriel (Prof)** Emeritus of Arabic Language and Literature at The Hebrew University of Jerusalem, Director of The Israeli Academic Center in Cairo and Visiting Fellow, Wolfson College, Cambridge, England
- Selzer Dalit** National Instructor in the Ministry of Education and Arabic Studies Coordinator at "Ironi Gimel" High School in Modiin
- Tzoreff Mira (Dr.)** Lecturer at the Department of Middle Eastern and African History at Tel Aviv University, Expert in Egypt and Researcher at Moshe Dayan Center
- Zisser Eyal (Prof.)** Vice Rector at Tel Aviv University

**Journal
of the
Teachers
of Arabic
and Islam**

45

**The Ministry of Education
The Pedagogical Secretariat**

**The Supervision of Teaching
Arabic and Islam**

Jerusalem, 2017

